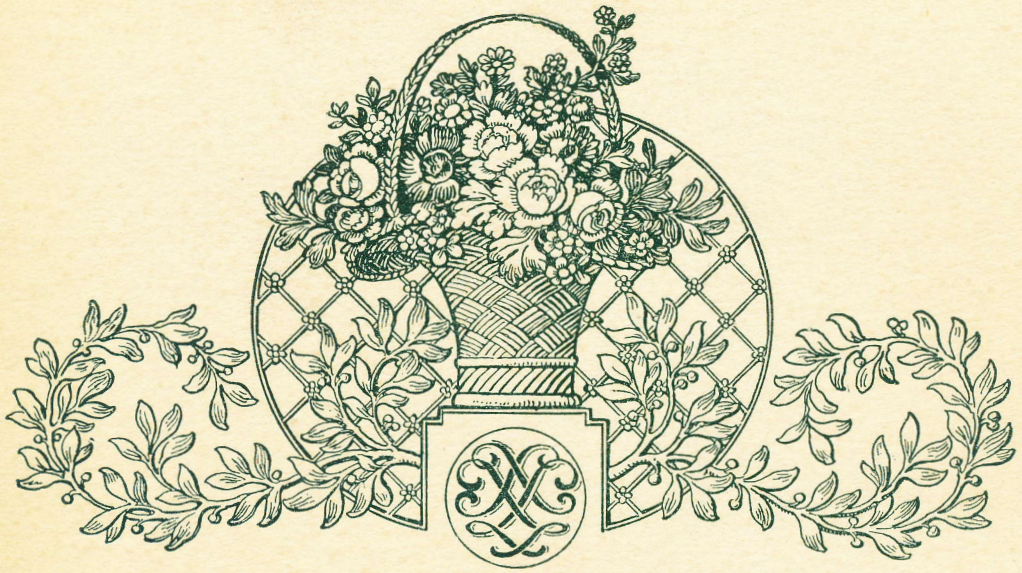

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. V *1922*

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG V · 1922

U P P S A L A

1922

UPPSALA 1922
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI A. B.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Linnés religiösa åskådning. Av ELIS MALMESTRÖM	1— 12
Medicinalierna ur stenriket i Linnés Materia medica. Av GUSTAV DRAKE	13— 39
Linné som predikant. Av JÖRAN SAHLGREN	40— 55
Linné och Flora upsaliensis. Av ERIK ALMQUIST	56— 69
Linnés ekonomi och hans kvarlåtenskaps öden. Av CARL FORSSTRAND. (Med 11 bilder)	70— 89
Bibliographia Linnæana hungarica. Von E. GOMBOCZ und F. BRYK .	90— 96
Anmärkningar rörande Linnés entomologiska »Prælectiones privatis- simæ», hållna på Hammarby 1770. Av CHR. AURIVILLIUS .	97—105
Linnéanska herbarieväxter i domprosten Celsii herbarium. Av OTTO GERTZ	106—113
Lektor Rothmans planer på en hortus botanicus i Växjö». Av LUDVIG LARSSON	114—116

Linné-Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1921	117—119
Gåvor under år 1921	120
Revisionsberättelse	120
Linné-trädgården 1921	121—123
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	124
Nya ledamöter	125—126

LINNÉS RELIGIÖSA ÅSKÅDNING

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets högtidssammankomst den 22 maj 1921

AV

ELIS MALMESTRÖM

LINNÉS RELIGIOSITET ÄR ENHÄLLIGT BETYGAD. ALLA, som försökt skildra LINNÉS person, ha erinrat om hans naivt barnsliga fromhet, hans stränga uppfattning av rätt och vederläggning — det moraliska draget — hans livliga naturkänsla, som ofta slår över i religiös hänförelse eller vördnad, och från naturvetenskapligt håll har det pekats på, att LINNÉS livsåskådning bygger på »en teistisk och mystisk grundval».¹ Det synes härvid ha varit utan betydelse, från vilken sida man nalkats LINNÉ, ty i detta fall ha vittnesbörden varit enstämmiga. Av forskare inom olika områden, som här kunna komma i fråga, må nämnas A. AGARDH², TH. M. FRIES³, K. WARBERG⁴, T. TULLBERG⁵, L. STAVENOW⁶, C. A. M. LINDMAN⁷ och ERIK MÜLLER⁸. Alla dessa ha hänvisat till ett känt faktum. Mera ingående har den del av LINNÉS religiositet och religiösa åskådning, som tagit sig uttryck i LINNÉS Nemesisuppfattning, behandlats först av ELIAS och TH. M. FRIES i deras senast 1878 utgivna upplaga av LINNÉS »An-

¹ ERIK MÜLLER i Svenska Linné-Sällskapets årsskrift I: 174.

² Äreminne öfver Arkiater CARL VON LINNÉ, Sv. Akademiens handlingar 1821 s. 106.

³ LINNÉ II: 356.

⁴ Ill. Svensk Litteraturhist., 2 uppl., utg. SCHÜCK & WARBERG, II: 188.

⁵ Svenska Linné-Sällskapets årsskrift II: 19.

⁶ Frihetstiden III: s. 155.

⁷ Nord. Familjebok, 16: 706.

⁸ Svenska Linné-Sällskapets årsskrift I: 174.

teckningar över *Nemesis Divina*» och sedan av OSCAR LEVERTIN i hans posthumt utgivna liv- och glansfulla utredning av *Nemesis* och *Talio* i historien och hos LINNÉ. Vad som saknas hos LEVERTIN — och här om någonsin må beklagas, att han ej hann fullborda sin teckning — är LINNÉs religiösa åskådning på naturuppfattningens område och *Nemesis*-lärans betydelse för LINNÉs syn på människolivet. — *Nemesis* utgör det viktigaste begreppet i LINNÉs moraliska världsuppfattning, men sammanfaller ej med denna, som är vidare och mer positiv. Dessutom hänvisar både den moraliska åskådningen och naturuppfattningen på en gemensam religiös totalåskådning, som motiverar båda. Att denna ej är enhetlig på samma sätt som ett filosofiskt eller teologiskt system kan vara det, är klart redan därav, att LINNÉ ej skrivit någon längre, sammanhängande framställning i dessa ting. Allt måste byggas på uttalanden i hans »Brev och skrivelser», förord till hans naturvetenskapliga huvudskrifter, de vetenskapliga avhandlingarna, reseskildringarna och de nämnda *Nemesis*anteckningarna, samt, dock med större försiktighet, på LINNÉs »egenhändiga anteckningar om sig själv»¹.

För att klargöra och bestämma den religiositet, som uppbär LINNÉs natur-, kultur- och Gudsuppfattning, alltså hans religiösa syn på tillvaron inom och utom oss, måste man karakterisera den tid, i vilken LINNÉ levde och utförde sitt livs verk, dels med hänsyn till, hur denna tid är beroende av andra, dels till, hur den inverkat på LINNÉ. Vidare är det nödvändigt att ge en framställning av LINNÉs eget liv, främst den utveckling, som här närmast avses, den religiösa, både i dess tidstypiska och personligt originella riktning. Först därefter är det möjligt, att rätt förstå LINNÉs religiösa totalåskådning i dess olika sidor. — Här måste jag nöja mig med en antydning om den allmänna upplysningstidens och den svenska frihetstidens religionsfilosofiska grundproblem och en lätt skiss av LINNÉs religiösa, alltså ej vetenskapliga naturuppfattning, för att sedan något gå in på *Nemesis*läran och dess betydelse för LINNÉs religiositet och hans sätt att betrakta människolivet. Mitt ämne är härmed begränsat, men på ett sätt, som låter det allmänmänskliga hos LINNÉ komma till sin rätt. Framställningen kommer alltså att belysa LINNÉs religiösa åskådning, närmast sådan den kan läsas ut i anteckningarna över *Nemesis Divina*.

Hela LINNÉs (1707—1778) levnad faller inom 1700-talet. Detta århundrade betecknar i den allmänna utvecklingen i mångt och mycket en upplösning av gamla auktoriteter, en övergång från ortodoxi till upplysning, en stark tro på världens rationalitet och en däri innesluten lika stark tro på det mänskliga förnuftets förmåga. Genom inflytelser från

¹ Egenhändiga anteckningar av CARL LINNÆUS om sig self. Ups. 1823.

filosofien och litteraturen, genom de ökade internationella förbindelserna och överhuvud genom de vidgade perspektiven på tankens och det praktiska livets områden, hade en ny frihetskänsla och en optimistisk betraktelse gripit sinnena. År 1689, toleransaktens år, kan sättas som gräns mellan religionskrigens generationer och upplysningens. Från slutet av 1600-talet utbreder sig också upplysningen, med början i England, såsom en allmän europeisk företeelse. I England uppstår dess religionsfilosofi, den s. k. deismen, av vilken VOLTAIRE hela sitt liv var anhängare. I Frankrike blev upplysningen först verkligt internationell, men fick, i mycket genom sin ställning till kyrkan, ett materialistiskt drag (encyklopedisterna). I reaktion mot religionsfientligheten och förståndsmässigheten gav ROUSSEAU, inom parentes sagt en beundrare av LINNÉ, åt upplysningen något av sin starka naturkänsla. VOLTAIRE, ROUSSEAU och LINNÉ dogo samma år, 1778. Av tyska upplysningsmän må nämnas den lärde och snillrike filosofen LEIBNIZ († 1716) och hans lärjunge och popularisator CHRISTIAN WOLFF († 1754).

Det fanns dock något, som störde optimismen och hotade att bringa oreda i de många ståtliga systemen, och det var det onda, begreppet taget i både fysisk, metafysisk och moralisk mening. Att så verkligen var förhållandet, visa de många dåtida theodicéer, som utkomma, och av vilka LEIBNIZ' från 1710 är den mest kända. LEIBNIZ skall ha varit den förste, som infört själva termen i det filosofiska språkbruket¹. Saken däremot är gammal och finnes under alla upplysningstider, i Kina med dess förståndsreligion, i den under 1700-talet mycket lästa, från grekiskt håll påverkade bibliska vishetslitteraturen och hos stoikerna, såväl de grekiska som de romerska, SENECA och MARCUS AURELIUS, för att här endast i förbigående nämna några historiska manifestationer av theodicé-problemet, av vilka upplysningstiden religionsfilosofiskt är beroende. De representera alla mer eller mindre den naturliga teologien, som också utgör theodicéens grund. Vid sidan av LEIBNIZ' theodicé kunna i detta sammanhang nämnas SHAFESBURY'S: *The moralists* (1709), och POPES lärodikt: *Essay on Man* (1734). Detta är den form av theodicéen, i vilken det onda har Guds allmakt och vishet till korrelat.

I Jobs bok, hos Paulus i Rom. 9—11 och hos IV Esra finnes den form av theodicé, där det onda främst blir ej en brist utan ett lidande, som har Guds kärlek till korrelat, och där det ställer en fråga, så svår för alla fromma sinnen, att de, som Paulus, känna sig ej rå med meningen i livet, om de ej ständigt på nytt fördjupa sig i Guds kärleksväsen och i kärlekens seger, sub specie æternitatis, se lidandets upplösning. Denna form av theodicéen kunde KANT genom sin kritik ej nå.

¹ La Grande Encyclopédie Vol. 30: 1183, art. Théodicée.

Den är en trons, ej en tankens sak. Emot lidandet försvarar den Guds kärleksvilja. — Den theodicé däremot, som var 1700-talets, är den, som emot bristfullheten i världen försvarar Guds vishet och naturens förnuf-tiga inrättning. Dess problem har lösts på huvudsakligen två sätt, för vilka SPINOZA († 1677) och LEIBNIZ kunna stå som representanter. SPINOZA menar, att det onda såsom ofullkomligt försvinner inför den fullkomliga insikten, ty världen är begriplig och tillvaron likaså. LEIBNIZ vet, att all existens av ändlig art innebär inskränkning, d. v. s. ett metafysisk ont, som är grund till det moraliska och fysiska onda. Vi lida ont, göra ont och äro onda, därför att vi såsom ändliga existera i en ofullkomlig värld. Härtill lägger LEIBNIZ även förklaringen: vi se endels. Kunde vi se längre, skulle vi finna en prestabilerad harmoni, en förut ordnad fullkom-lighet. — Vad här endast har kunnat antydast, skulle även kunna utveck-las så, att LEIBNIZ får kausalitet och teleologi att sammanfalla i mot-sats till SPINOZA, för vilken teleologien blir överflödig. — Upplysnings-tidens i stort sett från syndmedvetande och asketism befriade, ljusa tro mörknade överallt mot seklets slut, särskilt i Frankrike.

De tankar, som upplysningsfilosofin företrädde, kommo över till Sverige förmedlade av CHRISTIAN WOLFF, vars system, ehuru universi-tetskanslern 1732 uppmanat att »med betänkanke läsa WOLFFS och LEIB-NITII skrifter», från denna tid undanträngde den dåvarande Cartesianis-men, för att därefter enväldigt härska i ett 30-tal år (1760 Lockeanismen). Den Wolffianska filosofins genombrott vid Upsala Universitet är skildrad av CLAES ANNERSTEDT i Upsala Universitets historia¹, av OSCAR LEVER-TIN i hans bok: »Johan Wellander»², och av EMANUEL LINDERHOLM i »Sven Rosén»³. Det må här vara nog att erinra om LEVERTINS påpe-kande, att mest har WOLFFS lära »gått i blodet på LINNÉ, den geniale systematikern ex professo, bakom vilkens Systema naturæ det med skäl sagts, att man skymtar WOLFFS tankeschema»⁴. LEVERTIN ingår här ej på, om det är fråga om verkligt historiskt beroende eller ej. Till år 1735, det år, då första upplagan av Systema naturæ kom ut, finns i LINNÉ'S skrifter ej spår av andra vetenskapliga intressen än de botaniska, zoolo-giska, mineralogiska och medicinska. Redan 1729, ett år efter sedan LINNÉ kommit till Upsala (dit han kom sept. 1728) ventilerades en av-handling i Wolffiansk anda, sammanskriven av NILS WALLERIUS, seder-mera den förste kalseniske professorn, men det är även av inre skäl full-ständigt uteslutet, att denna ännu dock blott sparsamt företrädde filoso-

¹ III: 424 ff.

² I kapitlet: Wellanders studentår och Upsala.

³ Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism. Ups. 1911 sidd. 141 - 156.

⁴ O. a. a. s. 67.

fiska strömning skulle ha kunnat påverka det LINNÉ's egna system, han redan sommaren 1730¹ var på spåren och som 1731 närmare utlades i hans Hortus uplandius². Denna visar sexualsystemets klasser ungefär så bestämda och begränsade, som senare i Systema naturæ (1735) och Methodus sexualis (1737)³. Jag nämnde »inre skäl». Det syns mig nämligen vara att helt misstaga sig på LINNÉ's läggning, om man tror, att han spekulerat ut sexualsystemet, eventuellt med ett annat system som underlag. Han skulle säkerligen själv ha tillbakavisat ett sådant antagande. Han har helt enkelt »sett ut» sitt system. LINNÉ är framförallt iakttagaren — och allra mest som ung — som med en »otrolig autopsi» upptäckt sina nya rön. Visserligen står för den äldre LINNÉ »Ordines naturales» såsom idealet, men icke dess mindre förstår LINNÉ hela sitt liv sexualsystemets väldiga betydelse. Det har varit en nödvändig brygga från de utpekulerade systemen till det naturliga. LINNÉ's systematik åtminstone till och med år 1735 torde därför verkligen böra betraktas såsom hans egen. Detta icke mot LEVERTIN. Ty bakom de senare *större* upplagorna av Systema naturæ kan man tycka sig se just den Wolffska uppställningen, något som väl ännu mer är fallet med Philosophia botanica (1751), ehuru litterära belägg för direkt beroende ej äro mig kända. Snarare har man väl att tänka på två likartade utslag av en gemensam tidstendens. Direkt beroende kan naturligtvis tänkas ha ägt rum, särskilt under LINNÉ's utländska resa 1735—1738. Med hänsyn till LINNÉ's nu allt uppslukande botaniska intresse och hans oerhörda, på egna arbeten inriktade flit under resorna genom Tyskland, Holland, England och Frankrike, håller jag det dock för osannolikt. Däremot är väl ett *allmänt* intryck även av tidens religionsfilosofiska tankar från denna resa att antaga, ett intryck, som säkerligen förstärktes i Upsala efter 1741, då LINNÉ ofta hade tillfälle att träffa SAMUEL KLINGENSTJERNA (1698—1765), som studerat experimentalfysik under WOLFF och var hans lärjunge även i filosofin, och den unge och geniale ANDERS CELSIUS (1701—1744), brorson till domprosten A. CELSIUS, som också var upplysningsman i Wolffiansk anda. LINNÉ kallar honom för sin »specielle vän och släktinge».⁴

För att så endast taga med det allra nödvändigaste beträffande LINNÉ's naturuppfattning, bör här nämnas, att hos LINNÉ den från det gammaldags rättroende hemmet nedärvda fromheten — samma fromhet som utgjorde upplysningstidens religiösa arv — i mångt och mycket går igen i hela LINNÉ's liv — det är detta drag man kallat det naiva och barnsliga — och att den hindrade LINNÉ från att låta förståndet i allo

¹ TH. M. FRIES: Linné I: 67.

² I Ungdomsskrifter utgivna av E. ÅHRLING s. 205 ff.

³ TH. M. FRIES a. a. I: 68.

⁴ Egenhändiga anteckningar s. III.

avgöra kunskapsfrågor av vetenskaplig art; vidare att hos LINNÉ det sällan analytiskt, i allmänhet omedelbart eller intuitivt ådagalagda naturens kausalsammanhang, varigenom företeelserna skola *förklaras*, genombrytes av ett behov att *förstå* dem, som tvingar den vetenskapliga stilen över i en religiös och omotiverat inför ändamålssynpunkten (teleologin); att naturforskningen för människan »raka vägen till kunskap om hennes Skapares majestät, allvishet, allmakt, allvetenhet och barmhärtighet, utan hvilken kunskap hon icke kan fullt njuta de förmåner, till hvilka hon av Gud blifvit skapad»¹, enligt LINNÉs egna ord; samt att Gud, något som visas på otaliga ställen, huvudsakligen bestämmes såsom vishet, och naturen det, vari visheten uppenbaras.

Och härmed skulle vi kunna vara inne på theodicéen, sådan den måste träda fram, då man vill hävda Guds vishet emot det i naturen av LINNÉ ofta påpekade »allas krig mot alla», »där förnuftiga varelser under detta genomusla lifvet äro hotade med att blifva eländigt slaktade», så att människan, naturens åskådare, »hardt när blir uppretad och förargad öfver att Gud, världsaltets byggmästare, behagat skapa en dylik, med så mycket elände belastad jord»², »där de vackraste rosor förstöras av maskar» och »grymma djur med all ifver förfölja andra svagare»². — Men vi kunna här endast visa på att LINNÉ reder upp problemet på samma sätt som LEIBNIZ. Vi se endels. Vi se »med flyktig blick»². »Vi måste se längre in, och betänka, att skaparen styrer allting till en god ända»³, och att »den store Gudens Oeconomie är enahanda öfver hela världen och lämpad till allas bästa *i gemmen*»⁴. Om vi således jämföra med varandra »alla hans verk, skall därav framgå *ett helt*, hvari ett sådant samband förefinnes mellan samtliga delarna, att om en enda av dem vore borta, det hela ej skulle ega bestånd»⁵. Detta är theodicéens typiska lösning. Då vi se i stort, finna vi fullkomlighet och harmoni.

Men jag går över till LINNÉs Nemesisuppfattning. Det främsta dokumentet för denna är den tidigare nämnda samlingen anteckningar om Nemesis Divina. Dessa anteckningar, som LINNÉ säkerligen vid många skilda tillfällen nedkastat, utgjorde råd till ende sonen, byggda på de erfarenheter LINNÉ själv gjort. I det skick de nu föreligga förete de intet enhetligt och äro ej samarbetade till en enda framställning. Samma tankar varieras på många olika sätt och äro väl kända från LINNÉs förord till huvudarbetena, de akademiska avhandlingarna och

¹ Curiositas nat. i Skrifter utgivna av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, II: 263.

² A. a. s. 249.

³ A. a. s. 30 (om Oeconomia naturæ).

⁴ A. a. s. 51 (kurs. av förf.).

⁵ A. a. s. 253 (» » »).

breven. Även om man fördenskull dock ej kan våga en datering, kan man dock med ledning särskilt av breven i många fall säga, från vilken tid en av de satser LINNÉ upptecknat i *Nemesisanteckningarna* för honom varit aktuell. Alldeles säkert har han skrivit på dem ända in i det sista, i varje fall t. o. m. år 1773. Omöjligt är väl däremot att säga, när han kan ha börjat att nedskriva dem, och om verkliga tanken på sonen varit det ursprungliga motivet. Reflexionen över den mänskliga sammanlevnaden torde väl starkast hos LINNÉ ha vaknat med de 1751 begynnande Stockholmsresorna. Detta år har nämligen drottning LOVISA ULRIKA tagit LINNÉ i anspråk för ordnandet av sitt naturaliekabinett, och alltsedan dess är LINNÉ ej så sällan vid hovet och i Stockholm. Frihetstidens kulturella missförhållanden ha ej undgått honom. För visso minns LINNÉ en hel del från sin läkarpraktik i Stockholm 1738—1741. Det i naturens värld så klara ögat upptäcker mycket också i kulturens, men *tanken* har svårare att göra människolivet full rätt. Anteckningarna få dock ej betraktas som en moralisk avhandling, utan äro dokument över det mänskliga handlandet, sådant det är, och innehåller anvisningar till, hur det bör vara. I många fall hänvisas endast till känd och tillgänglig litteratur, som att vänta var ofta till bibeln, och i densamma mest till Job, Ordspråksboken och Predikaren, ibland till Jeremia och Psaltaren, men lika mycket till de apokryfiska skrifterna, vilka som bekant stått under grekiskt inflytande, Jesu Syraks bok och Vishetens bok, båda påminnande om Ordspråksboken. Av de klassiska författarna anföras i synnerhet SENECA, inte heller det oväntat. Detta visar alltså LINNÉ'S beroende av föregående upplysningstider.

Sådana *Nemesisanteckningarna* nu föreligga i den 1878 utgivna upplagan, kunna tre olika delar urskiljas; först en samling sentenser, verser, aforismer och de nämnda hänvisningarna till bibeln, apokryferna och klassikerna (sid. 1—21, 22—25), så ett utkast till LINNÉ'S uppfattning av friheten (sid. 21) och slutligen berättelser, sägner och exempel (sid. 25—70). Hur belysande och originella berättelserna ur många synpunkter än kunna vara, — de utgöra belägg för vad sentenserna mer eller mindre klart uttrycka, — äro de ej i detta sammanhang av större vikt. Ett av de mer typiska exemplen må anföras: »Madame N. N. hade en piga; denna skulle bära upp en porcellinskål för *trappan*, men *stupar* och *slår sönder henne*. Madam blifwer som galen, bastionerar pigan först eländigt, sedan tager af hennes lön och köper en ny. Innan aftonen, då Madame skulle gå neder för *samma trappa*, *snafvar* hon och *bryter benet* af sig»¹ (kurs. av förf.). Madame N. N:s vrede är här omotiverad, ty det kan hända den bästa piga, ja, vem som helst att snava i en

¹ Anteckningar över *Nemesis Divina* (N. D.) s. 62.

trappa, då man bär en porslinsskål. Straffet är därför orättfärdigt och också alldeles för hårt. Madame N. N. har uppväckt »Nemesis, som ser och hör allt». Den moraliska jämvikten har blivit störd och dess väktare träder i funktion. Hämnden kommer. Madame N. N:s piga behöver intet själv göra. »Quos perdere vult Jupiter, dementat»¹. Dem Jupiter vill förstöra, gör han galna. I själva det här emot pigan förvända sinne-
laget ligger straffet, såsom växten i fröet, och väntar på utveckling, ytterligare markerat av att olyckan med skålen och straffet för den orättvisa bastionaden ske på samma ställe, trappan, på samma sätt, piga och matmor snava båda, och med snarlik följd, skålen går sönder och benet går av. Icke alltid förete exemplen en så god parallell som här. Men överallt är dock något av den gamla vedergällningens: »öga för öga, tand för tand, — — — *sår för sår*, blånad för blånad» (II Mos. 21: 24—25), tron på att vakande makter sörja för, att den mänskliga sammanlevnaden moraliskt betryggas. Dessa »vakande makter» operera i samband med den i människan inneboende rätts- och rättfärdighetskänslan, de stå emot övermod (stoicismens hybris), högfärd, otacksamhet, överhuvud allt trotsande å den egna styrkan, och de belöna genom sinnets frid och ett framgångsrikt liv den ödmjuka och rättsinniga vandeln. En sådan vakande inakt är LINNÉ'S Nemesis. Men Nemesis å sin sida är intet annat än Gud själv i denna vedergällande funktion. Samma uttryck, som användas om Nemesis, användas om Gud själv. T. ex. »Gud ser och hörer allt»², »Numen adest»³. Nemesis representerar dock endast *en* sida i LINNÉ'S Gudsbegrepp, men den ger åt detsamma dess deistiska anstrykning. I många fall kan man nämligen sätta likhetstrecken mellan Gratia — Fortuna — Fatum. De representera samma sak. De äro Guds »executores». Tanken på ödet har tydligen besvärat LINNÉ. Men han gör ödet, Fatum, till Guds dom⁴, kanske nu bättre uttryckt med doms- eller rådslut, och talar också om det såsom »Guds executor»⁵. I Lachesis naturalis heter det på ett ställe: »Dei manus fata sunt, e quibus suspensa sunt omnia»⁶, med rätt personlig anstrykning, men så omedelbart därpå: »Fati æterna lex ordinem rerum rorat»⁷, och alltså i senare fallet med tydlig hänvisning på, att det är fråga om en av deisternas »eviga», men dock av Gud givna lagar. Härmed underordnas ödet Gud, men behåller dock i mesta möjliga mån sin karaktär av öde.

¹ N. D. s. 20.

² N. D. s. 12 och 19.

³ N. D. s. 2, 3, 12 och 18.

⁴ N. D. s. 19.

⁵ N. D. s. 9.

⁶ Lachesis nat. Ups. 1907 s. 9. »Ödet är Guds händer, av vilka allt styres».

⁷ A. a. s. 9. »Ödets eviga lag vänder tingens ordning».

Sedan är det bara att inse, något som LINNÉ ofta upprepar, att »*non-
lentem trahunt, volentem ducunt fata*»¹, (mot vår vilja drager oss, med vår
vilja leder oss ödet). Lyckan förhåller sig till Gud såsom ödet, men är
ej olust- utan lustbetonad. Lyckan ger Gud, åt vem han vill. »*Deus
dat cui vult*»², men blott »*de sachtmodiga*» få behålla henne. Kommer
förhävelse in, så är det ute med henne, och straffet blir dess hårdare,
ju större lyckan varit. Man skall, enligt LINNÉ, »försigtigt bruka lyckan»³.
Ingen är lycklig före sin död⁴. Framförallt skall lyckan spira i tysthet
och vårdas undan avundens blickar, ty fortuna är »*gratia Dei*»⁵ (Guds nåd),
som sträcker ut hundrade händer emot olyckan. Människan har valfrihet⁶,
men sedan valet är träffat, träda fatum eller fortuna i verksamhet. Därför
råder LINNÉ sin son: »Gå sakt. De sachtmodige besitta landet»⁷, och:
»Låt oss smyga och ej stånga oss genom världen, modo ne audiat Ne-
mesis»⁸ (så att Nemesis ej må höra det). Man skall inte göra något vä-
sen av sig. — Kan man alltså med stor rätt ofta sätta likhetstecken
mellan gratia — fortuna — fatum, så är detta ej möjligt mellan dessa
tre eller Deus å ena sidan och natura å den andra. För panteism och
mystik kan detta vara berättigat, och är det ofta. Men LINNÉ'S uppfatt-
ning är en annan. Kallar man den mystisk, kan man därmed endast
mena irrationell, och om mystik i ordets strängare, teologiska bemärkelse
kan ej alls vara tal. För panteismen har inte LINNÉ sinne. Han blev
beskyldd av teologerna för att »*miscere — — Deum cum natura*»⁹. Man
kan förstå detta, om man tänker på LINNÉ'S lätthet att få kausala och
teleologiska synpunkter att sammanfalla, naturen och Guds, men det be-
hövs ej mycket studium i LINNÉ'S skrifter för att finna, att i det fall,
då »*natura*» är lika med skapelsen, hålles den väl skild från »alla orsa-
kers driffiäder och styresman, denna werldenes Herre och Mästare»⁸.
LINNÉ säger visserligen, att man kan kalla honom natur, »ty af honom
är allting kommit»⁸, men just denna motivering visar, att han ej är det,
som kommit av honom själv. (Och i det fall, då »*natura*» användes psy-
kologiskt, är det, såsom det givna, underställt anima och ratio och be-
tyder den lag i våra lemmar, som strider emot vår ande.) Natura är
»*lex immutabilis Dei*»⁹, Guds oföränderliga lag, i skapelsen given, som

¹ Brev och skrivelser II: 258, N. D. s. 19 o. a.

² N. D. s. 14 o. a.

³ Kollegieanteckningar i Diätetiken, Ups. 1907 s. 241.

⁴ Brev och skrivelser V: 150.

⁵ N. D. s. 21, »förblanda Gud med naturen».

⁶ N. D. s. 19.

⁷ Lach. nat. s. 23.

⁸ Ur företalet till de senaste upplagorna av *Systema nat.*, LINNÉ'S övers. enl. TH. M. FRIES: Linné II: 361.

⁹ Lach. nat. s. 21, jfr. det synnerligen belysande stället Koll. ant. s. 19.

är neutral vid allt människans handlande, Nemesis må höra det eller ej. I Nemesisanteckningarna framskynitar, att Guds plan med människorna och världen ej får störas. Ty det är Gud som styr. Men det är svårt att se det.

Och huru all ting tycks bli fört af menskio händer
går dock alt till det mal, dit Gud sin spira wänder.

På ett annat ställe heter det:

Mitt urwärk du stälte, mitt bröd du mig skar.

Den som kommer i kollision med eller avviker från Guds plan, uppväcker ofelbart en gudomlig reaktion. Det är Nemesis, som då träder fram. Man kan fråga, om LINNÉ har allt detta av erfarenhet, eller hur han funnit sin Nemesisuppfattning. — Med utgångspunkt från ordet: »Allt gick olyckligt för mig, då jag ärnade hämnas, men ändrade och lämnade allt i Guds händer. Sedan gick allt lyckeligt — 1734»¹, har LEVERTIN ansett sig med sannolikhet kunna datera Nemesis tankens genombrott hos LINNÉ från den stund, då han avstod från att tänka på hämnd mot dåvarande adjunkten NILS ROSÉN, sedermera professorn NILS ROSÉN VON ROSENSTEIN, i förlitande på, att vedergällning, om sådan behövdes, ej skulle utebliva. Ett ord av LINNÉ synes visa att så *verkligt* förhöll sig. År 1741 hade LINNÉ blivit professor i Upsala, där redan ROSÉN beklädde professuren i botanik. LINNÉ blev medicine professor till dess han i jan. 1742 bytte med ROSÉN. I sina »Egenhändiga anteckningar» säger så LINNÉ: »Sedan Linneus vid Michaëlis flyttat till Upsala, — — — gör han straxt en wänlig förening med sin kamrat, Lifmedicus ROSÉN, och *förgäter alt gammalt*» (kurs. av förf.)². Detta synes visa, att LINNÉ varken under sin utländska resa eller vistelsen i Stockholm kunnat helt glömma episoden med ROSÉN, som, hur obetydlig den än må ha varit, dock upprört LINNÉ. Man måste dock härvid alltid räkna med en viss omtolkning på äldre dagar av ungdomsminnet ifråga. Det är icke dess mindre och även om man så gör mer än ett psykologiskt faktum, och då tankarna vänt sig kring detta minne, har väl LINNÉs ställning till hämnd och vedergällning klarnat, och därmed väg röjts för den kommande Nemesisuppfattningen. Termen, Nemesis Divina, möter första gången i Wästgöta Resan 1747, sedan då och då i brev och annorstädes. — Anmärkas bör, att LINNÉ senare blev mycket god vän med ROSÉN. — Se vi i detta alltså den historiska uppkomsten av tron på den moraliska världsordningen, så finna vi LINNÉ sedan i nästan allt, vad han gör, buren av denna tro, som gjorde honom till en karaktär av ej alltför

¹ N. D. s. 20.

² S. 110.

vanliga mått. I Nemesisanteckningarna äro sentenserna delvis samlade under rubriker, sådana som Avaritia (girighet), Industria (ävlan), Laetitia (glädje), Amicitia (vänskap), Superbia (högfärd), Vanitas (fåfänglighet) Malitia (ondskefullhet) och Ingratitudo (otacksamhet). Lika angelägen LINNÉ var att visa glädje, vänskap och tacksamhet, lika noga vaktade han sig för girigheten, ävlan, högfärden, fåfängan och otacksamheten. Man har tadlat honom för fåfänga men med orätt. Han blev rörande, ja, barnsligt glad över sina framgångar och han gav sin glädje luft — men knappt hade han gjort det, förrän han kände Nemesis finger på sina läppar. Och han tystnade och bad andra tystna, och talade han sedan, var det om mänsklig strävans fåfänglighet. Han ville ej uppväcka avund. Vacker är den tacksamhet LINNÉ kände mot C. G. TESSIN ända in det sista, då den forne lantmarskalken och kanslipresidenten klagade över världens otack, och lika vackert är LINNÉ'S vänskapsförhållande till arkiater ABRAHAM BÄCK i Stockholm. LINNÉ levde som han lärde.

Nemesislärans betydelse för LINNÉ kan knappt överskattas. Den räddade hans alltmer mörknande åskådning av människolivet från fullständig pessimism, och betecknar segern i brottningen med människolivets onda makter. LINNÉ hade mot slutet av sitt liv en allt starkare känsla av det ondas fruktansvärda makt och för livets orättvisor. Den känslan drev honom till hans så uttalade önskan vid betraktandet av Guds obegripliga regemente:

Så lyft Du och mig
från stoftet till dig
et ögneblek opp
att se, hur du wänder
all werldenes lopp;
hvad orsaken är
till allt hvad som händer
så underligt här.¹

LINNÉ ville liksom från Guds synpunkt få bli delaktig av Guds världsplan, han ville se *mer* än »endels». Ty han kände, att han levde och vantrivdes

bland falskhet och svek,
bland konster och strek,
bland häftiga mord,
bland misstrogha bröder,
bland färgade ord,¹

och därför vill han ha klarhet över allt det dystra, intriganta, lumpna och onda, som hände runt omkring honom. Nemesis tanken räddade honom ej

¹ N. D. s. 7; jfr s. 6 »Ty lyft, min Gud, mig o. s. v.

helt från beklämningen. Därför vill han se från samma höjd, som Gud ser på världen — »et ögneblek». Då är han viss om, att det onda skall visa sig kraftlöst, ja, försvinna för harmoni och helhet. Det är onödigt att särskilt framhålla, att här visar sig samma lösning av theodicéens problem som då det gällde naturuppfattningen — blott att den här är osäkrare. Historien är motspänstigare än naturen. —

Mycket vore att tillägga och fullständiga för att få en något så när riktig bild av LINNÉs religiösa åskådning. Här är endast *en* linje följd: den måhända originellaste, i varje fall den av störst allmän-mänskligt intresse och den, som bäst låter oss ana riktningen vid LINNÉs utveckling till en personlighet.

Att systematisera LINNÉs religiositet kan vara att valdföra sig på den. Bakom det, som här har sagts, måste man kunna höra det religiösa livets pulsar slå, ty LINNÉ var en religiös människa. Och hans personliga tro täckes blott delvis av vad här antytts såsom hans religiösa åskådning.

MEDICINALIERNÄ UR STEN- RIKET I LINNÉ'S MATERIA MEDICA

AV

GUSTAF DRAKE.

»Plutonis Tempel är det djupaste, där Vulcanus præsiderar. Väggarne äro svarte, inkrusterade med Druser och Petrificater, samt här och där lysande af guld och silver.

L. i *Delicie Nature.*

LINNÉ HADE SOM PROFESSOR I UPPSALA BLAND FÖRELÄSNINGSÄMNA äfven Materia medica eller läkemedelslära. När en lärobok i detta ämne saknades, och den gällande farmakopéen (*Pharmacopoeja Holmiciensis galeno-chymica*, Stockholm 1686) endast utgjorde en kompositionsbok, föll det på LINNÉ's lott att ur dess rika läkemedelsskatt systematiskt uppställa de i kompositionerna ingående simplicia. Resultatet blev *Materia medica liber 1 de plantis*, som utkom 1749¹ och åtföljdes af disputationerna *Materia medica in regno animali* och *Materia medica in regno lapideo*, vilka ventilerades resp. 1750 och 1752 och i bokform utkommo 1763. Medicinalierna ur stenet är uppställda efter LINNÉ's mineralogiska system; i likhet med de båda andra avdelningarna lämna LINNÉ ej heller här någon beskrifning på drogen utan endast en anvisning, varest beskrifningar eller avbildningar finnas. Ehuru LINNÉ insåg, huru medeltidsmässig största delen af dessa läkemedel var, måste han dock medtaga alla simplicia, emedan *Pharmacopoeja Holmiciensis* fortfarande var officiell, och alla dessa läkemedel skulle finnas att tillgå på apoteken. Genom att angiva läkemedlets *usus* än såsom *mechanicus*, *pictorius*, *exoletus*,² *infidus*,³ *noxius*⁴ eller

¹ »Att intet måtte fattas wid dess Profession utgifwer LINNÆUS sin *Materiam medicam*, som ostridigt är den största genwäg i denna wettenskapen.» L. i Egenh. anteckn.

² föräldrad.

³ opålitlig.

⁴ skadlig.

med ett ? har LINNÉ för sin del reserverat sig mot dess användning inom medicinen, och i den nya farmakopé, som utkom 1774 och vars *Materia medica* LINNÉ utarbetat, äro de flesta uteslutna. Genom att i största korthet för de viktigare kemiska preparaten angiva deras beredning kan man säga, att LINNÉ här lämnar oss ett *sammandrag av hela den datida farmaceutiska kemien*.

Enär de flesta av dessa läkemedel numera äro bortglömda eller kvarstå under helt andra benämningar, har en kort utredning om desamma ansetts berättigad.

1. **Schistus nigrica** (Hunneberg)¹, en fin, mjuk lerskiffer, färgad blå till svartgrå av kol, lämnade preparatet

Nigrica fabrilis communis, svart krita. »Med honom färga bönderna i Wästergötland sina likkistor.» L.

Usus: mechanicus.

2. **Marmor rude** (åtskilliga Sveriges provinser), kristallinisk kalciumkarbonat, ger genom glödning

Calx viva, osläckt kalk, kalciumoxid. »Häraf blir *aqua calcis*, då man släcker osläckt kalk, hwilket är så adstringens at det tager huden på menniskan. Doger alltså icke at bruka inwertes, men wäl utwertes att läka sura ben och gamla rötsår med.» L. »För gamla och fule saar. Är dökiöt i sårett, tå skall man tagha kalck, blanda honom tillhopa med talg, göra plåster ther af, och läggja thett på skadan, thett förtärer thett onda kötett bortt.» OL. MART. Såväl *Calx viva* (*Oxidum calcicum*) som *Aqua calcis* (*Solutio hydratis calcis*) äro forfarande officinella.

Usus: externus Ulcera.

3. **Gypsum usuale** (Polen, Frankrike), gipssten, vattenhaltig kalciumsulfat, ger genom upphettning

Gypsum præparatum, preparerad gips, bränd gips, som med begärlighet åter upptager kristallvattnet och stelnar till en fast massa, varpå gipsens tekniska användning grundar sig. »Emedan gips köpes utifrån för stora penningar, och det otwifvelaktigt finns i Sverige,² är det en högnödig sak at med all flit söka effter det. Och den som wore så lyckelig och funno honom, hade nog skatter församlade för sig och sina barn.» L. Gips (*Sulfas calcis ustus*) är fortfarande officinell. (Gipsbandage).

Vis: absorbens, antacida.

4. **Gypsum Alabastrum** (utomlands), alabaster, en varietet av föregående mineral, halvgenomskinlig.

¹ Fyndorterna äro de av LINNÉ i *Materia medica* angivna, vilka icke alltid överensstämma med nutidens.

² Gips finnes visserligen i Sverige, men endast i ringa mängd.

Alabastrum præparatum, i kemiskt hänseende likartad med bränd gips.

5. **Stirium gypseum** (Öland, Västergötland), alunskeer, utgöres av kaliumaluminiumsilikat, blandat med svavelkis och organiska, bituminösa ämnen, råmaterial för framställning av alun. Användes under nam av

Alumen scissile, skivalun.

Vis: absorbens.

6. **Talcum rubrica** (Dalarne i sprickor i kalk- och sandsten) utgöres av en lerhaltig, röd blodstensmalm.

Rubrica fabrilis, röd krita, använd vid blödningar.

Usus: mechanicus.

7. **Talcum Smectis** (Garpenberg), utgör en varietet av vanlig talk, till färgen grön.

Talcum viride, muskovitisk talk; den erhöles ursprungligen från Ural.

Usus: pictorius.

8. **Talcum nephriticus** (Spanien, Böhmen), nephrit, en varietet av vanlig talk av ljusgrön färg.

Lapis nephriticus, njuresten, hade användning i njursjukdomar. Användes till prydnadssaker såsom askar, kärl o. dyl.

Usus: Nephritis?

9. **Amiantus plumosus** (Falun, Dannemora), strålstén, ett av magnesia, kalk och kiselsyra bestående mineral, utgörande långa, fina, kristallartade trådar, lämnade

Alumen plumosum, fjäderalun,¹ asbest. »Bergblomma eller berg-fjun användes att uppväcka känslan hos en som har slag, ty det sticker på kroppen, som man hade otaliga loppor. Dock bör man noga observera at det ej appliceras inwärt. En tog in och dog uti stort elände. På Skulckeri plär man lägga sådant i sängar, då man länge nog får söka effter loppor och ej finna dem.» L. Asbest användes redan i forntiden till förfärdigande av eldfasta vävnader.

Usus: Paralysis.

10. **Mica talcosa** (Venedig), ett huvudsakligen av magnesiumsilikat bestående mineral av växlande sammansättning och färg.

Talcum album, vit talk. »Finnes på alla apotek. Der han reduceras till et ganska fint miöl, hwarmed gamla Fruentimmer någorlunda skyla och förbättra sin gamla hy och skrynkot ansikte, sedan de fyllt groparne med detta miölet, warande således en sort af smink. Chymisterna ha mycket bemödat sig att få en *Oleum*

¹ Fjäderalun utgjordes ursprungligen av aluminiumsulfat, men förblandades med asbest på grund av likartat utseende och råkade sedermera i glömska.

talci. men än ha de ej förtjänt mästebref; lära dock winnat så framt werden lärt oss distilera olja af sten.» L. Kvarstår i farmakopén (ströpulver); fås numera i stor mängd i Sverige, t. ex. Falun, Sala, Taberg.

Vis: cosmeticus.

11. **Silex cretaceus** (Skåne), flinta, en blandning av kristallinisk och amorf kiselsyra jämte spår av en del andra ämnen.

Silex combustus, bränd flinta.

Fel vitri, glaskalla, erhålles som avfall vid glasfabrikationen (glas framställdes förr av flinta) och består huvudsakligen av natriumsulfat, kalium- och natriumklorid. Finnes fortfarande på apoteken och användes i huskurer för kreaturen.

Usus: infidus.

12. **Silex Carneolus** (Sardinien), en varietet av kalcedon, ett mineral närstående flinta, av blodröd färg, dragande i gult eller brunt.

Lapis carneolus, karneol. Till *lapides pretiosi* räknades karneol, granat, hyacint, safir och smaragd.

Usus: infidus.

13. **Nitrum nativum**, salpeterjord.

Nitrum commune, salpeter, erhöles genom urlakning av salpeterhaltig jord; genom omkristallisering beredd.

Nitrum depuratum, *Crystalli minerales*. luttrad salpeter, motsvarande var kaliumnitrat, *Nitras kalicus*.

Spiritus nitri acidus, *Aqua fortis*. salpetersprit, salpetersyra, *Acidum nitricum*. beredd genom destillation av salpeter och svavelsyra. Den fick stor användning hos alkemisterna, som använde densamma att skilja (skeda) silver från guld, varav det kvarstående namnet skedvatten.

Spiritus nitri dulcis, försötad salpeterspiritus, beredd genom destillation av sprit och salpetersyra och motsvarade vår *Aether nitrosus spirituosus*. officinell t. o. m. Ed. VII., en lösning av salpetereter i sprit.

Magnesia nitri (alba) erhöles ur moderluten vid salpeterberedning, genom glödgning och utlakning, eller genom fällning med alkalikarbonat. Fortfarande officinell (*Hydratocarbonas magnesisus*).

Lapis prunellæ, prunellkakor, prunellsalt, preparerade salpeterkakor, genom smältning av salpeter erhållna små runda kakor (*Nitrum tabulatum*).

Liquor nitri fixi framställdes av kol och salpeter, varvid bildades kaliumkarbonat, som löstes i vatten.

Nitrum antimoniatum erhöles ur tvättvattnet vid beredning av

Antimonium diaphoreticum och utgjorde en blandning av antimon-syrat och salpetersyrat kali.

Arcanum duplicatum erhöles ur retortåterstoden vid beredning av salpetersyra genom behandling med järnvitriol och utgjordes av kaliumsulfat (*Sulfas kalicus*). Det troddes utgöra en förening av två salter, vars åtskiljande var en hemlighet.

»Nitrum läskar, drifwer urin, är antivenericum och diaphoreticum. Spiritus nitri är helt skarp. Med honom kan man taga bort winsten på tänderna, men man måste akta sig at han ej kommer in till sielfwa tänderna, ty då resolverar han alltsammans, båd winsten och tänderna.» L.

Usus: Febres phlogisticæ, Inflammatio, Hydrops, Asthma, Sitis, Stranguria, Hæmorrhagia.

14. **Nitrum Crystallus montana**, bergkristall, utgöres av kvarts, kristalliserad kiselsyra.

Lapis crystallus, krystall. »Stryker man sina ögon ideligen med kristallsten, då hjälper det mycket, om det är hetta i dem. Om kvinnorna icke hafva di eller mjölk i bröstet, tagh kristallinglas och stöt det smått som mjöl och koka det med honung i öl och gif kvinnan att dricka; det hjälper. — Contra tertianam. Tagh och stöt Christall, och giff then krancka dricka med wijn eller öl.» OL. MART.

Usus: noxius.

15. **Nitrum Fluor.**

α. **Hyacinthus orientalis** (Indien), orientalisk hyacint, en varietet av kvarts av röd färg.

β. **Amethystus orientalis** (Spanien, Italien, Tyskland), ametist, en varietet av kvarts av violett till rödbrun färg.

Till ädla stenar och metaller hade forntiden den mäst barnsliga tillit. HENRIK RANTZAU skriver i *De conservanda valetudine* (1576): »Det har icke ringa betydelse för hälsan att dricka ur guld eller silverbägare, liksom det är nyttigt att släcka glödande guld eller silver i drycken. Ni skola alltid ha i edra händer koraller, bärnsten, agat eller dyrbara stenar. På vänstra handens ringfinger skola ni bära ringar med smaragder, saffirer eller röda ädelstenar. I munnen skola ni dessutom hålla en ametist, något kristall, en granat eller rent guld eller silver.»

Ametist ansågs förebygga berusning. RANTZAU skriver: »Jag brukar alltid bära en stor ametist på bröstet, emedan många påstå, att den hjälper mot att bliva drucken, emedan den icke tillåter vätskorna att stiga upp till hjärnan. Det förefaller mig, som om den hjälper något.»

Ädelstenar ingingo i ett flertal kompositioner i *Pharmacopoeja Holmensis*, som användes i hjärtsjukdomar,

För ädelstenar har LINNÉ icke angivit någon *usus*, klart inseende deras fullkomliga överksamhet.

16. **Natrum fontanum** (Epsom, Seidlitz, Oceanen).

Sal anglicum, engelskt salt, bittersalt, purgërsalt, utgöres av magnesiumsulfat, som förekommer i havsvattnet och flera saltkällor. Det framställdes först genom avdunstning av källvattnet vid Epsom i England, varför det ännu kallas epsomersalt; sedermera i Tyskland vid Sedlitz (sedlitzersalt). Är fortfarande officinellt (*Sulfas magnesiæ*) och ingår i bittervatten.

Usus: Cachexia, Quartana.

17. **Natrum glaciale** (gipsgruvor i Frankrike), utgöres av storbladig, genomskinlig, lätt klyvbar kalciumsulfat.

Lapis specularis, *Glacies Mariæ*, Marieglas, jungfruglas, användes under medeltiden som symbol för kyskhed och därmed smyckades Mariabilderna. Kallades även *vitrum moscoviticum*, emedan den av ryssarna användes som fönsterglas.

Usus: mechanicus.

18. **Borax Tincal** (Ostindien), utgjordes av borax, som förekommer i åtskilliga sjöar i Indien, Persien m. fl. länder, ur vilka den av sommarhettan utkristalliserar och fördes i handeln under namn av tinkal.

Borax veneta, »Borras», borax, natriumtetraborat, framställdes förr i Venedig genom rening av det råa saltet.

Sal sedativum **Homborgii** utgjordes av borsyra, som först framställdes av en fransk läkare HOMBERG av borax.

Borax (*Biboras natricus*) är fortfarande officinell men framställes numera av borsyra från Toskana och soda.

Usus: Dysmenorrhæa, Dyslochæa.

19. **Borax Gemma nobilis**.

α. Topazius (metallgruvor), topas, av kiselsyra, lerjord och fluor-aluminium sammansatt ädelsten, vanligen gulfärgad.

β. Smaragdus (Peru), smaragd, av berylljord, kiselsyra och lerjord bestående ädelsten av »smaragdgrön» färg.

»Smaragd styrker minnet och bekämpar köttsliga lustar. En konung i Ungarn, som en gång bedrev älskogslek med sin hustru, märkte härunder, huru en vacker smaragd, som han bar på sitt finger, plötsligt brast i två delar. Så mycket älskar denna sten kyskhed» skriver JEAN DE RENOU, livmedikus hos HENRIK IV.

20. **Borax Granatus** (Kopparberg), ett av kalk- och talkjord, järn- och magnesiumoxidul i växlande mängder bestående mineral, omfattande flera arter.

Granatus, granat; namnet härlett av granatträdet på grund av dess likhet till färgen med blomman.

21. **Muria marina** (havet, särskilt de varma ländernas).

Sal commune, havssalt, koksalt, klornatrium, erhöles genom utkristallisering ur havsvattnet.

Spiritus salis acidus, sur saltspirit, saltsyra, klorvätesyra (*Acidum hydrochloratum*). framställdes förr liksom nu ur klornatrium med svavelsyra.

Spiritus salis dulcis, försötad saltspirit, erhöles genom destillation av sprit och klorvätesyra, en lösning av kloreter i sprit.

Usus: Stomacace, Perniones.

22. **Muria fontana** (saltkällor i Europa) lämnade med föregående identiskt

Sal commune, källsalt.

23. **Muria montana** (Polen, Ungarn), förekommer i mäktiga avlagringar och brytes såsom malmer.

Sal gemmæ, stensalt, bergsalt, är identiskt med de båda föregående, men ansågs länge såsom bättre och föreskrefs i de kompositioner, där salt ingick. Det är det tidigaste i litteraturen omnämnda saltet och omtalas redan i gamla testamentet.¹

24. **Alumen commune** (Skåne, Öland, Västergötland), ur alunskiffer framställd alun.

Alumen crudum, alun, kaliumaluminiumsulfat (*Sulfas aluminico-kalicus*).

»Chirurgi blöta sina klutar i alun-watn dem de sticka upp i näsan at dermed stilla näseblod. Äfwen då någon lem afhugges blötes kluten häri och ombindes at blodet må stanna, och ej så lätt wäxa dödköt. Medici bruka den sällan inwärt utan i vomitu cruento.» L. — »För ond Anda lucht. Kommer luchten aff tänderna eller tanda gården, så skall man tagha och siuda ett lodh alun med 2 lodh honung och två tänderna och tanda gården medh.» Ol. MART.

Alumen ustum, bränd alun, erhöles genom utdrivning av kristallvattnet i form av en porös massa.

Phlegma aluminis utgjordes av en starkt koncentrerad lösning av alun.

Spiritus aluminis bereddes genom stark upphettning av alun, då svavelsyran frigjordes, och utgjorde således en utspädd svavelsyra.

¹ »När så Abimelek hade ansatt staden hela dagen, intog han den och dräpte det folk, som fanns därinne. Sedan rev han ned staden och beströdde platsen med salt.» Domareb. 9: 45. Saltets förmåga att göra jorden steril var således redan då känd.

Usus: Stomacace, Prolapsus, Sarcoma, Ulcus, Hæmorrhagia, Ophthalmia.

25. **Alumen romanum** (Italien), alunsten, en vulkanisk produkt, som lämnade

Alumen Rochæ, romersk alun. Den importerades ursprungligen till Italien från Roche, en stad i Mesopotamien, men sedermera anlades ett alunbruk i Kyrkostaten. Romersk alun är vanligen svagt rödfärgad av mekaniskt inblandad järnoxid, vilken blir olöst i vattenlösning, men för övrigt ren, varför den länge skattades högre än den inhemska. Förekommer ännu på apoteken (*Sulfas aluminico-kalicus romanus*).

26. **Alumen Gemma pretiosa.**

α. **Rubinus orientalis** (Ceylon), rubin, ett av aluminiumoxid (lerjord) bestående mineral, färgad röd av krom. Den ansågs hjärtstyrkande.¹

β. **Sapphirus orientalis** (Schlesien, Böhmen), saffir, identisk med föregående, men färgad blå av koppar. »Saffir förfriskar hjärtat och läker invärtes sår. När man stryker med de ädla stenar, saffir och smaragd, ögonen ofta, det gör dem klara», skriver ovannämnde RENOU.

27. **Vitriolum martis.** Med vitrioler (av vitrum, glas) betecknades förr flere glasliknande, kristalliserade föreningar av svavelsyra och metalloxider, vilka man utan att hava kännedom om deras sammansättning särskilde efter färgen såsom blå, grön, vit.

Vitriolum martis commune, *Sal Martis*. grön vitriol, ferrosulfat, var känd redan i forntiden och använd till svart färg på läder. Framställdes även förr till medicinskt bruk genom att lösa järn i utspädd svavelsyra. Fortfarande ett viktigt läkemedel (*Sulfas ferrosus*). »Han styrker magen är bindande och fördrifver maskar.» L.

Oleum Vitrioli, »vichtrilolja», svavelsyra (*Acidum sulfuricum*), erhöles genom destillation av järnvitriol, varav det ännu bibehållna namnet vitriololja.

Colcothar Vitrioli, *Vitriolum ustum*. *Caput Mortuum*.² »död huf-

»Triedie är en klaar Rubin
Af then aldraskiönsta färgen/
Han upfriskar blod och mærgen
Bättre än thet bästa Wijn.

Femte war wist en Achat:
Bättre än mång Doctors Zedel.
Mot förgift ett härligt medel
Och emot ohälsam Maat.»

Ur RUNIUS, *Dudaim*.

² Med *Caput Mortuum* betecknade alkemisterna återstoden i en retort efter destillation. Man liknade massan vid ett dött huvud, ur vilket destillationen hade utjagat anden (spiritus). Så erhöles *Caput Mortuum salis* vid beredning av saltsyra och *Caput Mortuum Vitri* vid beredning av salpetersyra. Den ansågs värdelös för vidare kemiska operationer,

vud af victril» bestod av järnoxid och erhöles som retortåterstod vid beredning av föregående.

Tartarus vitriolatus erhöles genom att lösa pottaska (*Sal Tartari*) i svavelsyra och utgjorde således kaliumsulfat.

Usus: Hæmorrhagia, Ulcus.

28. **Vitriolum cyprium** (Cypern), cypersk vitriol, blå vitriol, blåsten, kopparsulfat (*Sulfas cupricus*). »Brukas af fältskärer i stället för *lapis infernalis* at taga bort dödköet.» L.

Usus: Hæmorrhagia, Vulnus, Sarcoma.

29. **Vitriolum album** (Hercynia¹), vit vitriol, gallitzensten, zinksulfat, sällsynt som färdigbildad i naturen. För medicinskt bruk framställdes den förr liksom nu genom att lösa zink i utspädd svavelsyra. »För swaga och rinnande ögon.» L. Ett fortfarande, särskilt i ögonterapien, viktigt läkemedel (*Sulfas zincicus*).

Usus: Ophthalmia.

30. **Vitriolum plumbi**.

Saccharum saturni, blysocker, blyacetat (*Acetas plumbicus*), framställdes även förr av blyoxid och ättika. »Det starkaste och bästa absorbens, hvarföre det ock brukas mot rötsår och för näseblod.» L.

Usus: Erysipelas, Ophthalmia, Ulcus, Gonorrhæa.

31. **Ambra ambrosiaca** (havet, i synnerhet det Ostindiska). Ambra, som sedan äldsta tider varit högt skattat, troddes länge utgöra ett mineral, likartat bärnsten, varför det även kallades *Electrum opacum*. Det utgör ett tarmkonkrement hos pottvalen (*Physeter macrocephalus* L.) och anträffas uppkastat på stränderna, simmande på havets yta eller i djurets inre.² Härav fanns två slag:

Ambra grisea, grå ambra. »Detta är dock wist at det är ett dyrt medikament, hälst et enda lod kostar 150 rdr. k:mt. För rika som ha god råd på penningar är det nyttigt, ty det corroberar och exciterar venerem och gör menniskor långlifwad.» L. Det ingår numera i parfymer.

Usus: Scabies, Debilitas, Hypochondriasis.

32. **Ambra vulgati** ansågs utgöra en annan art och kallades

Ambra nigra, svart ambra, men är endast en sämre kvalitet av föregående.

33. **Succinum electricum** (Östersjön) är ett fossilt harts av forntida barrträd och förekommer huvudsakligen i Östersjön uppkastat på

och när därför GLAUBER ur återstoden vid beredning av saltsyra tillvaratog det efter honom uppkallade saltet, ansågs detta så underbart, att saltet först fick namn av *Sal mirabile*.

¹ Gemensamt namn på flera bergssträckor i Tyskland.

² Av pottvalen erhålles även *Cetaceum*, valrav, spermaceti, ett fettliknande ämne, som förefinnes i huvudets håligheter.

stränderna eller upphämtas det från havsbotten. LINNÉ särskiljer två slag

Succinum album, vit bärnsten och

Carabe citrinum, gul bärnsten. »Bernsten är grunden til Electriciteten: man har funnit sådana bernstenar, uti hwilka warit flugor och andra insecter inneslutna,¹ som uti dem legat många år, utan at förändras eller förmultna. Man har på allehanda sätt sökt utforska, huru denna stenen skulle kunna smältas och åter giutas öfwer en annan kropp, så at han sedermera kunde blifwa pellucid, på det att kroppen häruti förwarad för all förwanskning; besynnerligen kunde man då i denna stenen bewara Konungars och Monarkers kroppar för förruttnelse, at de till ewerderliga tider måtte af effterkommande beskodas. För en slik konstns uppfinnande är utsat stort præmium.» L. I Skånska resan meddelar LINNÉ, att »raf eller bernsten fins här vid hafsstranden i små stycken, hvaraf Rafunda ofelbart fått sitt namn.»

Sal Succini, bärnstenssalt, bärnstenssyra, erhålles vid torr destillation av bärnsten. »Som wi ej kunna wara förutan, effter det starkt drifwer urinen.» L. Är fortfarande officinell (*Acidum succinicum depuratum*) och användes till beredning av prinsens droppar (*Liquor succinatis ammonici pyroleosus*).

Oleum Succini, bärnstensolja, erhålles likaledes vid torr destillation av bärnsten. »Är en stark och penetrant olia af samma värkan, är god för modren. Härmed frotteras lederna uti slag.» L. Finnes fortfarande på apoteken (*Pyroleum Succini*). I eterhaltig spritlösning jämte några aromatiska ämnen förekommer bärnsten, vilken tinktur kallas lifsbalsam eller muntrande droppar.

Usus: fumus in Catarrhis.

34. **Bitumen Petroleum** (Rättvik).

Petroleum, *Oleum Petræ nativum*, petterolja, stenolja, bergolja. Under *Iter dalecarlicum* iaktogs av LINNÉ för första gången i Sverige petroleum, och man kan lätt tänka sig hans förtjusning över detta fynd. I sitt *Tal om nödvändigheten av forskningsresor inom fäderneslandet* nämner han härom: »Måhända skolen I, mina åhörare, vägra att tro mig, om jag omtalar, att i Dalarne finnas hela berg, som äro genomdränkta af *petroleum*, men låten Edra tvifvel fara!

¹ Bärnstenen visar biet helt väl, ehuru den döljer;
Med egen honung det synes sig hava betäckt.
En skönare grav ej kunde det sig förvärvat,
Att så få dö, det säkert sig önskat har.
Ej härvid liknas kan din grav, Cleopatra,
Långt kungligare än du är detta djur begraft.

Med egna ögon har jag sett detta förr ej hörda eller sedda faktum — själf har jag, säger jag, sett det och slagits med förvåning.» Några år därefter började fyndigheterna bearbetas, men arbetet torde dock snart avstannat. Åren 1867—69 gjordes borrhningar, som dock misslyckades. Petroleum begagnas ännu av allmogen vid hudsjukdomar, kylskador och reumatism.

Usus: Colica Pictonum! Dolores osteocopi, Tænia!

35. **Bitumen Mumia** (Persien), en ur bergväggen framsipprande, i luften stelnande, bituminös vätska, troligen identisk med asfalt, lämnade

Mumia persica, *Mumia mineralis*, *Mumia nativa*. Med mumia betecknades ursprungligen flere slags beck, även asfalt, varmed egypterna balsamerade sina döda, sedermera en i gravarne på de balsamerade liken utsöndrad och stelnad vätska, samt slutligen hela den balsamerade kroppen. Den verkligt äkta *Mumia nativa* fanns endast på ett ställe i Persien, en i öknen liggande grotta, där den under vissa ceremonier insamlades en gång om året för den regerande furstens räkning och kom således ej i handeln. En *Mumia secundaria* fanns sparsamt på ett par andra ställen. LINNÉ betecknar också densamma som *rarissimus*. Denna *Mumia nativa* användes såväl invärtes som utvärtes som ett ofelbart medel (hette på persiska *Kodretti*, Guds gåva) vid benbrott och sårskador och åtnjöt större anseende än den egyptiska mumien.

36. **Bitumen Asphaltum** (Öland), asfalt, ett fossilt hartsliknande ämne, antagligen en omvandlingsprodukt av petroleum, förekommer flytande på ytan eller uppkastat på stränderna av Döda havet, som därför förr kallades *Lacus Asphaltites*.

Asphaltum, *Bitumen judaicum*, judebeck, jordbeck, hade förr mångsidig medicinsk användning, såväl invärtes i teriak,¹ som i synnerhet utvärtes i plåster och salvor. Finnes ännu på apoteken.²

Usus: Ulcera sordida.

37. **Pyrites nativus** (Ryssland) utgjordes av gediget svavel och kallades

Sulphur vivum. »Är en stor raritet at äga, är något pellucid och ser ut som bernsten.» L.

38. **Pyrites Ferri** (Dylta i Nerike) utgjordes av svavelkis, en förening av svavel och järn, vilket vid upphettning lämnade

Sulphur citrinum, som gjöts i stänger och kallades stångsvavel.

¹ Es schwimmt das Judenbeck auf den gezaltzen Seen
Wo man die Stadt Sodom vorzeiten sahe stehen.
Es soll starck von Geruch unlieblich / glatt und rein
Von dunkler Purpurfarb jedoch schön gläntzend seyn.»

CHARAS, *Historia naturalis Theriacæ*.

² Den till gatubeläggning använda asfalten är en mindre ren sort, som huvudsakligen erhålles från Västindien.

Flores Sulphuris, svavelblomma, erhålles genom upphettning av svavel, då ångorna förtätas till ett fint pulver. Är fortfarande officinell (*Sulfur sublimatum*).

Hepar Sulphuris, svavellever, fås genom upphettning av svavel och pottaska. Är fortfarande officinell.

Sulphur griseum, *Sulphur Caballinum*, gråsvavel, utgör en oren svavelblomma. Användes fortfarande av allmogen i hästpulver.

Lac Sulphuris, fällt svavel, fortfarande officinell (*Sulfur precipitatum*).

Terra rubra, rödfärg, utgöres av järnoxid och erhöles som biprodukt vid framställning av svavel ur kis.

Tinctura Sulphuris bereddades genom att smälta pottaska och svavelblomma sanit lösa smältan i sprit och utgjorde således en spritlösning av *Hepar sulfuris*.

Balsamum Sulphuris, svavelbalsam, bereddades genom kokning av svavel i linolja. Genom lösning av produkten i olika oljor såsom fänkåls-, enbärs-, terpentinolja m. fl. erhöles olika preparat, av vilka det sistnämnda,

Balsamum Sulphuris terebinthinatum, tillydroppar, *gratia probatum*, är ett av allmogen ännu mycket anlitat universalmedel.¹

Usus: Tussis, Scabies.

39. **Pyrites Auripigmentum** (Ungarn), i naturen förekommande arseniksvavlighet, lämnade

Auripigment, *Opferment*, gul svavelarsenik, arseniktrisulfid, den tidigast kända arsenikföreningen; användes som läkemedel redan av grekiska och arabiska läkare.

Usus: pictorius.

¹ Ännu så sent som på 1890-talet expedierades detta läkemedel på en del apotek i omslag med följande text:

»I CHRISTO JESU äro förborgade alla Sundhets-Skatter så Själens som Kroppens, och alla försigtige Läkares visa göromål äro af Honom, genom Honom och till Honom; Honom vare äran och härligheten i evighet. Amen.

Kraft och Verkan.

MEDICAMENTET GRATIA PROBATUM.

Detta Medicament hafwer ifrån år 1698 till datum wisat härliga, säkra och goda prof, att hela alla dessa nedanstående sjukdomar, när andre läkemedel ej wetat hjälpa.

När detta Medicamentet intages förenar det sig med Chylo i magen, är en snäll Mercurius eller hastig bådbärare, hwilken inga uppstigande dunster låter afgå utan att med dem sig många.» Därefter följer en längre beskrivning med uppgift på alla de sjukdomar, mot vilka medlet ansågs hjälpa, såsom gamla rutnade sår, skörbjugg, skabb, gikt, torrvärk, kall maga, kolik, stenpassion, ref, moder- och mjältpassion, preservativ mot smittosamma sjukdomar, huvudvärk, älta och maskar hos barn. Kunde även brukas för boskapen och »strykes på kreaturen, tager ej Wargarne dem, ty de fly för lukten. För Wäggelöss är det ock ett af de bästa medel».

40. **Arsenicum nudum** (Tyskland), gedigen arsenik.

Arsenicum album, vitt råttpulver, arseniksyrlighet, den form, i vilken arseniken numera användes som läkemedel (*Acidum arsenicosum*). »Arsenicum är et starkt förgifft; hade de gamle wetat deraf, hade de icke behöfft kasta sig utför Wallhall, hwarest de slogo arnar och ben af sig och ofta lågo ändå i stor wärk länge nog förrän de kunde dö. Men härigenom hade de kunnat göra pinan kortare, fast det ej utan smärta aflöper medan det påstår.» L.

Arsenicum citrinum, gul arsenik, var identiskt med det ovan nämnda auripigment.

Usus: Febres intermittentes, noxius.

41. **Arsenicum Sandaraca** (Ungarn, Turkiet), i naturen förekommande arsenikdisulfid lämnade

Arsenicum rubrum, röd arsenik, realgar, vilken även framställdes genom sammansmältning av arsenik och svavel.

Usus: noxius.

42. **Hydragryum virgineum** (Ungarn), gediget kvicksilver, förekommer sparsamt i naturen, oftast i förening med svavel. Kämt sedan forntiden, infördes det i medicinen först av araberna, som använde det i salvor mot skabb och andra hudsjukdomar. PARACELsus använde det till invärtes bruk och framställde flere preparat därav, av vilka några ännu räknas till våra viktigaste läkemedel. På grund av sin flytande form kallades det *hydrargyrum* (vattensilver) eller *argentum vivum*; det uppkallades efter planeten Mercurius, vars tecken (☿)¹ numera användes för signering av giftiga läkemedel.

Mercurius depuratum, med syror renat från främmande metaller.

»De gamle mente at qwicksilfwer war giftigt, men den tanken har man ej därom nu för tiden. Ty wid grufworna skiäl arbetsfolket sig at taga en god sup däraf, då det sedermera i krafft af sin egen wikt går per posteriora, utan at giöra ringaste skada. Det brukas ock at intaga i qvantitet af dem, som hafwa wridna tarmar, hwilken siukdom kallas *miserere mei*. Då det trycker sig fram och rättar tarmarne, när stark skakning kommer der til.» L. Ingår i flere av farmakopéns preparat, bl. a. den bekanta gråsalvan.

Aethiops mineralis, svavelkviksilver, bereddesh genom sammansmältning af svavel och kvicksilver, ett svart pulver, kemiskt sett samma förening som cinnober, till vilket det övergår vid sublimation utan lufttillträde; det senare har kristallinisk struktur. »Dödar maskar hos barn.» L.

¹ De flesta kroppar och en del kemiska operationer hade vid denna tid ett särskilt s. k. kemiskt tecken; en mindre förteckning öfver dessa finnes i LINNÉs *Pluto svecicus* utg. av CARL BENEDICKS, Uppsala 1907.

Mercurius sublimatus corrosivus, sublimat, kvicksilverklorid, merkuriklorid. »Är et starkt förgifft. *Aqua thalagna* brukas mot sura ben, då man tar 1 qwintin *mercurius sublimatus* och $\frac{1}{2}$ qwarter kalkvatten, blandar ihop och twättar såret därmed, då det fräter bort det odugliga och läker.» L. Denna lösning användes fortfarande under namn av *Aqua phagadæmica flava*, gult merkurialvatten. Sublimat (på grund av dess framställning genom sublimation) fortfarande officinell (*Chlorctum hydrargyricum corrosivum*).

Mercurius dulcis, calomel, kvicksilverklorur, merkuroklorid, framställdes förr genom sublimation av kloriden med kvicksilver. »Tar man 20 gran rensar det kroppen wäl för skabb.» L. Calomel (»vackert svart», emedan det med alkalier antager svart färg) ett ännu viktigt läkemedel (*Chlorctum hydrargyrosium præcipitatum*).

Mercurius præcipitatus albus kallades förr vitt sminkpulver och utgjordes av calomel, framställd genom att fälla en lösning av kvicksilver i salpetersyra med koksalt. »Brukas för allehanda skabb och är god, emedan hon ej drifwer honom in i kroppen.» L.

Mercurius præcipitatus ruber, rödt precipitat, kvicksilveroxid, utgör fortfarande ett viktigt läkemedel i ögonterapien (*Oxidum hydrargyricum*).

Mercurius præcipitatus viridis, grönt precipitat, ett dubbelsalt av koppar och kvicksilver.

Mercurius præcipitatus luteus, *Turpethum minérale*, gult precipitat, basiskt merkurisulfat, framställdes genom att lösa kvicksilver i svavelsyra samt fälla lösningen med pottaska.

Panacea Lemmeriana, *Mercurius sapius sublimatus*, bereddes genom 8 gånger upprepad sublimation av kloruren, som man trodde för att få den renare; i stället sönderdelades den delvis i metall och klorid.

Usus: Syphilis, Insecta, Schirrhus.

43. **Hydrargyrum Cinnabaris**, kvicksilvermalm, naturlig kvicksilver-sulfid, råmaterial för framställning av kvicksilver.

Cinnabaris nativa, cinnober, som även framställdes genom sublimation av svavel och kvicksilver och då kallades *Cinnabaris factitia* eller *Hydrargyrum rubrum tinctorium*. målarcinnober, ansågs förr ha samma medicinska verkan som kvicksilver. »Blandar man det med smör eller ister är det godt at smörja på skabb; dock måste man noga achta sig, att syran ej drages in i kroppen, som då torde göra större skada. At med sådan blandning smörja barn i hufwudet är en fördömmelig sak. Sant är det at lössen gå bort, men qwicksilfvret tränger sig fram genom suturerna på hufwudskålen in

til sielfva järnen och förorsakar antingen raseri eller fallandesot.» L. Har numera endast teknisk användning.

44. **Malybdænum Plumbago** (Finland), nativt kol, förorenat av järn, kiselsyra m. fl. ämnen.

Plumbago, blyerts, grafit, har fordom använts som urindrivande medel samt vid hudsjukdomar.

Usus: pictorius.

45. **Stibium striatum** (Frankrike), antimonglans, svavelantimon, är den form, i vilken metallen oftast förekommer i naturen. Det var i synnerhet PARACELsus, som införde bruket av *antimonialia* i läkarkonsten (»gjorde stort wäsende häraf, så at wi nu ha et helt apothek af antimon» L.), och de blevo berömda såsom verkliga universalmedel, men missbrukades till den grad, att de i vissa länder blevo förbjudna genom lag. Ett flertal preparat framställdes av såväl antimon ensamt som i förening med andra metaller såsom guld, silver, koppar.

Antimonium crudum, spitsglas, spetsglans (på grund av mineralens spetsigt kristalliniskt, glänsande utseende) är känd sedan äldsta tider och fortfarande officinell i renad form (*Sulfuretum stibicum depuratum*). Är ett av allmogeen mycket anlitat medel att ge svin matlust, varför det kallas »svingluffs» eller endast »gluffs».

Butyrum Antimonii, antimonsmör, antimonklorid, erhöles som en oljartad, starkt frätande vätska genom destillation av sublimat och spetsglans. »*Butyrum Antimonii* är god emot pästböldet.» L.

Regulus¹ Antimonii utgjordes av metallisk antimon, som erhöles genom smältning av spetsglans med vinsten och salpeter.

»*Regulus Antimonii* är braf at swarfwa små bågare utaf, ty så ofta man dricker däraf har man säkert vomitif, dock ganska lindrig; man kan ock häraf göra en pillula, som alltid laxerar och sedan han är intagen, kan man söka honom igen i nattstolen och göra honom ren. På detta sättet kan man bruka honom så ofta och så länge man will med lika god wärkan». L.(!) Bägarna kallades *Schyphi emetici* eller *Pocula vomitoria* och skulle om aftonen fyllas med vin, som dracks om morgonen för att åstadkomma kräkning. Pillerna kallades *Pilule æternæ* eller *perpetuæ* d. v. s. evighetspiller och gingo inom en släkt i arv såsom en annan klenod.

Sulphur auratum Antimonii, »röd gullsvavel av spitsglas», antimonpentasulfid, antimonsvavla, framställdes ur slaggen (*scorium*) efter beredningen av *Regulus Antimonii* genom utkokning med vatten och lösningens fällning med en syra.

Flores Antimonii albisimæ utgjordes av antimonoxid och fram-

¹ Med *Regulus* betecknades i allmänhet en reducerad metall.

ställdes genom att lösa spetsglans i kungsvatten samt fälla med vatten.

Flores Antimonii rubræ motsvarade vår *Kermes mineralis* och bereddtes på ungefär likartat sätt som denna.

Clyssus s. Spiritus Antimonii bereddtes genom destillation av spetsglans, salpeter och svavel.

Antimonium diaphoreticum utgjordes av kaliumantimonat, som erhöles genom detonation¹ av 1 del spetsglans med 3 delar salpeter och massans behandling med vatten, då ett vitt pulver erhöles.

Hepar Antimonii, antimonlever, en brungul, leverliknande massa, framställdes liksom nu genom detonation av lika delar spetsglans och salpeter. »Hepar Antimonii kallas så, efter färgen liknar Kreaturs lefwer. Brukas annars som en desperat kur, då intet annat will hjälpa. Jag gaf en hydropicus i Stockholm in, som 2 gånger låtit tappa vattnet af sig, en temligen dosis, hwaraf han kom både at purgera och vomera, hwarigenom han blef frisk, men det är en hård kur.» L. Användes fortfarande i en del kreaturspulver.

Regulus Antimonii martialis utgjordes av metallisk antimon, erhållen genom reduktion av spetsglans med järn.

Vitrum Antimonii, antimonglas, antimonoxisulfid, en genom sammansmältning av spetsglans och antimonoxid erhållen glasartad för-
ening. »Om Vitrum Antimonii pulveriseras och lägges i ett käril, som är hartsadt, får kärilet den egenskapen, at den som dricker deraf, purgerar per vomitum.» L.

Tinctura Antimonii framställdes av föregående genom digestion med sprit av spanskröna.

Cerussa Antimonii utgjordes av surt antimonsyrlikt kali och bereddtes på samma sätt som *Hepar Antimonii*, varefter smältan tvätades med vatten.

Tartarus emeticus motsvarade vårt officinella kräksalt (*Tartras stibico-kalicus*).

Mercurius vitæ correctus innehöll ej något kvicksilver utan utgjordes av antimonoxiklorid, ett vitt pulver, som erhöles genom sönderdelning av kloriden med vatten.

Bezoarticum minerale² bereddtes av kloriden med salpetersyra, destillation och återstodens upphettning och bestod huvudsakligen av antimonsyra, ett gult pulver.

¹ Med detonation menades en förbränning genom tillsats av nitrater eller klorater.

² Med *Bezoarticum* betecknades flere preparater (t. ex. *B. solare*, *B. lunare* av resp. guld och silver), som utan att innehålla något av den dyrbara bezoarstenen dock ansågos lika verksamma som denna.

Crocus Metallorum, »opkast-saffran», en förening av antimon-oxid och svavelantimon, ungefär motsvarande vår *Kermes mineralis*.

Aqua benedicta Rulandi beredd genom digestion av föregående med vin och motsvarade i viss mån vårt *Vinum stibiatum*, som dock beredes av kräksalt.

Usus: Dolor osteocopus, Ulcus, Scabies, Lippitudo.

46. **Zincum mineralisatum** (Rättvik), zinkblende, svavelzink, råmaterial för framställning av zink.

Flores Zinci, *Nihilum album*. *Pompholyx*, vit nicht, vitt intet, erhöles som biprodukt vid beredning av zink och mässing, varvid en del av zinken förbrinner till oxid och avsätter sig som ett vitt pulver. »Äro goda för wätskor, Rosen och sura ben, ty de torka förträffeligen och purgera tillika.» L. Är fortfarande officinell (*Oxidum zincicum crudum*).

Usus: Ulcus, Lippitudo, Intertrigo.

47. **Zincum Calaminaris** (Polen, Ungarn), zinkspat, zinkkarbonat, förenad av järnoxid och andra ämnen, råmaterial för framställning av zink.

Lapis Calaminaris, *Cadmia fossilis*, galmeja, känd sedan forntiden och använd i ögonsjukdomar.

Tutia, *Nihilum griseum*, grått nicht, en oren zinkoxid, som erhöles vid framställning av zink ur galmeja. Galmeja finnes fortfarande på apoteken och ingår i ett plåster och en salva.

Usus: Erysipelas.

48. **Vismutum nativum** (Tyskland), gedigen vismut, den form, i vilken metallen mäst förekommer i naturen.

Bismuthum, *Marcasita*, omtalad i äldre tider, men oftast förväxlad med tenn eller bly, användes endast till framställning av

Magisterium¹ *Marcasitæ*, ungefär motsvarande vår *Subnitras bismuthicus*. Detta numera så viktiga läkemedel betecknar LINNÉ som *cosmeticus*.

49. **Stannum crystallinum** (Persberg), naturlig tennsten, tennoxid, den form vari tennet oftast förekommer i naturen, råmaterial för framställning av

Stannum, tenn; känd av forntiden, men länge uppfattad som en art bly (*plumbum album*) användes den tidigt till legeringar (brons) och förtienning av kopparkärl. Uppkallad efter planeten Jupiter. Infördes som maskmedel i medicinen av PARACELSUS.

Bezoarticum joviale, en blandning av tennsyrat och antimon-syrat kali.

¹ *Magisterium* kallades ett flertal läkemedel, vilka framställdes genom fällning. Alkemisterna betecknade därmed »de vises sten».

Antihecticum Poterii, en blandning av antimonsyra och metatennsyra.

Aurum musicum, målareguld, musivguld, tennsulfid, bronsfärg.

Vis: Anthelmintica.?

50. **Plumbum nativum** (Tyskland), gediget bly, sällsynt i naturen som sådant.

Plumbum, bly, har varit känt sedan äldsta tider och uppkallades efter planeten Saturnus. »För sura ben. Tag bly och slå thet tunnt och bredt som såret är stort till, låt thet på liggia en half dagh, thag thet så ifrån, gör thet wäl reent, och lägg thet åter på skadan at then helnas, gör thet ofta.» OL. MART.

Plumbum ustum, calcinerat bly, blysuboxid, ett svart pulver.

Ochra factitia, *Cerussa citrina*, erhöles genom upphettning av blyglans och var identiskt med

Lithargyrium Auri, gullglitt, blyglete, blyoxid, fortfarande officiell (*Oxidum plumbicum*); användes till beredning av plåster, enär det ingår en förening med feta oljor.

Lithargyrium Argenti, silverglitt, var identiskt med föregående, men av ljusare färg, beroende på av luftens kolsyra bildat karbonat.

Acetum de Lithargyris, silverglittsättika, motsvarade vår blyättika (*Solutio subacetatis plumbici*).

Cerussa alba, blyvitt, sedan urminnes tider känt färgämne, en blandning av blykarbonat och blyhydrat. Är fortfarande officinell (*Hydratocarbonas plumbicus*).

Minium, mönja, en saltartad förening av 2-värdig och 4-värdigt bly, ett rött pulver, ingår fortfarande i röd ögonsalva.

Usus: Dolor osteocopus, Rheumatismus, Ulcus.

51. **Ferrum selectum** (Dannemora), magnetit, järnoxidoxidul, den i Sverige vanligaste järnmalm.

Chalybdis limatura, *Limatura ferri*, järnfilspån, järnpulver, motsvarande vår ännu officinella *Ferrum pulveratum*.

Crocus Martis adstringeus, stoppande järnsaffran, järnoxid, motsvarande det förut nämnda *Caput Mortuum*.

Crocus Martis aperitivus, öppnande järnsaffran, utgjordes av järnoxidhydrat.

Ferrugo, järnrost, järnoxidhydrat, den form vari järnet först blev använt som läkemedel och omtalat redan 1500 år före vår tidräkning.¹

Tinctura Martis aperitiva, öppnande ståltinktur, utgjorde en spritlösning av järnammoniumklorid (järnsalmiak).

¹ Enligt sagan skall fårherden MELAMPOS hava botat IPIKLOS för impotens med järnrost, som skafdes av en blodig kniv och intogs i vin.

Scoria ferri, järnslag.

Sapa Martis, stålsaft, beredd genom inkokning av järnpulver med vinsten och utgjorde en koncentrerad lösning av kaliumferritartrat. Motsvarande preparat äro de ännu förekommande stålkulorna (*Globuli martiales*).

Usus: Cachexia, Hypochondriasis, Diarrhæa, Chlorosis, Dysmenorrhæa.

52. **Ferrum Smiris** (östra Europa), utgöres av en oren, finkornig aluminiumoxid.

Lapis Smiris, smirgell, smärgel, användes som polermedel för trä, sten och metaller.

Usus: mechanicus.

53. **Ferrum Hæmatites** (England, Tyskland), järnglans, naturlig järnoxid.

Lapis Hæmatites, blodsten, användes förr i blodflöden i form av pulver, som ströddes i såren eller hjälpte den genom att hållas i handen. Som ett exempel på, att även kyrkan bedrev kvacksalveri, berättar TROELS-LUND, att i en prästerlig ämbetsskrivelse från Skåne 1624 hette det om kyrkan i Lilla Slogerup: »I den vänstra gaveln äro två blodstenar infattade, fattigt folk till hjälp i grasserande blodgång, varav många äro hulpne.» Finnes ännu på apoteken, men har endast teknisk användning.

Usus: Febres intermittentes.

54. **Ferrum Magnes** (Lappland, Gagnef), den form av magnetit, som är attraktorisk magnetisk.

Lapis magnes, magnetsten. »Om någon Qwinna pijnas medh barn. Skall qwinnan hålla en segersten¹ i sin hand, tå föder hon sacktmodeligh snart och lyckosamt.»² OL. MART. Lär även blivit använd i form av »magnetiska plåster», varmed man trodde att i kroppen inkomna föremål av järn kunde utdragas.

Usus: Colica?

55. **Cuprum nativum** (Kleva i Småland, Riddarhyttan), gedigen koppar, är den tidigast kända metallen. Den erhöles ursprungligen från Cypern, varav namnet *æs cyprium*, sedan *cyprium*, slutligen *cuprum* och uppkallades efter planeten Venus.

Aes viride, *Acerugo*, spanskgröna, basiskt kopparacetat, uppkommer genom inverkan av ättiksyra på koppar, redan tidigt använd i medicinen. Ingår fortfarande i fontanellsalva.

Aes squama, kopparslag, kopparaska, utgjordes av oxiden, erhållen vid upphettning av koppar, svarta fjäll.

¹ Uttytt som segelsten, äldre benämning på magnet såsom gägnelig vid segling.

² Jfr örnen.

Spiritus Aeruginis, sprit av spanskgröna, bereddes genom destillation av spanskgröna och bestod av en lösning av ättiksyra; retort-återstoden utgjorde

Crocus Veneris, kopparsaffran, utgörande huvudsakligen metallisk koppar.

Usus: Ophthalmia.

56. **Cuprum? Lazuli** (Asien och Afrika), ett huvudsakligen av kisel-syra och lerjord bestående mineral av ljusblå färg.

Lapis Lazuli, lazursten. »När man bär den på sig icke blott styrker synen utan även uppiggar hjärtat; tvättad och riktigt tillagad renar den utan fara den melankoliska vätskan.»

Ultramarin, en av lazursten genom en omständlig process framställd vacker och dyrbar färg, som numera tillverkas syntetiskt.

57. **Cuprum Armenus** (Armenien, Ungarn), kopparlazur, en förening av kopparkarbonat och kopparoxidhydrat.

Lapis armenus, armeniesten, lämnade genom pulverisering och tvättning

Coeruleum montanum, bergblått.

58. **Argentum nativum** (Brattfors i Värmland), gediget silver, infördes i medicinen av araberna och uppkallades efter månen (luna). Det ingick i en del dyrbara kompositioner, som ansågos hjärtstyrkande.

Argentum foliatum, bladsilver, användes liksom nu till överdragning av piller.

Lapis infernalis, lapis causticus, lapis, helvetessten, silverniträt, ännu officinell (*Nitras argenticus*). Om detta så viktiga läkemedel anför LINNÉ: är god emot rött hår. Av silver framställdes dessutom *Besoarticum lunare* och *Tinctura Luna*.

59. **Aurum nativum** (Småland), gediget guld, infördes likaledes av araberna i medicinen och uppkallades efter solen. Det prisades i hypokondri, epilepsi, hysteri m. m. och ansågs som det yppersta styrkemedel och åtnjöt som sådant större anseende än järn i vår tid. Men då detta beröm mera grundade sig på alkemistiska spekulationer över guldets natur än på verkliga iakttagelser över dess verkan i sjukdomar, kom LINNÉ sanningen närmast genom att beteckna dess *vis* som *politica*, *usus* som *oeconomicus*.

Aurum foliatum, bladguld, användes till förgyllning av piller.

Aurum fulminans, »slaggull», knallguld, framställdes genom att lösa guld i kungsvatten och fälla med alkali, då en explosiv förening uppkommer. Även av guld framställdes ett *Besoarticum solare*.

60. **Helmintholithus judaicus** (Skåne), en fossil snäckart.

Lapis judaicus, judesten, kom ursprungligen från Judéen, använ-

des som urindrivande medel. »Ser ut som en olivkärna, är räfflad och smal mot basis.» L.

61. **Helmintholithus Belemnites** (östra Europa, Skåne), en fossil snäckart.

Lapis Lyncis, *lapis lyncurius*, losten. »Trodde de gamle generas af Loars urin, men Höck har nyligen förklarat oss at den är af en mussla, och finns i Skåne.» L. Den ansågs stenlösande och urindrivande. Finnes ännu på apoteken och kallas av allmogen havsljus eller vätteljus (troddes upplysa bergvättarnes bo).

62. **Calculus Bezoar**. Med bezoarsten förstod man ett av hår hopfildat konkrement, som träffas i mage och tarmar hos en del idisslare. En liknande bildning är hos kreaturen tyre, om vilken LINNÉ säger: »Tyre är först funnit växa i kreatur som idisla som kor; hon växer på det sättet: då de slicka sig eller hvarandra, och håren som derigenom lossna komma neder uti magen, tuggas sedan smärre, formas genom *motum peristalticum* som en hattehof, då äfwen *chylus* hielper til at klistre hop dem, och utaf rullandet i magen få de en rund figur som en bäll. Men som hon är *cartilaginosa*, ej kan volveras, utan drager til och om sig et slem, som omsider hårdnar, blir till en skorpa och stenart. Detta är detsamma, som af gemene man kallas trolskott, trolknutar, trolfyre, hwilket de säga Lapparne utskickat och ämnat någon människa; men då kreaturen komma emellan, bli de angripne.»

Emedan man ansåg, att naturen själv med stenen Bezoar förtagit en alkemistisk process, ansågs den vara ett pålitligt motgift (*alexipharmakon*) d. v. s. rädda från förgiftning. I en skrift från 1623 heter det: »Gud har icke givit världen något mera utmärkt, säkert och verksamt motgift mot alla slags både gifter och smittosamma sjukdomar. Alla giftämnen vända sig mot och drages till denna sten, liksom heliotropen ständigt drager sig mot solen.»

På grund av dess dyrbarhet var den utsatt för förfalskningar, och det påstods, att jesuiterna i Goa hade upprättat en fabrik och tillverkade dem av bolus, mysk och ambra, varför tilliten så småningom minskades. Ännu 1741 var dock priset på en sten i Amsterdam 3—400 livres. Av detta läkemedel fanns två slag:

Lapis Bezoar orientalis, orientalisk bezoarsten, som erhöles af Bezoargeten (*Capra aegragus* GM.) i Syrien och Persien. I storlek växlade den från en ärtä till en knytnäve, utvändigt glänsande grönbrun, inljosare med koncentrisk lagring, lukt- och smaklös, samt bestod till skillnad från den occidentaliska huvudsakligen av lithofellinsyra. »Uti fjerde magen på dessa fins den så mycket berömda, och af de gamle högt värderade Bezoar stenen, hwilken ofta gält

4,000 plåtar. De gamle hafwa trodt, at hon icke allenast skulle wara ett fullkommeligt souveraint medel emot gift och preservativ därföre, utan och, sedan det vore intagit, betaga och fördrifwa all dess dödliga wärkan. Men sedan en Chirurgus försökte det således, at han gaf en til döden dömd ogärningsman en god dosis för-gift, och derpå en äfwen så god dosis af denna Stenen, och fant, at den icke en gång utdrog tiden, mindre destruerade det aldeles, har detta dyra medikamentet mist sin fordna credit. I Persien bruka ännu de förnäma, at hwar nyårsdag intaga preservativ af denna Stenen. — Immiteras annars på apoteken och tros at den artificiella är kraftigare än den förra, ty han håller ambra och muscus.¹ L. Hur pass viktigt läkemedlet ändock ansågs vara, kan man möjligen sluta därav, att LINNÉ under skånska resan vid besöket på apoteket i Landskrona underkastade endast detta en särskild undersökning: »Lapis Bezoar visades af Apotekaren Scharmweber² och pröfvades på det sättet, at et papper gneds med krita, hvarpå sedermera et stycke af Bezoar gnuggades, då stenen tingerade med en blekgul färg. Äfwen lades et litet stycke af Bezoar i *spiritu Vitrioli*,³ då solutionen blef blek och præcipiterade et grått pulver.» I taxan av 1741 kostade 1 gran (= 0,06 gram) 24 öre och var dyrare än något annat läkemedel (ambra och zibet — 16 öre, mysk — 8 öre).

Lapis Bezoar occidentalis, occidentalisk bezoarsten, erhöles från Peru av lamadjuren (*Auchenia vicunna* L. och *A. Llama* L.). Den var betydligt billigare (1 gran — 4 öre) och innehöll ej någon lithofellinsyra samt lämnade därför till skillnad från den förra vid förbränning en återstod.³

Usus: Febres exanthematicæ.

63. **Calculus fellis.**

Lapis porcinus, *Lapis malaccensis*, piggsvinsten, erhöles antingen av malayiska piggsvinet (*Acanthium brachyurum* L. »Af den hafwa wi den mästa och bästa *Pedra del porco*» L.) eller av vanliga piggsvinet (*Hystrix cristata* L.). »Af denna är den bekanta *Lapis Cochelithus*, som består av en materia, hoptårkad til en fast kropp tillika med gallan och genererad i gallblåsan till en sten, som skall wara ett godt *Alexipharmacum*, då Stenen lägges i win och drickes, sedan det stådt öfwer natten; men är oförlikneligt dyr, ty en enda

¹ Hette SCHARENWEBER; antingen tryckfel i Skånska resan eller också bevis på LINNÉs kända likgiltighet för riktigt återgivande av personnamn.

² Utspädd svavelsyra.

³ Hos den i Alperna förekommande gemen (*Rupicapra rupicapra* L.) finnes en liknande bildning, som kallades *Bezoar germanicum* eller *Lapis Aegagropilus*.

Sten kan kosta 300 Riksdaler specie. Obs. Biörngalla är lika god.» L.

Usus: Icterus.

64. **Calculus Margarita.**

Margaritæ orientalis, orientaliska pärlor.

Margaritæ occidentalis, occidentaliska pärlor.

»Pärlor äro utomordentligt kordiala och i stand att uppfriska hjärtat. Därför tillaga också alkemisterna en särskild likör, som de kalla pärllikor, och påstå sig därmed kunna bota en massa sjukdomar.» — »För Klore¹. Men kommer han af bäfwelse,² tå må man bruka pärlor, som äro kompne af Matkeskal, them små stöta och dricka med ööl och wijn, thett hielper och är försökt.» OL. MART. Pärlor ingingo i de flesta mera dyrbara kompositioner i *Pharmacopoeja Holmiensis*.

Usus: Acidum spontaneum.

65. **Tartarus vini** utgöres av surt vinsyrat kali, kaliumbitartrat, som förekommer i druvsaften och vid jäsningen utfaller såsom svårlösligt i sprithaltig vätska. Ur röda viner fick man

Tartarus ruber, röd vinsten, och ur vita viner

Tartarus albus, vit vinsten, bägge förorenade av andra ämnen. Genom omkristallisering erhöles

Cremor Tartari, vinstenssyra, fortfarande officinell (*Bitartras kalicus*).

Spiritus Tartari, vinstensspiritus, framställdes genom torr destillation av vinsten. Ingår under namn av *Liquor pyrotartaricus* i ett av allmogeen mycket använt medel, *Mixtura simplex* eller röda förkylningsdroppar, en tinktur på kamfer och blåbär.

Oleum Tartari per deliquium bereddtes av *Sal Tartari*, som var kaliumkarbonat, vilken fick sönderflyta i fuktig luft, och utgjorde således en koncentrerad pottaskelösning. *Sal Tartari* erhöles man ur retortåterstoden vid beredning av *Spiritus Tartari* genom glödning (*Calcinato ad albedinem*) och utlakning.

Tartarus tartarisatus bereddtes av *Sal Tartari* och *Cremor Tartari* och var således kaliumtartrat.

Terra foliata Tartari, *Arcanum Tartari*, utgjordes av kaliumacetat, fortfarande officinell (*Acetas kalicus*).

Usus: Febris calida.

66. **Aetites aquilinus** (Schweiz).

Lapis Aetites, *Lapis Aquilæ*, örnsten, »är en sten som genereras inom en annan; höres om man raster på honom, då han skallrar; ser

¹ Kolik.

² Hjärtklappning.

eljest ut som et torkat päron. Tillförene har han varit recommenderad hos hafwande qwinnor, då de wid födslen skulle hålla honom i handen, tils han blef swettig, så skulle barnet så mycket lättare födas. Men han gör intet til saken, ty då det är så långt lidit går det wäl ändå för sig.» L. Den troddes förekomma i örnbön.

Vis: superstitiosa. Usus: Partus difficilis.

67. **Pumex Vulcani**, ett genom vulkaniska processer uppkommet kisel-syrerikt mineral.

Lapis Pumicis, pimpsten. »Pimpsten eller klåsten, starkt adstringens i gamla rötsår. Är godt at nöta af winsten på tänderna.» L. Finnes fortfarande på apoteken och ingår, ehuru sällsynt, i tandpulver, för övrigt använd som poler- och rengöringsmedel.

Usus: Tartarus dentium.

68. **Tophus Osteocolla** (Preussen), på växtrötter avsatta kalkavlagringar, liknande benknotor.

Lapis Osteocolla, benbrottsten; på grund av dess utseende enligt den gamla signaturläran använd vid benbrott eller sjukdomar i bensystemet.

Usus: Fracturæ.

69. **Ochra Ferri**, järnoxidhydrat, som bildas på botten av sjöar och myrar med järnhaltigt vatten.

Ochra nativa, s. *fossilis*, »Åckerfärga», järnockra.

Vis: adstringens, exsiccans.

70. **Ochra Aeris**, basisk kopparkarbonat, bildad i koppargruvor, motsvarande erg.

Viride montanum, berggrönt.

Usus: pictorius.

71. **Argilla lemnia**, en lera på ön Lemnos.

Terra lemnia, lemnisk jord, är den tidigast som läkemedel använda jordarten och ansågs förnämligare än de andra. Den ingick i det berömda läkemedlet teriak.¹

Usus: exoletus.

72. **Argilla tripolitana**, amorf kiselsyra med järnoxid och lerjord (diatomacéjord), erhöles förr från Tripolis.

Terra tripolitana, trippel, användes numera som putsmedel.

Usus: mechanicus, Intertrigo.

73. **Argilla Bolus** utgöres av lerjordssilikat, de flesta färgade mer eller mindre röda av järnoxid.

¹ »Es muss in Theriack die rothe Siegel-Erden /
So man in Lemnos gräbt / auch eingemischet werden.
Vor alters wurde sie bezeichnet mit der Geiss /
Auch dem Dianen-Bild / jetz auff ein andre Weiss.»

CITARAS, *Historia naturalis Theriace*.

Bruket av lerarter som läkemedel är synnerligen gammalt, använt redan av HIPPOKRATES, såväl in- som utvärtes, och de åtnjöto stort anseende långt fram i tiden. Den ovannämnda läkaren RENOU säger: »Vi ha bruk för all slags jord, såsom lerjord från Armenien, jord från Lemnos, från Malta, från Cimolia, röd jord, gul jord, krita.» LEMNIUS upptager i sin *Emoot Pestilensie* bland medel »som nyttige äro både för the befängda och för them som nu äro helbregda», *Bolus armerus* och *Terra sigillata*. LINNÉ däremot säger: »men de ha nu mist krediten, som är ganska wäl, ty allt ler bekommer en illa inwärtens.»¹

De fördes i handeln i form av bollar (*bolus*, jordklump), som försågs med en stämpel med olika figurer och tecken² angivande exportorten, varav namnet *Terra sigillata*.

Bolus alba (Turkiet), vit bolus. »Kallas Pipelera, effter der afgjör pipor.» L. Den kallades även *Terra sigillata alba*, *Terra melitensis* (jord från Malta) eller *Terra turcica*. Vit bolus har på senare tid återtagit sin rangplats, använd t. ex. i dysenteri, kolera. Användes till pillermassa för vissa lätta sönderdelbara ämnen, samt tekniskt till kitt, borttagande av fettfläckar på trä och tyg m. m.

Bolus flava, *Terra sigillata citrina* s. *silesiaca* s. *strigensis*, jord från Slesien.

Bolus rubra, röd bolus, varav fanns två slag:

Bolus armena, armenisk bolus, till färgen ljus brunröd, även kallad *Terra sigillata rubra* samt

Bolus rubra communis, »gemen röd bolus», mörkt brunröd. Röd bolus ingår fortfarande i en del kreaturspulver.

Usus: exoletus.

74. **Argilla Umbra**, en lera blandad med järn- och manganoxidhydrat, lämnade det bruna färgämnet

Umbra, *Umbrica*, uppkallad efter ett landskap i Italien.

75. **Calx Creta**. Krita, kalciumkarbonat, som bekant skelett från utdöda mikroskopiska organismer. Den numera officinella kritan (*Carbonas calcicus*) framställes på kemisk väg.

Usus: Acidum spontaneum, Soda.

76. **Calx Gur** (Tyskland, Schweiz), stenmärg, närbesläktad med kaolin, vit med dragning åt olika färger.

Lac Lunæ, *Stenomarga*, männmjölk, användes mot njurlidande, som mjölkökande medel och till sår.

Vis: Absorbens, lactifera?

¹ Jfr. LINNÉ'S doktorsavhandling, där han hävdar orsaken till de internmitta febrarne vara i vattnet lösta lerpartiklar, vilken åsikt han dock sedermera övergav.

² Se noten under nr 71.

77. **Humus damascena** (England), en mylla av ljusröd färg lämnade färgämnet

Terra anglicana, engelsk jord.

Usus: pictorius.

78. **Sal ammoniacum**,¹ klorammonium, salmiak,² finnes färdigbildat i gräsätande djurs exkrementer och urin samt framställdes förr i Armenien (*Sal armeniacum*, genom förväxling även kallat *Sal armoniacum*) och Egypten genom sublimation av sot, erhållet genom förbränning av boskapens träck, som i dessa länder användes som bränsle. Framställes numera ur gasvattnet, som erhålles vid beredning av lysgas. Fortfarande officinell (*Chloretum ammonicum*).

Spiritus Salis ammoniaci volatilis, salmiakspiritus, ammoniak (*Solutio ammoniaci*), framställdes förr ur salmiak.

Usus: Febres.

„Vad mäktig nåd det bor uti naturen,
I stenarne, i plantorna och djuren!
Det intet finns så ringa på vår jord,
Att ej en kraft i detta grand blev spord.»

SHAKSPEARE.

¹ Utgjorde ursprungligen ett stensalt från Ammonien i Libyska öknen.

² Namnet uppkommet genom sammandragning av *Sal ammoniacum*.

Litteraturförteckning.

- AHLBERG, KARL: Den svenska farmaciens historia. Stockholm 1908.
- BERLIN, N. J.: Den svenska Farmakopéen, öfversatt och kommenterad. Lund 1849.
—: Oorganisk kemi. Lund 1870.
- BERZELIUS, J. JAC.: Lärbok i kemien. 2:dra delen. Stockholm 1812.
—: Lärbok i kemien. 3:dje delen. Stockholm 1818.
- Catalogus et Valor Medicamentorum in Officinis... Taxa... Stockholm 1741.
- CHARAS, MOSEN: *Historia naturalis Theriacæ Andromachi*. Frankfurt a. M. 1670.
- CLEVE, P. T.: Oorganisk kemi. Stockholm 1872.
- DIERBACH, J. IL: Die Arzneimittel des Hippokrates. Heidelberg 1824.
- Dispensatorium Pharmaceuticum Austriaco-Viennense. Viennæ 1737.
- DUFLOS, ADOLF: Chemisches Apothekerbuch. Leipzig 1880.
- ERDMANN, ANEL: Lärbok i Mineralogien. Stockholm 1860.
- HJELT, OTTO E. A.: Carl von Linné som läkare och medicinsk författare. Uppsala 1907.
- HULTH, J. M.: *Bibliographia Linnæana*. Uppsala 1907.
- LATZ, GOTTLIEB: Die Alchemie. Berlin 1869.
- LINDGREN, JOHN: Läkemedelsnamn. Ordförklaring och Historik. II. 1—3. Lund 1918—1919.
- LINNÉ: Beskrifning öfver Stenriket. Utgifven af CARL BENEDICKS. Uppsala 1907.
—: Föreläsningar öfver Djurriket utgifna af EINAR LÖNNBERG. Uppsala 1913.
—: *Materia medica. Editio altera*. Lipsiæ et Erlangæ 1772.
—: *Museum Tessinianum. Holmiæ* 1753.
—: *Systema Naturæ. Editio sexta*. Stockholm 1748.
- MARTINI, OLAF: Läkare Book utgifven af J. V. BROBERG. Stockholm 1879.
- NORDISKA MUSEET: Farmaceutiska afdelningen af K. AHLBERG och A. KOCKUM. Stockholm 1916.
- PETERS, IL: Aus pharmaceutischen Vorzeit. Berlin 1886. Neue Folge. Berlin 1899.
- Pharmacopoeia Holmiensis galeno-chymica. Holmiæ* 1686.
- Pharmacopoea suecica. Holmiæ* 1775.
- RONANDER, C. W. IL: System i Pharmakologien. Stockholm 1828.
- ROSENBERG, J. O.: Oorganisk kemi. Stockholm 1888.
- TROELS-LUND: Sundhetsbegreber i Norden i Det 16. Aarhundrede. Kobenhavn 1910.
- VALENTINI: *Museum muscorum*. Frankfurt a. M. 1714.
—: Ost-Indianische Send-Schreiben. Frankfurt a. M. 1714.

LINNÉ SOM PREDIKANT

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst den 12 nov. 1921.

AV

JÖRAN SAHLGREN

I.

CARL VON LINNÉ VAR EJ NÅGON SÄRSKILT BLYGSAM man. Hans självkänsla var i vissa avseenden rätt uppdriven.¹ Men om sin framställningskonst hade han inga höga tankar.

I företalet till sin »Öländska och Gothländska Resa» skriver han om sin stil: »Skrifarten är mycket enfaldig, hwarföre jag torde blifwa hårt ansedd af många Plinii Nächtergahler. Språket pryder en wettenskap som kläderne kroppen, den som intet sielf kan hedra kläderne, måste låta dem hedra sig. Om hos andra folkslag allenast Eloqventiæ Doctores fått skrifwit, torde werlden i dag wetat mindre.»

Detta uttalande är tydligen fullt uppriktigt menat. Själva grundtanken är ju ej så blygsam. Andra kunna behöva en konstfull dräkt för att pryda upp sina obetydliga meddelanden, men Linnés tankar och rön behöva ej klädas i stilistiska smycken.²

¹ Jfr t. ex. hans värdesättning av *Species plantarum* i brevet till Bäck 28/6 1751: »får jag lof skryta litet äller något mer, så tror jag knapt at sådant warit för uht på 10[o] å 1000 åhr. får jag fulborda det, så blifwer det braf. hwar och icke, så önskade jag at ett par ark trycktes, at werlden kunne se hwad warit at giöra» (Bref 1: 4, s. 154).

² Att Linné också hade ett vaket öga för betydelsen för vetenskapsmannen av en enkel och rättfram stil, synes av företalet till *Vulcanus Docinasticus* 1734 (FRIES, Linné I, bil. s. 13), där han skriver: »En tydelig styl, korta ord med ren mening, och undvikande af tautologic är det, som gör ens skrifter tydeliga; mången tänker sig wara mycket klar, då han widlöftigt beskrifwer det som kort eliest säjas kunde; hwilken dock är alltid obscur at förstå och ledsam at läsa, men en ren och rätt method, som är siälen af all wettenskap, är just den som gör all ting så makalös lätt. Ty har mitt förnämsta ändamål warit, at skrifwa scientificke af en ren methode.»

Och Linnés skriftspråk var också i regel rätt enkelt. Talspraks-vändningar, dialektord och grammatikböcker möta på snart sagt varje sida av hans skrifter. För språkforskaren blir Linné genom denna sin »enfaldiga skrivart» en synnerligen fängslande företeelse.

Sin talarekonst värderade han ej heller högt. I inledningsorden till sin första botaniska föreläsning i Stockholm i maj 1739¹ »bönfaller» Linné sina »generose och gunstige» åhörare om att ej tillräkna honom hans »svåra utspråk» och hans »enfaldiga» sätt att tala. »En enfaldig science fordrar en enfaldig tolk; prætendera ej af mig något zirligt tahl, som hwarken Gud, Natur eller konst gjort till orator».

Med det svåra utspråket avsåg Linné, som TIJORE FRIES påpekat, sin smålandsdialekt. Att denna var ganska utpräglad har jag vid ett annat tillfälle visat.² Jag vill här blott påpeka ett par småländska dialekt-drag i hans talspråk. I stället för *skinn* sade Linné *sking*. *Ilård* och *gård* blev i hans språk *hår* och *går*, *mylla* blev *mölle*, *törsta* blev *torsta*. *Pricka* hette *precka* och *grissla* hette *grcssla*.

Men även i övrigt var Linnés retorik skäligen enkel. Han lärde sin talarkonst i kyrkan, och som orator crinrar han i hög grad om lekmanna-predikanten.

Det mest utmärkande draget i Linnés karaktär var hans varma religiositet. Huru flitigt han studerade bibeln framgår av de otaliga bibel-citaten i hans skrifter. Det var ej många sön- och helgdagar som Linné saknades i kyrkbänken.

Han var ju också prästson, och den dagliga husandakten i en präst-familj tog vid 1700-talets början rätt betydlig tid i anspråk. Det är helt naturligt att Linné, då han tvingades till retoriskt författarskap, hämtade sitt mönster hos de andliga vältalarna.

II.

Linnés samtida den danske biskopen och prokanslern ERIK PONT-OPPIDAN (f. 1698, d. 1764) ger i sitt ypperliga Collegium pastorale practicum³ en god föreställning om vad som krävdes av en lutheransk 1700-talspredikan.

»En Ewangelisk predikans rätta och egentliga Innehåll» är, skriver PONTOPPIDAN, »at känna Gud, och den Han sändt hafwer Jesum Christum».

Paulus säger i Ebr. 11: 6: »Den til Gud komma wil, han måste tro at Gud är». För att övertyga de otrogna om Guds varande använde Paulus

¹ Avtryckta i TH. M. FRIES, Linné. Léfnaadsteckning 1, bil. s. 24 ff.

² Linnés talspråk i Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1920.

³ Första danska uppl. utkom 1757. År 1766 utkom en svensk översättning av 2:a uppl.

först »Naturens Ljus» för att sedan begagna sig av »Skriftens Ljus». Så gjorde han i romarebrevet och i sin predikan för athenarna. Han brukade »icke metaphysiska, utan fysiska skäl, såsom mera handgriplige och påtaglige för de flästa, emedan både den stora och lilla werldens¹ skapelse, både det wi se utom och omkring oss» — — »tjänar til at finna och stadfästa detta stora fundamentum fundamentorum omnium» att vi blivit beredda till tron på Gud genom vårt eget naturliga Ljus.

På samma sätt som Paulus bör också den evangeliske predikanten då och då stadfästa tron på Gud genom de bevis som naturen själv lämnar.

Denna den evangeliske predikantens så att säga naturvetenskapliga uppgift är det som Linné gjort till sin. Den ledande tanken i ett stort antal av Linnés arbeten är att naturens kännedom är en väg till Guds kännedom och pris. Sådan är bl. a. grundtanken i hans berömda presidietal om »Märkvärdigheter uti Insecterne» (1739).

Till innehållet är sålunda talet om Märkvärdigheterna en tämligen regelrätt predikan. Vi skola se att detta även gäller formen.

Enligt PONTOPPIDAN (s. 238 ff.) består en predikan av följande huvudstycken: 1) texten, 2) ingången eller exordium, 3) huvudsakens föreställning eller propositio, 4) delningen eller divisio, 5) förklaringen eller explicatio, 6) tillämpningen eller applicatio.

Texten till Linnés tal om Märkvärdigheterna läses på titelbladets baksida, är hämtad ur Jobs bok. kap. 12, vers 7—8, och lyder sålunda:

»Fråga *Diuren*³ och the skola lära⁴ tig,
Ock *Foglarne*³ under Himmelen, the skola säga⁴ tig,
Ock tala med *Fordene*³ och hon skal lära⁴ tig,
Ock *Fiskarne*³ i hafwet the skola förkunna⁴ tig.
Job XIII: 7.*

Ingången bör enligt PONTOPPIDAN (s. 246 ff.) ej vara lång. Det bör vara en förberedelse till att höra huvudsaken. Man lägger därför till grund ett bibelspråk, en psalmvers eller t. ex. »en naturlig sanning, hwar af kan göras tillämpning».

I Märkvärdigheternas ingång skildrar Linné naturens kretslopp. »Alt hwad den Alsmäktige Skaparen inrättat på vårt jordklot är giordt med så undersam Ordning, at ei et enda fins, som ei behöfwer et annats bistånd till sitt underhåll.» Jorden är örtens föda, örten maskens, mas-

¹ Uttrycket »den stora och lilla världen» (jfr ANNDTS Sanna kristendom, bok 4, företalet) är bildat efter det klassiska (*makrokosmos* och *mikrokosmos*).

² PONTOPPIDAN, a. a. (1766), s. 160 ff.

³ Kursiverat av Linné.

⁴ I Bibeln 1703 står *lärat* d. v. s. *lära det*, *säijat* d. v. s. *säga det*, *förkunnat* d. v. s. *förkunna det*.

ken fågelns och fågelns rovdjurets. Å andra sidan förtäres på slutet rovdjuret av rovfågeln, rovfågeln av masken, masken av örten och örten av jorden. »Menniskan, som alt vänder till sin nöddorft, blifwer ofta Rofdiurets, Roffoglens, Roffiskens, Matskens eller jordens föda. Så går alt i Kring.»

Så övergår Linné till propositio eller framställningen av »huvudsaken» eller temat. Men först efter en lång divisio.

1. Liksom alla varelser är också människan skapad för att tjäna andra.
2. Men då den ensamme föga eller intet kan uträtta, måste människan då hon tjänar andra begagna sig av andras hjälp.
3. Den lem varmed människan skall tjäna andra är den med vilken hon övergår de andra djuren nämligen hjärnan (förnuftet).
4. Men hon skall rätt använda sitt förnuft och ~~det~~ gör hon genom att rikta det på den omgivande naturen och därigenom på naturens skapare.

Huvudsaken eller temat blir sålunda att vi böra tjäna varandra med förenade krafter genom att rikta förnuftet på naturen. Härigenom få vi vårt uppehälle, »förundra skaparens alvishet och almacht» samt få »det rätta nöje för siäl och sinne».

Såsom synes är Linnés tal en »tematisk» predikan, d. v. s. den är skriven efter den regeln att efter exordiet skall följa ett ur texten hämtat tema.

I detta fall innehåller just texten en uppmaning till åhöraren eller läsaren att betrakta naturen, som genom sin byggnad visar, att det är »Herrens hand» som har skapat allt.

Var och en av temats fyra delar är av Linné försedd med sin vederbörliga förklaring eller explicatio, bestående av exempel hämtade från naturen. Sedan hela temat blivit framställt kommer den allmänna förklaringen.

Hela naturen visar människan till Gud. Vänder man sig mot stjärnorna och betraktar dem med astronomens ögon, måste man förundra sig över huru högt en allsmäktig Gud satt sitt säte som styr så oräkneliga solar och jordar. Betraktar man som fysiker elementena, tänker man: »Ach store Gud hur full är verlden af tina äro.» Och rannsakar man som mineralog, botaniker eller zoolog naturalierna, måste man utbrista: »Ach hur ser jag i hvar trå Guds alvisa finger.»

Emellertid, säger Linné, bleve han alltför »långsam», om han nu bjöde till att tala om allt vad naturen lägger för ögonen på hela jordklotet. Han inskränker sig därför till att »på en liten stund gå in i den [lilla och täcka]¹ Lunden, i hvilken Naturen inneslutat de minste kräken». I inslekterna »kan vi finna de störste Naturens mästerstycken. Desse — — prisa, fast med stum mun, högre sin Alvisa Skapare än alle de andre ting».

¹ [] saknas i 1:a uppl.

Förklaringen till temat i dess helhet hämtar Linné sålunda ur insekternas värld på samma sätt som yrkespredikanten med bibelspråk och exempel hämtar sina dicta probantia ur den heliga skrift.

Ju mera märkvärdiga insekterna äro i skapnad och levnadssätt, dess mera bevisa de för Linné Guds outgrundeliga vishet och allmakt. Ett typiskt exempel må anföras.

»Ser *Kräftan*, (Cancer) som är ett med de störste insecter (då Hummeren inräknas), hur hon har oräknelige ägg i sitt lif, men efter nogra dagar alla äggen utvärpte hängandes under hennes stiert; Hannen der emot har tvänne Kiärleks pilar, det intet Fyrfotat Kreatur, ingen Fogel eller fisk fått. Ser hur den kräftan man *Eremit* kallar upsöker ödelagde Snäckehus, dem inkryper och bebor, at des hudlösa Svants, om hvilken hon rädd är som biörnen, ej må skadas af utvärtes våld; rullar altså med sig detta lånta hus, som Diogenes sitt fat.»

I samma stil fortsättes sida för sida, tills helt tvärt tillämpningen eller applicatio kommer.

»DESSE äro altså de Guds värk i hvilkas åskådande vi oss öfva skole.

DESSE värkan af den Gudomliga konsten och machten, på hwilka vi böra använda våra ledige timmar,

GUD har ju fördt oss hit i verlden, som är på så oändeliga sätt beprydd. Han som gifvit oss ögon at detta se, har ock der med befält oss betänka hvad vi se.

TÖRS iag altså säga at den försmädar GUDS Lag, som säger at denna kunskap är onödig, ty den mig skapat har ock skapat dem.

LÅT oss använda den tid, andra förslösa på giästbod, spel, dryck och prat, at endast se desse Släckter an, så skal tiden oss vara nogsam tilräckelig. Wi hafva ei fått kort lif, men gjort det kort.

MENNISKIAN är och derföre skapad at hon skulle beskoda skaparens Wärrck, och då hon admirerade Creaturet ock¹ där igenom ärkiänna des mästare, här besynnerligen, där

INGA UNDERWÄRK ÄRO STÖRRE ÄN DE MINSTE.»

Dessa unders »kiännande föra oss til Skaparen, til oss sielf, til vår näring ock uppehälle.»

Tillämpningen skall enligt PONTOPPIDAN (s. 276) vara predikans slut eller epilogus. Den skall för åhörarna vara ett »hjälpmedel, at dels göma i minnet, dels känna i hjärtat och samwetet, en blifwande kraft af det ord de hafwa hört». Här passa inga djupsinniga och kallsinniga resonemanger, säger PONTOPPIDAN (s. 292). I applicatio måste affekterna »upväckas, wiljen bestormas och hela hjärtat angripas och dragas af rätt närarörande ord».

Man kan medge, att Linnés avslutning väl fyller kravet på den evangelisk-lutherska applikationen.

¹ Uppl. 3 har *at* i stället för *ock*.

Kompositionen och logiken i denna Linnés predikan över skapelseverket och skaparen med exempel hämtade ur insekternas värld är mycket enkel. Dess styrka ligger i de invävda realistiskt poetiska bilderna. Särskilt verkningsfulla äro här som i Linnés övriga arbeten de talrika bilder, som hämtats från människans liv.

»Ser Myrans (Formica) oförtrutna arbete; hur hanerne hopetals sorgfri få flyga ut, at endast förnöja sig; hur arbets myran som en slaf hela dagen måste träla, bära hem vinter föda, timber, och sola sina linnebarn.»

Språket är givetvis påverkat av den samtida predikostilen, vars ordförråd till stor del var hämtat ur bibeln. Den från bibelspråket välbekanta plurala imperativen på *-(e)r*, ex. *scr*, *har*, *låter*, *åskoder* är här vanlig. (I 3:e uppl. 1752 läses i stället *sen*, *hafven*, *låten*, *åskåden*). Från bibeln äro också ordformerna *tüdan*, därifrån och *Edart* (3:e uppl.: *Ederé*) hämtade. Ordet *snicka* 'snickra' (3:e uppl.: *snickra*) förekommer såväl i bibeln som i smålandsdialekten (LINDER, GADD). Vissa meningar äro direkt kalkerade på bibeln. Mönstret för »Ach store Gud hur full är verlden af tina äro» återfinnes Psalt. 72: 19: »all land warde full medh hans ähro» och Esaias 6: 3: »hela jorden är full medh hans ähro». Ordformen *tina* är fullt bibelspråkriktigt insatt (jfr *din* i Sv. ak. ordbok).

De i predikostilen vanliga tredubbla parallellismerna förekomma talrikt.

Det är ej ägnat att förvåna att Linné, då han i denna av bibelspråket påverkade framställning vill nå en koncentrerad poetisk effekt, hämtar sina mönster ur bibelns poetiska böcker. Vem märker icke bibelparallellismen i följande av LEVERTIN anförda hymn till det mänskliga förståndet?

»Gud har ei *klädt* menniskan som diuren; vernuftet kläder henne doch, som upfunnit hundrade slags pälsar. Naturen har intet gifvet oss rifvande klor, och glupske *tänder* som Tigrar, men förståndet lärdt dela kiöt och ben bättre än de.

Wi hafvom ei fåt den styrka som *Elephanten*, men Wettet lärdt tämja den starkaste.

Wi hafvom ei fåt så snält lopp som *Haren*, men snillet lärdt fånga den snällaste.

Wi hafvom ei fåt framfötter¹ at grafva genom jorden som *Mulvaden*, men eftertankan lärt genom grafva hårda helleberget.

Wi hafvom ei fått fenor och spol som *Fiskarna*, doch har vår järna lärt oss simma til bägge Indierne.

Wi hafvom ej fått vingar som *Foglarne*, doch har uträkningen lärdt taga neder foglen utur Skyen.

Wi hafvom ej fåt ögon skarpe som en *Lo*; men omtanken lärt genom Tuber se fläckar i planeterne och genom microscoper se ådrorne i lusen.

¹ I 3:e uppl. i stället *händer*.

WI hafvom ei fåt så rytande måhl som *Leyonet*, doch lärdt genom Tubas stentorias, kläckers och stycken, dundra, mer.

WI hafvom ei fåt hörsel som *vilsvinet*, doch genom Tubam acusticam förmå höra nogare.

ÄR altså förnufftet det ädlaste Gud och Naturen gifvet menniskan, hvar med vi så högt öfvergå alla andra skapade ting; bör vi altså det bruka och upbruka.»

I det nyss anförda är det ej blott parallellismerna som äro hämtade ur bibelns poetiska böcker. Så är ofta fallet även med rytningen. Den s. k. bibelrytmen (i de poetiska böckerna) består i hebreiska texten däri att varje halvvers har tre (eller två) betonade stavelser (höjningar).¹ Denna rytm går igen i alla av mig undersökta bibelöversättningar.² Så är också förhållandet t. ex. i:

»Wi hafvom *ei* fåt den *styrka* som *Elephanten*,
men *wett*et lärdt *tämja* den *starkaste*.

Wi hafvom *ei* fåt så snält *lopp* som *Haren*,
men *snillet* lärdt *fånga* den *snällaste*.

Jag har ovan visat att Linnés tal om Märkvärdigheterna är en predikan över Job 12, v. 7—8. Samma text ligger till grund för den lilla predikan varmed *Sponsalia plantarum* eller *Blomster-fägnad*³ (författad 1744 el. 1745) inledes.

I stället för insekterna är det här fortplantningen som får illustrera Guds skaparkraft.

Sedan »den allsmächtige Skaparen inrättat så obeskrifligen den wida jordenes skådeplats» och på den »insat de konstigaste machiner *diur* kallade», slutade han sitt skapelsevärk »med sitt aldra största och fullkomligaste understycke, menniskian kalladt», vilken han gav »Siälen eller förnufftet, med hwilket hon skulle förundra hwad de utwärtens sinnen gofwo wid handen och der effter döma om de skapade tings mästare».

Människan beundrar sina händers och sin hjärnas verk, men glömmar att materien, som Gud skapat, är än mera underbar.

»Kom hit alla konstnärer i världen, lät oss göra en ört, en mask etc. af egen konst; wij måste nu först begynna på effter sundt förnuft at göra det enkla, hwaraf det dubbla sedan hopsättias skall.

Lätt oss altså först begynna at göra en fibra el. r kiöttrå utan at låna honom af annat än Elementerna, men jag hörer alla swara wij kan intet. Tänk! är så stort under och konst i minsta punct, hwad då i minsta ört? hwad då i största diur? går då en kiöttråds konst öfwer alla våra konster, hwad är då vårt händers wärck mot skaparens? Och hur

¹ Enligt benäget meddelande av professor ESAIAS TEGNÉR.

² Så i Vulgata, Luthers bibel, Gustaf Vasas, Karl XII:s och Gustaf V:s biblar.

³ Skrifter af Carl von Linné utg. af Vetenskapsakademien 4: 1, s. 39 ff.

härligen sade då icke frälsaren, at Salomon i hela sin pracht war ejj at likna wid en af liljorna! och hur befalde han oss icke släppa vår fåfänga omsorg och skåda blomstrerne! O store Gud, huru stora äro icke dina konststycken!»

Men underbarare än alla andra skaparens verk äro »de små födslolemmarne med sådane obegriplige egenskaper, at kunna på en så kort stund utarbета en annan machin så konstig och lik den, som födslolemmen är satt uti, fast nyare, färdigare och beständigare. — Kan nu en så ringa lem i kroppen utarbета ett mjölkgran, et rom korn, som til sammans gör et ägg, i hwilket inslutes ett så underligt konststycke, som et diur är, och det på så kort tid frambringa, hwi skulle då icke wara mycket möjligare, at den alsmäktiges *Fiat* kunnat göra detta i ett ögenblick? Han sade och thet wardt.»

Strax allting var skapat och inrättat ropade Gud sin mäktiga befallning: »växer til och föröker eder och uppfyller jorden». Denna befallning har så genomträngt och inrotat sig i allt levande att ingen starkare affekt regerar de dödlige än denna.

»Sjelfwa de stumme hedningar hafwa märkt, at denna affect war långt mer än något af de andra, hwarföre de och trodt det kiärleken warit en af de största gudinnor, den de dyrkadt under namn af Venus.

Härefter följer en i rytmisk form avfattad grandios hymn till Venus, som jag hoppas få vid annat tillfälle behandla.

Så kommer en botanisk-historisk inledning. Därmed avslutas den ofullbordade avhandlingen.

De anförda exemplen torde vara tillräckliga för att visa att Linnés talarkonst är lånad från predikstolen. Men vad slags riktning bland homileterna är det han representerar?

III.

Luthers predikan var tämligen fri från stilistiska regler. Själv har han liknat den vid en frambrusande skogsström. Vissa metodiska drag kunna dock iakttagas. Den är strängt textenlig och uppdelas regelbundet i en textförklarande och en tillämpande del. Den skiljer alltså på läran och lärdomen.

En vida strängare metod tillämpas av PHILIP MELANCHTON. Hans textbehandling är mera reflekterad. Ur texten härledas vissa allmänna lärosatser och först förmedlade genom dessa ingår texten i predikan.

MELANCHTONS predikometod är ännu utan fixerad enhet. Den rent tematiske metoden införes av ANDREAS PANCRACTIUS (d. 1576).

Denne fordrar att varje predikan skall ha sitt exordium och sitt bestämda ur texten utdragna tema. Ur PANCRACTII metod framväxer ny-

skolastikens predikan, som mest urartar till logisk schematism, ensidig dogmatism och bitter polemik. Folkligheten får vika för abstrakta begreppsbestämningar och lärda citat. Tillämpningen (*usus*¹), som för PANCRATIUS var trefaldig: till varning, till tröst och till förmaning, blir nu femdelad. Det enkla exordiet blir trefaldigt o. s. v.

Reaktionen mot nyskolastikens överdrifter utgår från JOHANN ARNDT (f. 1555, d. 1621). För honom är predikans syfte att omsätta skriften och dogmatiken i liv och gärning. Formen blir ett medel ej ett mål. Följden blir en förenkling av formen.²

ARNDTS Sanna kristendom började utkomma år 1606. Den översattes år 1647 för första gången till svenska och blev snart en älsklingsbok för det svenska folket, spridd i ett otal exemplar och en massa upplagor. Näst bibeln är den kanske den mest lästa uppbyggelseboken i Sverige.

I företalet går ARNDT i härnad mot nyskolastikerna. »Många meena thet, at Theologia, är allenast en blott wettskap och Ordekonst, och är doch een lefwande förfarenheet och öföfning. Hwar man studerar gemenligen vthi thenna tiden, huru han må blifwa högt achtat, vpsatt och wijda berömd i thenna werlde: Men at blifwa from wil näpligen någon lära». Med sina fyra böcker om en sann kristendom vill ARNDT visa, att den sanna kristendomen ej består i ord eller utvärtes sken utan i en levande tro, som yttrar sig i ett dygdesamt och kristligt leverne.

Var och en av de fyra böckerna beskriver sin del av vägen till Kristus. Den första boken är *Liber Scripturæ* eller Skrifftennes Book, den andra heter *Liber Vitæ Christus* eller Liffzens Book är Christus, den tredje *Liber Conscientiæ* eller Samwetzens Book och den fjärde slutligen *Liber Naturæ* eller Naturzens Book. Här visas »Huru Werldennes eller Naturens Book, witnar effter itt Christelighit Förstånd om Gudh, och förer een Christen til Gudh: Item huru alla Menniskior vpweckias aff Creaturen til at elska Gudh, och blifwa öfwertygade vthi sina samweet, at the thetta endteligen göra skole.»

I naturens bok, skriver ARNDT i företalet, har Kristus genom en mängd hugneliga liknelser förklarat den sanna kristendomen och ställt himmelriket för sina barns ögon.

På titelbladet läsas tre bibelspråk. Det första av dem är detsamma, som Linné åberopar i *Sponsalia plantarum* d. v. s. Matt. 6: 28 om liljorna på marken.

Boken är disponerad efter de sju skapelsedagarna.

Vad särskilt botaniken kan lära om den sanna kristendomen, det

¹ Observera att Linné kallar sin efter *Preludia sponsaliorum plantarum* tillskrivna praktiska tillämpning för *usus*.

² Ovanstående redogörelse efter Quensels Homiletik.

uttrycker ARNDT synnerligen vackert och sakligt i det tredje kapitlet, som handlar om Guds tredje dagsverke, d. v. s. om vattnets skiljande från jorden.

»Tå träda Iordwexterna fram vtur Iorden, såsom vthaff sina sofwekamrar, och hafwa aflagdt then gamle kroppen, och antaga åter en ny, spädh, vngh och blomstrande kropp, ty then gamle är förfallen och dödh. Then gamla tröyan hafwa the sig affklädt, och en ny klädning vppå taget, ty then gamla är förslijtin och söndrigh. fwl och hateligh: The hafwa förlorat then gamla fergan, skapnaden och luchten.

Och tå begynna the genom sina sköne och förnemlige skapnadt, ädla lucht och fergo, vppå nytt språk tala med oss och säya: See här i Menniskioarn, j otrogne, wij wore döde, och äre nu lefwandes blefne, wij hafwa aflagdt vår gamla krropp och kläder, och äre nye Creatur wordne. Wij hafwe förnyadt oss *in nostro fonte*, vthi vårt vrsprung: Altså leggen och j bort then gamla Menniskian, och ikläder ider then nya Menniskian, förnyer och j eder vti edert ewiga vrsprung, hwilket är Gudh ider skapare, effter hwilkens beläte i ären skapade. — —

Men i midler tijdh, medan j lefwen vthi thenne jemmerdalen, sörier intet för idert lijff. Sij, huru skönt hafwer vår Skapare åter på nyt klädt oss, medh så sköna fergor, och hafwer gifwit oss vti många tusende åår, och alt här til ifrån vår förste skapelse alla åår, nyt liif och en ny klädning, til itt witesbyrd om sin godheet.

Sij, wij gifwa idher alla våra kraffter, som intet tiena oss sielfwom vtan ider. Wij blomstras intet oss sielfwom, vtan ider, Ja, Gudz godheet blomstras och vti oss: och genom sin sötaste lucht wederqweker hon ider.

Hvem seer nu icke ibland Iordwexterna många tusende witne til Gudz kärlek, godheet och Alzmechtigheet? Ther hafwer Gudh tilredt itt skönt Apotek, och en stoor Kryddebook, ganske vnderligen och fullkomeligen beschrefwen: Här är en lefwandes book, icke såsom man beskriwer kryddorna vti böckerna, eller them såsom en dödh skugge affmålar, vthan här äre vthi Gudz Book lefwande Bookstafwer, som blifwa framsteldte för alla Menniskiors ögon, bådhe för små och stoor, lärde och olärde, effter thet, the blifwa icke aff hwar och en rett lässne, therföre kenna the icke heller kryddernars sköne *signaturas* och herlige skapnadh: Them moste man först weeta, så kan man sedan läsa och samansettia thesse sköne och herlige, ja lefwande bookstäfwer.

Betenck nu här Gudz Wijssheet och godheet: Ty tu finner vti hwart och itt gräas och blomster synnerlige tekn, hwilka äre Gudz lefwande handskrift och öfverskrift, ther med hwart och itt gräas är medh sin krafft, så konstigt, så vnderligit, så herligit antecknadt, at ingen konstnär kan thet så egenteligen affmåla. Ja, medh sin vthwertes form och *proportion*, witna the ofta om then fördolda krafften som the hafwa. Ty

somlige sec vth såsom itt hufwudh, somlige såsom ögon, somlige såsom tänder, somlige såsom tungor, somlige såsom händer och fötter, somlige såsom hiertat, blåsan, niuran, såår, och somlige på annat sätt, och the liggia allastädes nedh för tina ögon. Så snart tu tråder vppå en gröön rooss, så hafwer tu och vnder tina fötter tin födo och läkiedom. Ty vthi thet ringaste gräset och säden, hwilken tu achtar ganska lijtet, och menar henne wara onyttigh, tå är lijkwel ther inne större Gudz wijssheet, och krafft, och werckan, än tu hant vtgrunda.»

Dessa ARNDTS ord lästes av SVEN TILJANDER, Linnés faders morbror, som var huspredikant hos generalguvernören över Bremen och Verden friherre HENRIK HORN och åt sin husbonde i Bremen anlade en trädgård. Senare då han blivit kyrkoherde i Pjätteryd 1679 förvärvade han från Tyskland frön till utländska växter och grundade en ny botanisk trädgård i Pjätteryd.

Hos SVEN TILJANDER lärde sig NILS LINNÆUS att älska blommorna. Bland hans blomsterodlingar i Stenbrohult växte Carl von Linné upp.

Men ARNDTS ord gingo också direkt både till NILS LINNÆUS och hans son.

Ett studium av Linnés talarkonst visar också i fråga om motivvalet mycket stora överensstämmelser med ARNDT. Det nyss anförda stycket om växterna skulle ju nästan kunna vara skrivet av Linné. Den skildring av naturens kretslopp, varmed Talet om märkvärdigheterna inledes¹, är blott en parafras av Sanna kristendomens fjärde boks andra dels tredje kapitel. Så lyda ARNDTS ord.

»Alle Creatur, ehuruwål the äre vnderligen åtskilde, så äre the doch til then ene enden och målet förordnade, at the skola tiena Menniskian: Ty wij see huru wel the öfwerste kroppar wercka vthi the nedrige. Elementa gifwa fruchten sin närning, fruchten föder diwren, diwren Menniskian: Altså vppeholler thet ena thet andra. Thet ena hielper thet andra. The öfwerste krafterna tiena the vnderste, och alle gå the vti en *consonantz* och ordning, vti enigheet och wenligheet til then ende, at the skola tiena Menniskionne til godo.

Ther vtaff erkenner man at Menniskian är thet ädlaste Creaturet, emedan alla Creatur äro vtaff alle tingz skapare, förordinerade til at tiena oss Menniskiom. Ther igenom blifwer tu o Menniskia lärdt och förmandt at tiena tinom enighe Gudi, och thet bör skee medh all förmögenheet, lijka såsom Creaturen tiena tigh med heela och högsta sin förmögenheet. Ja, ther igenom blifwer tu förmant at wenda tigh til then, som hafwer förordnadt alla Creatur tigh til tienst.»

Linné var ej den ende store svensk som studerat ARNDTS skrifter. Omkring 1660 invandrade skräddarmästaren MARTIN BELLMAN från

¹ Se ovan s. 42.

Schwanerow vid Bremen. Att han läst och uppskattat JOHANN ARNDT kan man förstå därav att han gav sin år 1664 i Stockholm födde son dopnamnen *Johan Arndt*. Dennes son bar samma förnamn. JOHAN ARNDT BELLMAN D. V:s son hette KARL MIKAEL BELLMAN. Dennes natursinne har liksom Linnés hämtat näring ur den arndtska pietismens naturstudium.

En annan poet som inspirerats av Sanna kristendomen är HÅKAN SPEGEL, som i företalet till sin stora dikt »Guds verk och vila» bland de kristna lärare, som i skrift behandlat världens skapelse, just nämner att JOHAN ARNDT därom skrivit »mycket anderika och kristliga påminnelser».

Bland Tysklands evangeliska präster fick ARNDT snart en talrik skola. Nyskolastikens lärosatser, lärdomsprov och subdivisioner kunde i längden ej tillfredsställa menighetens religiösa krav. Men pietismens saftiga, realistiska och poetiska språk med bilder hämtade från naturens rike, från det dagliga livet och den köttsliga kärleken förfelade ej sin verkan på ett känsligt sinne. I ARNDTS spår gå en mängd goda tyska predikanter, vars uppbyggelseskrifter och predikningar översattes och spriddes vida även i Norden.

Mest berömd av ARNDTS efterföljare blev CHRISTIAN SCRIVER (d. 1693). Dennes Siäleskatt gick över världen. I svensk översättning utkom den 1723—24. För att visa att SCRIVER ej glömt Sanna kristendomens fjärde bok och ARNDTS sats att naturen var en spegelbild av de eviga sanningarna, må ett par utdrag ur Siäleskatten lämnas.

De sovande samvetena söker SCRIVER (I, s. 128) väcka med följande kraftiga ord:

»Oxen achtar intet på Himmelens lopp, och the klart lysande stiernorna, när han allenast hafwer sin krubbo full, eller alt vp vnder buken går i gräset. Soen förlustar sig i sin sumpiga orenlighet, omskönt ther brede wid en frisk källa låter flyta sin klara bäck. Omskönt roserna stå i full blomma, så söker dock torndyfwelen sin dynghop, och sin glädie thervti. Sådane äro, thy wärr! många Christne; syndenes äfia är them kärare, än Guds nåds edle bäck.»

Jag fäster uppmärksamheten på den tredubbla parallellismen i SCRIVERS nu anförda ord.

I Skånska resans dedikation finna vi denna teologiska tredubbla parallellism i fyra på varandra följande perioder.

*»Torparen gläder sig åt sin gröna Wrct,
Hotteutotten fågnar sig åt sina lika barn,
Auctoren smichrar sig af sina sjelfkloka Arbeten;*

Men

*Åkerbruket blifver med alt släp fruktlöst,
Om ej GUD gifver väderleken;*

*Vngdomens framsteg äro fåfänge,
 Om ej Öfverheten visar Nåd;
 Vetenskaperne uparbetas förgäfves,
 Om ej Mæcenater gynna saken;
 Hvarföre och
 Åkermannen anropar Himmelen om välsignelse,
 Föräldrar kalla förnämare Faddrar åt sina barn.
 Auctorer upoffra sina verk åt Höga Gynnare,*

EDERS EXCELLENCE

*E. E. som GUD och förtjenst uplyft så högt,
 Hade aldrig jag vågat nederkalla til de låga Landtkojor;
 E. E. som välfver så stora ting om Folks öden
 Hade aldrig jag besvärat med de föraktade vetenskaper;
 E. E. som skinrar af Purpur, Anor, Stjernor, Gull och gröna skogar,
 Hade aldrig jag oroat med mina myror;
 Om icke»¹ etc.*

Farisén, som slår sig på sitt bröst och ser ned på den syndige publikanen, ger SCRIVER (I, s. 163) följande maning:

»Thet må så wara, at tu efter all förmågo befitar tig om menlöshet och helighet, och at man hos tig röner Jesu lif; så wet likwist, at emellan then största syndaren och tig ingen annan åtskildnad är, än then som finnes emellan en ympad och oympad wild bål [d. v. s. stam]; then ympade bär goda fruchter, men icke af sig sielf, vtan genom then goda qwisten, som hans wildhet vnderhåller; blefwe ympeqwisten afskuren, så skulle thet snart yttra sig, at han är wanartig och wild så wäl som then andre.»

För en människa, som eljest är from och ärbar, men som framhärdar i en synd, som hon ej vill ångra och avlägga, gör SCRIVER (I, s. 236) följande liknelse:

»Sådana menniskior äro lika en fogel, them barnen hafwa fått fatt på, och hålla med en trå, som the bundit fast wid hans ena fot; han flaxar wäl, och wille gerna slita sig lös, men han kan icke, vtan drages altid ned igen, och förblifwer, ehuru mycket han flaxar, alt stadigt i barnens hender.»

Liknande bilder finnas hos SCRIVER i mängd, men det anförda torde kanske vara nog. Jag kan dock ej avhålla mig från att återge följande vackra bild (SCRIVER I, s. 133).

»Morgonstiernan är then fågersta ibland alla, hon kallas billigt ett vnder på Himmelen, hennes liufliga, skära och hwita lius leker så behage-

¹ Uppställningen och stilblandningen är Linnés.

ligen med silfwerklara strimor, at man icke kan se sig mått therpå, hon går, likasom en liten sol, framför solen, och är en prydnad på hela fästet. Så war själen för fallet full med gudomeligit lius, — —; hon lyste med sina gåfwor framför alla andra synliga Creatur; hon war förenad med sin Skapare, och war ett skapadt beläte af hans herlighet; hon war englarnas och alla Creaturs glädie. Men ach thy wärr? hwad för en gräselig förändring hafwer hon lidit! hennes lius och klarhet är förwänd i mörcker, — —. Hon är thy wärr! genom synden af Guds beläte blefwen diefwulens beläte, af englarnas lust theras fiende och wämjelse, af en Kunglig *Princessa* en trälinna, af en kysk Brud en gemen lös sluna, af thens H. Andas tempel ett swinehus och helwetis andars herberge! **Huru ästu af Himmelen fallen, tu sköna morgonstierna?»**

Att Linné läst SCRIVERS Sjalaskatt står utom allt tvivel.¹ SCRIVERS poesimättade, delwis rytmiska språk synes rent av ha varit en förebild för Linné. Vi få här ännu en parallell med BELLMAN, som var lika förtrogen med SCRIVER som med ARNDT. Ett av hans första arbeten var hans sammandrag av SCRIVERS Sjalaskatt tryckt 1761.

De predikningar som höllas av Linnés samtida gingo säkerligen i regel i ARNDTS och SCRIVERS anda. Så predikade JESPER SWEDBERG († 1735), Linnés samtida de berömda predikanterna ANDERS BÅLD († 1751), SVEN BÆLTER († 1760), ANDERS NOIRBORG († 1767) och många andra. SWEDBERG, som var teol. professor i Uppsala 1692—1703, skriver i sin Ungdoms Regel och Ålderdoms Spegel (s. 460), att han näst bibeln ingen kosteligare och nyttigare bok hade i sitt »libri» än SCRIVERS Selenschatz. I företalet till hans Gudz Barnas Heliga SabbatsRo är »den anderike JOHAN ARND» den ende teolog som nämnes.

SVEN BÆLTER, Linnés samtida i Uppsala, blev student där 1730 och kallades 1738 av Linnés beskyddare OLOF CELSIUS till domkyrkoadjunkt i Uppsala. Han utövade här som predikant ett ofantligt inflytande. Lekte och lärde strömmade till för att höra honom. Hans predikostil blev prästkandidaternas mönster.

En föreställning om BÆLTERS språk ger följande skildring av Jesu frestelser i öknen (En Stridande och Segrande Christen, Sthm 1748, s. 11).

»Dyre Frälsare, huru ömkelig war dock tin lefnad i thenna öknen! Säg tu wäl något löfrikt trä, under hwars grenar tu kunde hwila tig, eller någon dal, i hwilkens blomster-famn tu med nöje måtte anförtro tina matta lemmar? Hörde tu den liufwa foglasång, som på wissa årstider uppfyller marken, och förskingrar the ängsligas tankar? Eller kände tu någon förfriskning af the behageliga wår-wädren? Ach! sielfwa tiden tyckes hafwa warit tin fiende, och tu måste försöka the olägenheter, som

¹ Den av Linné i talet om »Märkvärdigheterna» (uppl. 3e) använda paragrafindelningen erinrar om den i SCRIVERS Sjalaskatt 1723—24 använda.

en kulen höst påbördar öknenes åboar. Tu såg; men intet annat, än branta hälleberg, swarta dälдер och skallota trä. Tu hörde; men intet annat, än willdiurens skrän. Alt, hwad som rörde wid tig, förökade tit lidande. Ilande stormwäder och häftiga regnskurar woro thet wissaste tu måste emottaga i thessa ödes boningar.»

Så predikade BÆLTER[†] i Uppsala domkyrka under fastan år 1743, som synes med vaket sinne för såväl naturen som för rytmen och poesi.

Jag har redan förut visat, att Linnés talarkonst fyllde alla de mått PONTOPPIDAN ställde på en evangelisk predikan. Varifrån denne fått sitt predikosätt är tydligt. Han uppger för övrigt själv (s. 151), att det är lånat från tyskarna, d. v. s. närmare bestämt från den ARNDT-SCRIVER'ska pietismen.

För att visa att det ej är nyskolastikens predikan som inspirerat Linné torde det vara nog att anföra ett enda exempel, på måfå hämtat ur J. P. KELLINGIUS' predikningar i Stockholms storkyrka, tryckta i Åbo 1679 med företal av biskop J. Gezelius under titeln: »Öfwer Konung Davidz Psaltare, En kort Vthlägning» (sid. 214).

»THet är en härligh Lijknelse, at Werldennes Messias liknas widh en Heerde, hwilken aldratroligast sköter sina Fåår, som höra hans Röst; men så är then icke mindre trösteligh, at han liknas widh en giffmild Wärd, Herbergerare och Spijssmästare, om hwilken then H. David liufiligen och trösteligen säger (1) TU milde HERre IESu, Tu gode Heerde, låter än wijdare tin Godheet emoot migh, och alla tina Elskare lysa, i thet tu **bereder**, wäl tillagar, och medh wälsmakande, Himmelske och andelige Rätter bepryder, **til migh**, migh machtlösan, och alla andelige fattige, *Matth. 5: 3* til Wederqweckelse, **ett Bord**, icke allenast vpfyldt medh Lekammeligh Spijss, then Nabal migh förwägrade, *1. Sam. 25: 10, 11*. Theröfwer the hårdnackade Iudar i Öknén qwijda, *leg. Ps. 78: 18—20*. doch warder iagh genom Gudz Försyn rundeligen försorgd, *leg. 1 Sam. 25: 18 seqq.* At iagh ock andra försörja kan, *1 Sam. 22: 1: seqq.* Och effter iagh låter migh medh min Deel nöija, så kan iagh säija, at mitt Bord är vpfyldt medh alt gott, *Job. 36: 16*. Ja, tu gemoot mig än thet som högre är, at tu bereder för migh ett Bord, medh alla andelige Rätter, *leg. Prov. 9: 1—6*. At migh på Siälennes, så wäl som på Kropsens wägnar intet fattas, *did. ex. Expl. vers. 1. 2*. Och aff thetta titt Bord, styrcker tu och vppehåller migh, *leg. Psal. 119: 92, Jer. 15: 16.*»

I denna stil fortsätter det med ideliga uppräknningar och citat sida upp och sida ned med dödande enformighet, en öken utan oas.

[†] Bælter omtalas ofta i Linnés brev till Bäck. Den 12 maj 1744 nämner Linné bland tre »bedröfwelige saker» först att »Magister Bælter skall resa med ambassadeuren till Rysland». Därefter omnämnes professor Anders Celsius' död och sist Bäck's mors frånfälle (Bref 1: 4, s. 24). — Att Linné varit bekant med Bælter före präsidietalet kan jag ej styrka.

LEVERTIN har i sin ypperliga Linnémonografi påpekat att sällan en forskare utanför religionslärnarnas, sektbildarnas och de rena mystikernas krets haft en så levande känsla av att vara ett Herrens redskap, utvalt för sitt ändamål och lett av hans hand, som just Linné. Han kände sig, säger LEVERTIN, som en folkets son, genom Herrens nåd upphöjd till naturens profet, som fått koxa i gudomlighetens hemliga rådkammare.

Men att Linné kunnat få denna starka tro på sin profetiska mission är ej tillräckligt förklarad genom LEVERTINS påpekande av hans prästerliga härstamning, hans uppfostran i ett prästhem och hans fromma och naiva sinne. Vad som kom profetkänslan att gro i hans själ var den ARNDT'ska pietismens på bibeln byggda sats att naturen är en spegelbild av de eviga sanningarna och att naturens kännedom länder till kännedom om dess skapare. Hade Linné vuxit upp i nyskolastikens tecken och hans barnasinne matats med dialektiska spetsfundigheter och teologiska lärdomsprov, hade han aldrig i religionen funnit den troskraft, som bar honom genom livet. Men befruktat genom pietismens och bibelns av natursinne och poesi mättade ord,¹ grodde i Linnés känsliga sinne det frö, som skulle växa till träd och bära frukt för samtida och »För efterkommande».

¹ Att bibeln och pietismen haft mycket stor betydelse för stärkande av 1600-talets och 1700-talets natursinne torde jag kanske vid annat tillfälle få visa.

LINNÉ OCH FLORA UPSALIENSIS

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst den 12 nov. 1921

AV

ERIK ALMQUIST

FÖR KÄNNEDOMEN OM UPPSALATRAKTENS FLORA HAR LINNÉS forskargärning, hur liten del härav som än faller på detta speciella område, självfallet varit mycket betydelsefull. Då man betänker, att LINNÉ under mer än 40 år hade sin huvudsakliga verksamhet knuten till universitetsstaden, skulle man kanske a priori vara böjd att tillmäta den en större betydelse än den i själva verket haft härutinnan. Omvänt, skulle man måhända vid tanken på hans livet igenom fortsatta iakttagande av naturens alla alster, ej minst de närmast åtkomliga, vilja ge Uppsalafloren en centralställning. Den icke blott skänkte LINNÉ ett rikt stoff för egna studier utan ock en väsentlig del av hans undervisningsmaterial, och vid månget tillfälle var väl Flora upsaliensis det Eden, där hans jäktade sinne sökte och fick rekreation. Men i LINNÉ-historien tillkommer ett större hedersrum hans egen hembygds blomstervärld, hans »ungdoms nöjen», som anslogo »den sträng som mest var spänd uti gossens genie», och ännu på ålderdomen var hans kanske käraste minne.

I varje fall förtjänar dock »Flora upsaliensis» en rangplats i LINNÉS hävder, liksom LINNÉ i Uppsalaflorens. En framställning av detta ämne har nu sin aktualitet, emedan denna flora sedan några år är föremål för en noggrann undersökning av Uppsala-botanister. Startad på initiativ av professor R. SERNANDER, är denna undersökning nu i det närmaste avslutad. I samband härmed ha hopsamlats alla ämnet berörande uppgifter, som kunnat erhållas från äldre till nyaste tid — allt fortfarande

mottagas tacksamt alla sådana! — och en historik skisserats över områdets floristiska utforskande. Det är LINNÉs andel i detta, som härmed framlägges. I form av en sammanställning kan skildringen äga sitt intresse, även om den icke bjuder Linnéforskningen något egentligt nytt utan grundas på förut kända fakta. — Av flera skäl måste nämnda undersökning inskränkas till den högre växtvärlden, varför följande framställning endast har avseende på kärlväxterna.

Vid en historik av antytt slag — man må börja i snart sagt vilken landsända som helst i vårt land — blir i regeln LINNÉ eller hans tidevarv den egentliga utgångspunkten, åtminstone ifråga om användbara detaljuppgifter. I Uppsalafloras historia möter oss dock ett äldre namn, OLOF CELSIUS — låt vara att dennes verksamhet intimt anknyter sig till LINNÉs uppträdande. Just därför måste emellertid CELSIUS, den obestridlige grundläggaren av vår närmare kännedom om den uppländska floran, nämnas i detta sammanhang. Men som CELSIUS botaniska verksamhet nyligen av O. GERTZ¹ blivit ingående behandlad i denna tidskrift, är endast en kort resumé här på sin plats.

CELSIUS, som vid ifrågavarande tidpunkt var teologie professor och domprost i Uppsala, hade i årtionden arbetat på ett verk om bibelns växter och valde därvid, i avsikt att förkovra sina botaniska insikter, den för en dåtida teolog icke så självfallna metoden att studera den vilda uppländska floran. Om denna fick han så småningom en för den tiden storartad detaljkännedom och blev betänkt på att utgiva en »Flora uplandica».

Nu fogade händelsen att LINNÉ vid denna tid kom till Uppsala. Där inträffade han den 5 september 1728 och förblev de närmaste sex åren studerande vid universitetet. — Med sitt ungdomliga brinnande intresse att se och iakttaga allt nytt som bjöds, underlät han säkerligen icke att redan under den första höstterminen i Uppsala stifta bekantskap med naturen i stadens omgivningar. Några bestämda uppgifter härom finnas emellertid icke. Hans egentliga exkurrerande torde först ha börjat, sedan han under nästföljande vårtermin blivit bekant med CELSIUS. Detta skedde den 8 april 1729 — ett av de viktigaste data i både LINNÉs och Uppsalafloras historia.

Allmänt känd är berättelsen hurusom LINNÉ, efter en för honom tämligen bister vinter, sammanträffade med CELSIUS i botaniska trädgården och nästan omedelbart i honom förvärvade en faderlig gynnare, vän och beundrare. Hjälp ur sitt ekonomiska trångmål, blev han CELSIUS medarbetare vid det nu igångsatta utarbetandet av »Flora uplandica» — för honom givetvis ett arbete av den mest intresseväckande art — och

¹ Olof Celsius d. ä. och Flora uplandica. Sv. Linné-Sällskapets Årsskrift 1920.

i dennas tecken gick en väsentlig del av hans förehavanden under våren och sommaren 1729.

Vi citera hans egna, redan av GERTZ anförda uppgifter: »Han [Doct. et Profess. Theol. O. CELSIUS] kallade mig till sig 8 April, då han begynte arbeta på Flora Uplandica, så att jag alltid fick vara tillstädes, då detta hade för händer». »Denna hedersman — — — då han såg LINNÆI torftighet, lämnar han LINNÆUS kammare i sitt eget hus och låter honom merendels spisa vid sitt bord, under vilken tid LINNÆUS flitigt uppspanade örter, som växte vilt kring Upsala, var alltid i sällskap med Doctor CELSIUS, var han reste och med honom utarbetade (Upsala-) örterna uti hans bibliotek, som var ganska ansevärt, även i botaniken, varav LINNÆUS fick största tillfället att perfectionera sig».

Att detta samarbete gav såväl LINNÉ som CELSIUS tillfälle att »perfectionera sig», kan tagas för givet. För LINNÉ var det ej minst viktiga, att han under CELSIUS ledning förvärvade en god kännedom om floran på olika platser kring Uppsala, varav han sedermera som exkursionsledare hade den största nytta.

LINNÉs egna ungdomsbidrag till den egentliga Uppsalatraktens flora äro emellertid obetydliga. För honom, som redan gjort bekantskap med en sydligare och rikare vegetation, hade väl ej heller Flora upsaliensis särdeles mycket nytt att erbjuda. Av hans egna och CELSIUS uppgifter vill det synas, som om blott några helt få arter under denna tid av LINNÉ blivit upptäckta inom området. — Vad själva exkursionerna beträffar, omtalar LINNÉ endast två som han 1729 företog i sällskap med CELSIUS för att få se den ståtliga växt, som kallats »Kung Karls spira» (*Pedicularis Sceptrum carolinum* L.). Den första ägde rum 24 juni sannolikt till Jumkil, den andra 8 september till Börje.¹

¹ FRIES (1903, s. 57) anger Börje som mål jämväl för midsommarutfärden; vad stöd han haft för denna uppgift framgår ej. GERTZ (1920, s. 43) säger, att samma färd ägde rum till »Roslagen», därvid citerande LINNÉs egna ord (Vita C. Linnæi, s. 6): »Reste jag 24 juni till Roslagen, då Doct. CELSIUS mig följde dit, allenast till den ändan att visa mig *Sceptrum carolinum*, — — — då vi gingo genom den stenigaste ort som var i Sverige utan tvifvel». Tydligt syftar på samma utflykt vad LINNÉ på annat ställe (*Spolia bot.*, s. 80) anför: »*Pedicularis* [*Sceptrum carolinum*] — — — är på 2:ne ställen mig blefven vist af Doct. CELSIO, som första gången reste till den ändan 5 mil». — Härav framgår att LINNÉ sett denna växt på två ställen, utan tvivel desamma som han nämner i sin beskrivning på växten (se GERTZ, anf. arb. s. 55), nämligen Stockbäck i Börje och »Ultunavik» ovanför Örnsätra i Jumkil. Hade han dessutom känt växten från någon lokal åt Roslagshället, skulle han näppeligen lämnat denna oanmärkt. Med säkerhet kan därför antagas, att »Roslagen» i ovan anförda uppgift är ett misstag. Det framgår även av ÄHRLINGS anmärkning (Vita C. Linnæi s. 6) att detta ord [Roslagen] i originalet är utsuddat utan något annat i stället. — LINNÉs uppgifter om väglängden och den steniga terrängen passa förträffligt, om man antager att färden i stället haft Jumkil-lokalen till mål. »Ultunavik» ligger ej fullt 1 mil bortom Jumkils kyrka, till vilken avståndet från staden är 15 km.

Vida mera givande voro de resor som LINNÉ samma år gjorde något utom Uppsalaflorans område, nämligen på våren till Dannemora samt på högsommaren till Östhammars- och Öregrundstrakten, den senare under ledning av CELSIUS. I dessa kalkrika trakter med en från Uppsalatraktens ganska avvikande flora fick han skåda åtskilligt nytt. Att hans föregående erfarenhet ännu gav plats för mycket sådant, framgår av den lista på »rara örter» som han omtalar från Dannemora. Bland dem finner man så pass vanliga (även kring Uppsala) arter som *Viola palustris*, *Daphne mezereum*, *Polygonum viviparum*, *Trientalis europæa*. — Den senare resan gav till resultat ett 20-tal för Flora uplandica nya kärlväxter. CELSIUS, vilkens föregående vetande nog låtit honom ana, att dessa trakter borde bli ett tacksamt undersökningsfält, hade sålunda orsak till belåtenhet, liksom ock LINNÉ. För honom torde särskilt bekantskapen med havsstrandsfloran ha varit ett stort nöje. Denna hade han visserligen förut studerat vid Malmö och Lomma, men Öresunds strandängar äro himmelsvitt olika norra Roslagens kust. Karön vid Östhammar fagnade honom »med några rara och angenäma örter», likaså Öregrund, och Gräsön, där han ensam exkurrerade, gjorde honom »nöje en hel dag d. 9 Juli, hvarest han på den korta tiden åtskillige fann, besynnerligen vid hafsbrädden och hade ingen tvifvel varit med mindre flere funnits, om han fått kommit till yttre stranden». — För denna resa erhöLL LINNÉ pekuniärt vederlag av Vetenskaps societeten i Uppsala, vilket förtjänar minnas som det första offentliga erkännande han fick röna.

Ehuru dessa episoder från LINNÉs studietid icke satte några djupare spår i hans liv — i »Egenhändiga anteckningar» nämner han dem icke ens — böra de ihågkommas av en annan orsak. Då LINNÉ 1745 utgav Flora suecica, meddelade han nämligen sina viktigare fynd från nämnda resor, och dessa de första tryckta uppgifterna om norra Roslagens rika flora förblevo i nästan 100 år så gott som de enda.

För att återvända till Uppsalafforan, kunna vi om LINNÉs hela återstående studenttid fatta oss mycket kort. Det var större och viktigare sysselsättningar, som utfyllde dessa år — författarskap, undervisning, resorna till Lappland och Dalarne o. s. v. Botaniska exkursioner bedrevos dock allt fortfarande, åtminstone i samband med hans »privata collegier». Några nya upptäckter känner man emellertid icke till, och av exkursionerna kring Uppsala efter 1729 omtalas blott tvenne. Sålunda besökte han i augusti 1730 ånyo *Sceptrum*-lokalen i Börje, och den 27 maj 1733 såg han »Mora stenars gamla antiqvitet». Måhända var detta hans första besök i den nejd, där han på äldre dagar fann sin kära tillflykt Hammarby.

Kom så utlandsvistelsen 1735—1738. Från den tiden är att om-

tala publicerandet av de första egentliga lokaluppgifter,¹ som beröra Upplands- och Uppsalafloran. Detta skedde i LINNÉ'S 1737 utgivna praktverk »Hortus Cliffortianus». Däri finner man ett halvt dussin arter angivna för Uppsala eller platser i dess grannskap och bl. a. den kuriösa uppgiften, att *Vallisneria spiralis* skulle växa »in fluvio Sala [d. v. s. Fyrisån] juxta urbem Upsaliensem». Detta misstag beröres veterligen icke av LINNÉ senare.

CELSII »Flora uplandica» blev däremot otryckt — den väntar ännu på sitt i hög grad välförtjänta offentliggörande — om man frånser de extrakt ur arbetet, som CELSIUS i form av nakna namnlister själv publicerade, och de ej få uppgifter som sedermera infördes av LINNÉ i dennes skrifter. Emellertid fortfor CELSIUS ännu några år att botanisera kring Uppsala och delgav även LINNÉ en och annan ny iakttagelse.² Planen att utge sin »Flora» slog han beklagligt nog ur hågen. Dess stora intresse som historiskt dokument frambålles med all rätt av GERTZ. Det kan tilläggas att CELSIUS kände ej blott flera intressanta, senare alldeles bortglömda växtlokaler utan jämväl ett par arter, som ingen efter honom funnit i Uppsalatrakten, och på riktigheten av hans uppgifter har man ingen anledning tvivla. — Det torde, som GERTZ frambåller, ej minst ha varit jämförelsen med LINNÉ'S redan vetenskapligt världsberömda verk, som föranledde CELSIUS att ej utge sitt i hans egna ögon bristfälliga arbete.

Om sålunda LINNÉ indirekt har en andel i att CELSII viktiga verk sjönk i glömska, gottgjorde han emellertid mångfaldigt denna skuld genom sin senare verksamhet. Med detta övergå vi till hans professors-tid i Uppsala.

Nu kommo renässansens dagar för universitetets naturvetenskapliga inrättningar och undervisning, liksom hela naturvetenskapens glansperiod i vårt land. Och nu blev »Flora upsaliensis» sceneri för en skådespelsserie av stoltaste slag — LINNÉ'S »Herbationes upsalienses».

Dessa »herbationes» voro ej, som benämningen synes antyda, enbart botaniska exkursioner, men deras omedelbara resultat beröra på det intimaste vårt ämne. Som ett korollarium — eller kanske snarare ett program — utkom nämligen en avhandling av samma namn, »Herbationes upsalienses», som utgör en sammanställning av de viktigaste botaniska rönen under exkursionerna. I den finnes ock samlat nära nog allt, varmed LINNÉ riktat vår kännedom om Uppsalafloran. Vi återkomma till denna bok.

¹ Ett par dylika återfinnas dock i publikationer från tiden före 1735.

² T. ex. i brev till LINNÉ 18/5 1739: »Jag har funnit squamaria vid mina fäbodar, såsom och wälluchtande violer». Detta hänför sig till den för Uppsalabotanisterna välkända plats vid Gottsundabergen (ej långt från gården Fäbodarne), där *Lathraea squamaria* och *Viola mirabilis* alltjämt växa. Jfr LINNÉ'S »Herbationes upsalienses».

Exkursionerna ingingo som ett viktigt led i LINNÉs undervisning och bidrogo i ej ringa mån till den enastående popularitet, som denna erhöill. Ledarens entusiasmerande undervisningsförmåga kom här till sin bästa rätt, och hela hans personlighet torde sällan ha framträtt klarare än när han här inför täta åhörarskaror uppträdde som naturens tolk.

Hur det tillgick under en dylik utfärd är ofta omtalat, men vi kunna ej neka oss att här återge LINNÉs egen skildring: »Då han årligen botaniserade sommartiden, hade han ett par hundra Auditores, som samlade örter och insekter, anställde observationer, sköto fåglar, förde protokoll. Och sedan de ifrån morgonen kl. 7 till aftonen kl. 9 onsdagar och lögerdagar botaniserat, återkommo de i staden med blommor i hattarna, samt med pukor och valdthorn följde sin anförare till Trädgården igenom hela staden. Åtskillige så utländingar som Herrar ifrån Stockholm bevistade LINNÆi exkursioner. Men ock just nu [1748] hade vetenskapen kommit till sitt högsta.» — Att »ett mångfaldigt *Vivat Linnæus!* slöt dagens nöjen» behöver ju knappast tilläggas.

»Herbationes» försiggingo, till antalet 8 per år, huvudsakligen under våren och försommaren, efter viss route till olika platser i stadens omgivningar. Närmare upplysningar finner man i nyssnämnda lilla avhandling, där alla besökta lokaler uppräknas. Det kan vara onödigt att här ingå på detaljerna. Vare nog sagt, att de åtta exkursionerna gingo åt alla väderstreck intill $1\frac{1}{2}$ à 1 mil från staden. En särställning intog den åttonde, »Herbatio jumkilensis», som tog två dagar i anspråk. Till Junkils kyrktrakt, $1\frac{1}{2}$ mil nordväst om Uppsala, åkte man i vagnar och höskrindor, och från denna utgångspunkt vandrade man nästa dag igenom den stora obygdén Ulleråkers allmänning, som än i dag har samma vildmarkskaraktär med »mörk och ödslig skog», hiskliga stenrammel¹ och djupa träsk — de sedan LINNÉs dagar botaniskt vittbekanta Junkilskärren.²

Om sålunda strapatser ej saknades, var det i alla fall munterhet och fröjd som utmärkte dessa exkursioner, vid vilka allvar och gamman trivdes väl samman. Det var en ungdomsglad och road skara, som följde sin anförare — däri överensstämma skildringarna. Då, liksom i våra dagar, nådde väl glädjen sin höjdpunkt vid de raster, då matsäcken angreps, eller när man blev inbjuden till någon av LINNÉs vänner på de

¹ Jfr LINNÉs ovan citerade uttryck: »den stenigaste ort som var i Sverige», vilket jag förmodat hänföra sig till denna trakt.

² LINNÉs vandringsroute genom denna vildmark — kanske f. ö. ej vid alla tillfällen densamma — låter väl nu ej i detalj fastställa sig, men kan antagas i stort sett ha följt den stig, som från Örsätra i Junkil leder till Lingonbacka i Järlåsa socken. Denna stig kallas än i dag bland ortsbefolkningen »LINNÉs väg», och en plats, där stigen korsar en liten bäckdäld ($\frac{1}{4}$ mil från Lingonbacka), bär namnet »Studentvilan» — i sitt slag unika minnen från den linneanska eran.

herrgårdar, som passerades. Sådan gästfrihet visades nog vid ej få tillfällen, naturligtvis även av LINNÉ själv, sedan han blivit herre till Säffa och Hammarby.

Men allt har sina skuggsidor, även dessa glada utflykter, och det vore orätt att ej erinra även om dem. Känt är att LINNÉS exkursioner ej betraktades med odelat gillande av alla hans kolleger, ganska naturligt förresten, då man betänker, hur skarpt de skilde sig från hävdvunna former för den akademiska undervisningen. — Det är väl också troligt, att ett eller annat missljud förspordes från de rustika possessionater, som sågo de ungdomliga skarorna bryta fram över sina ägande marker och gårdesgårdar. Med kännedom om vissa dylika herrars sätt att nu för tiden reagera mot liknande företag, kan man ej undertrycka en förmödan att deras förfäder voro likadana. — I detta naturskyddets tidevarv må det slutligen ägnas en tanke åt själva naturen på de platser som årligen fingo lämna sin tribut åt sådana trupper. Hade exkursionerna fortgått i samma skala till våra dagar, skulle de nog blivit ödesdigra för en eller annan växt- eller djurart i Uppsalatrakten. Varje misstanke, att så skulle skett under LINNÉS »herbationes», torde emellertid vara oggrundad. Om också en och annan raritet numera försvunnit från de klassiska lokalerna, torde orsaken i intet fall vara utrotning genom samlare.

»Herbationes upsalienses» äro sannolikt att räkna till det märkligaste i vår undervisnings historia. — Vad som kanske mest imponerar på en nutida betraktare, är deltagarantalet. Enligt LINNÉ själv åtföljdes han av ett par hundra »auditores», och en annan skildrare uppskattar antalet till 2 à 300. T. o. m. den långa Junkils-exkursionen skall vid åtminstone ett tillfälle ha räknat mer än 100 deltagare.¹ Vi måste skänka vår beundran åt en ledare, som kunde ej blott sammanhålla en sådan skara utan även hålla humöret och intresset vid makt! Knappast ens vårt kongress-tidevarv med dess stora studic-exkursioner kan uppvisa någon motsvarighet. — De anförda uppgifterna hänföra sig till slutet av 1740-talet, då »naturvetenskapen i Uppsala var driven till sin högsta spets» och exkursionerna ännu hade nyhetens behag. Snart nog mattades intresset, och 1750- och 60-talen torde haft att uppvisa betydligt färre exkurrenter. Hur länge exkursionerna fortgingo är f. ö. ej säkert känt. Då LINNÉ begynte åldras, inskränktes givetvis både väglängd och tid, och under 1760-talet torde de större exkursionerna så småningom ha inställts. I stället gav LINNÉ på gamla dagar privat undervisning på Hammarby, varvid kortare vandringar gjordes i omgivningarna.²

Exkursionerna förtjäna att ihågkommas ej blott i vår undervisnings-

¹ LINNÉS egen uppgift i *Flora suecica*, 2 uppl. (1755), sid. 157.

² Om dessa privata kollegier på Hammarby, som givetvis skulle förtjäna en plats i denna skildring, äro dessvärre nästan inga detaljer kända.

utan även i vår kulturhistoria. Den kärlek till naturen och landet, som blivit så utmärkande för senare tiders svenska folk, tillskrives icke minst LINNÉ'S verksamhet. Och därvid lider det knappast något tvivel, att han just under »Herbationes» öppnade ögon och väckte slumrande känslor till liv hos många av de tusentals unga svenskar, som följde och hörde honom ute i Uppsalanejderna.

För Uppsalaflorans kännedom blevo LINNÉ'S exkursioner särskilt fruktbärande tack vare den redan omtalade publikationen som just bär titeln »Herbationes upsalienses». Denna lilla skrift om 20 oktavsidor utkom hösten 1753 — samma år som *Species plantarum* — och är en av de första, där den binära nomenklaturen tillämpats.¹ Dess första upplaga utgavs i form av akademisk disputation och försvarades som sådan av smålänningen A. N. FORNANDER (sedermera läkare i Stockholm). Liksom de allra flesta av LINNÉ'S disputationer torde den emellertid vara författad av denne själv, även om företalet synes strida häremot. Sedermera intogs den, med rättelser och tillägg av LINNÉ, i hans »*Amoenitates Academicæ*» (1756 och 1764). Översatt till svenskan, har den 1920 ånyo utgivits som egen publikation av Svenska Linné-Sällskapet och för tjänar väl att spridas i de kretsar som intressera sig för LINNÉ eller för Uppsala.

I »Herbationes upsalienses» redogöres för gången av de åtta exkursionerna och omtalas alla platser som därunder besöktes. För varje plats angivas sedan de där iakttagna växterna, och på så sätt får man mer eller mindre fullständiga artlistor för åtskilliga lokaler, representerande olika växtformationer. Då den principen blivit följd, att varje art blott nämnes på ett ställe i boken, finner man de utförligaste listorna vid de lokaler som besöktes under de första exkursionerna. Från de senare omtalas huvudsakligen rariteter, som man ej tidigare haft tillfälle att se. Allmänna växter finnas dock slumpvis anförda även vid de sista exkursionerna. Detta kan möjligen i vissa fall betyda, att ifrågasvarande arter ej voro så vanliga på den tiden som nu.² — Allt som allt omtalas omkring 450 kärlväxter (jämfte ett 80-tal lägre växter), vilket torde motsvara så gott som hela det artantal, LINNÉ kände från området. En del av dessa voro givetvis hans egna fynd, men ett betydligt antal fynd-

¹ I första upplagan av *Herb. ups.* (1753) möta några uppenbara oriktigheter såsom *Salix myrtilloides*, *Andromeda coerulea*, *Pedicularis silvatica*. Dessa m. fl. rättas av LINNÉ i senare upplagor. Misstagen berodde naturligtvis icke på felbestämning utan sannolikt därpå att man var så att säga ovan vid den alldeles nya nomenklaturen. De tyda ju f. ö. på att LINNÉ ägnat publikationen en rätt flyktig granskning — den må nu vara författad av honom eller efter hans diktamen hopskriven av FORNANDER, eller kanske till stor del ett verk av denne själv.

² T. ex. *Anthemis tinctoria*, som först omtalas vid exkursion nr 6 (Törnby i Vaksala socken).

orter hade förut påvisats av CELSIUS och gingo så genom LINNÉ i arv till eftervärlden.

Denna skrift är ett för Uppsalafloren helt enkelt oskattbart dokument, som knappast har en motsvarighet för någon annan ort i riket. Med den i hand kan man i dag som är på åtskilliga ställen jämföra floren med den, som förefanns för inemot 200 år sedan. I flera fall skall man finna de linneanska lokalerna så gott som oförändrade¹ och alla arter ännu kvarlevande, som LINNÉ där såg. I andra fall ha naturligtvis stora förändringar inträtt. Främst gäller detta staden och dess dåvarande närmaste grannskap. Det är ur upsaliensisk lokalsynpunkt av ej ringa intresse att läsa, hurusom gatorna på den tiden hyste en rik ruderaflora (delvis av nu i trakten utdöda arter²), att torvtaken på de låga husen pryddes av fetknopp, kärleksört, styvmorsblomma etc., att staden omgavs av kål- och humlegårdar o. s. v. För alla dessa lokaler angivas de då karakteristiska växterna.

Växtvärldens förändringar belysas ej minst av de negativa uppgifterna. Här måste man visserligen draga mycket försiktiga slutsatser; så ingående kände ej LINNÉ vårt område, att man har rätt att antaga en art ha saknats där på hans tid, därför att han ej omnämner den. Men flera till sin invandring ej så noga kända arter, som nu för tiden äro mer eller mindre vanliga kring Uppsala, kunna svårligen ha undgått LINNÉ, om de funnits då. Beträffande några av dessa, som han av allt att döma icke iakttagit, torde det få anses säkert, att de invandrat senare.³

I andra fall får man av LINNÉ direkta uppgifter om växters invandring eller spridning. Den nu så vanliga alsikeklövern kände han 1742⁴ endast från »någre ställen emellan Upsala och Stockholm besynnerligen vid Alsicke jämte landsvägen», men 1755⁵ heter det: »nästan längs hela vägen.» Om ryssgubben veta vi tack vare LINNÉ, att den först 1761 iaktogs utanför Svartbäckstull vid Uppsala.⁶ Den i våra dagar kanske mest bekanta av alla upsaliensiska växter, kungsängsliljan, omtalas av LINNÉ endast från Kungsängen (den upptäcktes där i början av 1740-talet och förökade sig snart i hög grad) samt troddes av honom vara en utkomling från botaniska trädgården. Skilda åsikter ha senare försports om denna sak, och somliga ha menat att kungsängsliljan vore

¹ T. ex. Norbylund (»*Lucus norrbyensis*»), Gottsundabergen, Kungsparken (delvis), Jumkilskärren.

² Exv. *Anthemis cotula*, *Chenopodium urbicum*, *Marrubium vulgare*.

³ T. ex. *Senecio viscosus*.

⁴ K. Vet.-Ak. Handl. sid. 193.

⁵ Flora suecica, 2 uppl.

⁶ Diss. de Coloniis plantarum (1768), sid. 9.

lika så inhemsk som någon annan växt. Säkert är emellertid att dess hastiga utbredning till största delen ägt rum efter 1755¹; det är nämligen otroligt att LINNÉ annorstädes skulle kunnat förbise den under sina många exkursioner, och lika osannolikt att han skulle underlåtit att omtala ev. nya fyndorter, om sådana funnits vid nämnda tidpunkt. Då man ej har någon rimlig anledning antaga, att en inhemsk växt plötsligt skulle börja sprida sig på detta sätt, talar allt för att LINNÉ'S mening om växtens härstamning är den rätta.

»Herbationes upsalienses» torde under LINNÉ ha tjänat som handledning vid exkursionerna, men den lilla boken fick en långt djupare betydelse. Den utstakade de vägar, som alla följande generationer av Uppsalas botaniserade ungdom ha vandrat. De klassiska lokalerna, med anor från CELSIUS och LINNÉ, ha blivit till den grad traditionella, att ganska få kommit sig för att besöka andra platser och därigenom rikta Uppsalafloran med nya fynd. Genom WAHLENBERG m. fl. 1800-talsbotanister blevo väl några nya givande växtlokaler — särskilt kring Mälaren — bekanta. Men ännu sedan staden fått järnvägsförbindelse åt fyra håll och nya utflyktsmål därigenom gjorts lätt tillgängliga, fortfor man länge att övervägande följa de gamla, åter och åter trampade stigar. Detta har ju varit vackert i och för sig, men det har icke befrämjat utforskandet av Flora upsaliensis. Först under 1890-talet började man i nämnvärd mån att frigöra sig från traditionerna, och mycket viktiga upptäckter ha sedermera följt slag i slag.

✱

Vid en överblick av LINNÉ'S verksamhet inom Uppsalafloran må vi se saken dels ur geografisk, dels ur artsystematisk synpunkt. — Utan vidare kan fastslås att LINNÉ var synnerligen välbevandrad inom området. Exkursionerna företogos, som redan omtalats, åt alla väderstreck och i alla till staden gränsande socknar jämte Börje och Jumkil. Därtill kom att LINNÉ, vid början eller slutet av de stora resorna, genomfor trakter, som eljest ej blevo besökta.² Under dessa resor ägnades emellertid, begripligt nog, endast flyktig uppmärksamhet åt Uppsalafloran.

¹ Flora suecica's (2. uppl.) utgivningsår. — På flera av de platser, där LINNÉ'S exkursioner rörde sig, blev växten under 1800-talets lopp funnen i myckenhet. Nu är den i Uppland känd från c:a 200 lokaler, som till $\frac{9}{10}$ gruppera sig kring Uppsala intill ett par mil från staden. Detta är ju ett ganska gott bevis för växtens upsaliensiska ursprung.

² Av de 9 landsvägar, som utstråla från Uppsala, torde LINNÉ ha färdats 6 ända till provinsens gräns (till eller från Stockholm, Västerås, Sala, Gävle, Dannemora [—Östhammar o. Lövssta bruk] samt Grisslehamn; de återstående 3 hade han berest åtminstone ett gott stycke (till Jumkil, Rasbo [—Östhammar?] och Mora stenar).

Bland mera givande växtlokaler, som LINNÉ icke synes ha känt, märkas främst Kvarnbodalen och det längre västerut belägna Läby träsk. Mälarens omgivningar tycks han ej heller ha ägnat någon större uppmärksamhet. Det berodde väl dels på avståndet, dels därpå att en flik av Mälarens rika lövängsflora når upp i Hågaådalen och där studerades under »Herbatio gottsundensis». Någon gång utsträcktes dock denna exkursion till Vårdsätra.¹ Möjligen har LINNÉ själv besökt andra ställen kring Ekoln. Från holmen Fläskjan (»Fiässa») utanför Krusenbergs ömtalar han vild humle.

Med förvåning måste man slutligen konstatera, att inga uppgifter från Hammarby och Sävja återfinnas i LINNÉs skrifter.² Naturligtvis lärde han, såsom ägare av dessa gårdar, känna den vilda floran på sina marker — särskilt under på äldre dagar givna privatkollegier med därtill knutna vandringar — men han har sannolikt icke gjort något fynd, som ansetts värt att omnämna. I själva verket erbjuder ej heller slättbygden vid dessa platser något särskilt anmärkningsvärt. Detta är däremot fallet med den närliggande stora skogen »Danmarks allmänning» (omfattande bl. a. just Sävja skog), men där torde LINNÉ aldrig ha bedrivit något växtsökande. Denna ödsliga skog med sina stora kärmmarker hyser emellertid en hel del av de rariteter, för vilkas skull han företagit de långa och besvärliga Junkilsexkursionerna. Bl. a. kunde han här, en eller annan timmes promenad från hemmet, ha funnit Kung Karls spira rikligt på flera ställen.

Förut har omtalats att LINNÉ i »Herbationes upsalienses» uppgivit fyndorter för omkr. 450 kärlväxter. Med senare gjorda fynd torde han från Uppsalatrakten ha känt inemot 500 sådana. Nu för tiden känna vi mer än 800 arter. En del av dessa äro visserligen invandrade efter LINNÉs tid, och många äro senare utbrutna ur linnéanska arter (de stora kritiska släktena dock icke medräknade). Det återstår i alla fall ett betydligt antal »gamla goda» arter, som även LINNÉ skulle ha upptagit, om han funnit dem. Man må emellertid betänka att hans egentliga »upptäcktsfärder» inföllo under studentåren, då hans artuppfattning ännu ej var fullt fixerad och väl ej heller hans blick nog skärpt för att han skulle reagera för varje ny växtart. Därtill kom väl också att han tack vare CELSIUS' tidigare verksamhet ansåg trakten tillräckligt utforskad. — »Herbationes upsalienses» hade ett annat huvudsyfte än att göra upp-

¹ Där hade LINNÉ redan som student funnit *Neottia nidus avis*. Att stället ej ofta besöktes, framgår av att den iögonenfallande *Lavatera thuringiaca* upptäcktes mycket sent (först omtalad i Fauna suecica, 2. uppl., Appendix, 1761). Delvis torde dock detta ha berott på att växten blommar relativt sent, medan exkursionen gjordes tidigt på året.

² Med undantag blott för *Thalictrum simplex*, som omtalas från Hammarby i Herbat. ups., 3. uppl. (i Amoen. Acad. 1764).

täckter. De voro ju led i undervisningen, och fördenskull höll sig naturligtvis LINNÉ främst till förut kända platser, där han visste vad som fanns att demonstrera. De tillägg, som gjorts i den nämnda bokens senare upplagor, antyda dock att nya upptäckter då och då gjordes på de redan besökta platserna.

De så att säga förefintliga »luckorna» i LINNÉ'S vetande om Uppsalafloren sammanhånga emellertid närmast med hans artuppfattning. För att rätt värdesätta denna måste vi tänka på innebörden av hela hans systematiserande botaniska verksamhet. Inom den europeiska floren var det ej fråga om uppställande av idel nya arter utan omvärdering av till största delen förut kända. Hans »reformation av botaniken» innebar sålunda till väsentlig del ett utgallrande av en ofantlig mängd förut uppställda »arter» med behållande och fixerande av de i hans ögon klara enheterna. Det ligger nästan i sakens natur, att denna reduktion även drabbade en och annan god art, som tidigare författare riktigt urskilt.¹ Beträffande den svenska och ej minst den upsaliensiska kärlväxtfloren synes LINNÉ'S artuppfattning redan tidigt ha stabiliserats. Måhända berodde detta delvis på en reminiscens från den tid, då han för sina species, liksom för genera, var betänkt på att huvudsakligen använda fruktfikativa karaktärer. I själva verket är det förvånande många habituellt lätt igenkännliga arter, som ej blevo urskilda av LINNÉ.² Detta gäller kanske främst *Carex*-släktet. I detta och andra fall kan emellertid ingen betvivla att LINNÉ skulle ha kommit till en riktigare uppfattning, om han blott gett sig tid med saken. Det blir eljest obegripligt, huru han kunnat försumma åtskilliga kring Uppsala ej sällsynta arter, som han vid mer än ett tillfälle måste både ha sett och trampat på.³

Förklaringen härtill ligger naturligtvis i den alltmera världsfamnande arten av hans verksamhet. Ingen forskare skulle stå ut med detaljutredningen av hemma-floren samtidigt med ett oerhört och alldeles nytt material från all världens länder. LINNÉ'S intresse drogs helt naturligt i främsta rummet till de skördar av exotiska växter, som i allt rikare mått sändes till honom — under hans sista år var det t. o. m. de, som upplivade hans slocknande livsandar. — Oavsett allt annat, som sysselsatte hans geni, är det redan av det nu sagda begripligt, att det närmast till hands liggande — Uppsalaflorens utredning — sköts åt sidan för större uppgifter. Åtskilligt kunde också andragas, som visar hur hans intresse

¹ Så även CELSIUS. Han kände uppenbarligen t. ex. *Pyrola chlorantha* och *Polygonum minus*, vilka LINNÉ ej upptog som arter.

² Oavsett ett ej ringa antal, som LINNÉ upptog såsom varieteter utan att närmare diagnostisera.

³ T. ex. *Calamagrostis neglecta*, ett 10-tal *Carex*-arter, *Drosera intermedia*, *Dryopteris spinulosa*, *Equisetum pratense*, *Lolium remotum*, *Myosotis micrantha* (m. fl.), *Polygala comosa*, *Pyrola chlorantha*, *Rumex domesticus*, *Utricularia intermedia*, *Viola stagnina*.

för denna mattades. Så t. ex. upptog han 1755 i svenska floran en ny *Rosa*-art (*R. villosa*) med lokal i Södermanland, och 1761 tillkom på samma sätt *Trifolium medium* med fyndort Jumkil. Båda dessa äro högst allmänna kring Uppsala, såsom LINNÉ nog vid närmare efterseende skulle ha funnit.

Nya arter, grundade på upsaliensiskt material, uppställde LINNÉ till ej ringa antal bland insekterna. Det enda motsvarande exemplet bland kärlväxterna är *Salix hermaphrodita*.¹ Den är emellertid blott en form av *Salix pentandra*.

*

I denna skildring av LINNÉS Uppsala-verksamhet saknar man kanske hans lärjungar. Vi ha blott haft anledning att nämna A. N. FORNANDER såsom respondent på »Herbationes upsaliensis». Möjligt är ju, att både denne själv och andra givit bidrag till de uppgifter som LINNÉ publicerat.² Från andra delar av fäderneslandet fick han ej så litet i den vägen. Det är emellertid klart, att flertalet av de unga männen — ofta utan djupare kunskaper eller erfarenhet — icke hade minsta anledning till några upptäcktsfärder i Uppsalatrakten. F. ö. var ju LINNÉS auktoritet alltför stor för att en självständig uppfattning, t. ex. om artvärdet hos någon viss form, skulle kunnat göra sig nämnvärt gällande. LINNÉ å sin sida hade ju intet skäl att inrikta sina adepters verksamhet på Uppsalafloran, som då var en av de bäst kända i världen.

Under LINNÉS sista år infann sig dock en lärjunge, som på ett förvånande sätt kom att rikta vår kännedom om Flora upsaliensis. Denne man var FRIEDRICH EHRLHART, till börden schweizare. I Uppsala vistades han 1773—1776, sålunda när LINNÉS »herbationes» voro ett minne blott. Med den store läraren kom han likväl i livlig kontakt, tydligen till bägges synnerliga båtnad. »Få av lärjungarna torde ha varit så flitiga som han», säger TH. FRIES. Med säkerhet var han en av de skarp-syntaste. Särskilt inom det stora *Carex*-släktet, som betänkligt försumrats av LINNÉ, gjorde EHRLHART mycket goda utredningar. Bl. a. upptäckte han, att LINNÉS *Carex uliginosa* och *Schoenus* (nu *Scirpus*) com-

¹ Av LINNÉ (Flora suec., 2. uppl.) uppgives den förekomma: »rarissima Upsaliæ». Mera får man veta i ett senare publicerat collegium (DAHL 1907, s. 50): »ganske rar: voxer i de gotlandske Bierger ovenover paa Høyden». — Dessa uppgifter kunna endast fås till överensstämmelse, om man antager, att fyndorten varit Gottsundabergen. I så fall är »gotlandske» ett skrivfel eller kanske snarare en feltydning av något annat ord (»gotsund-ske» el. d.).

² I »Flora suecica» angivas sagesmän åtminstone vid de flesta märkligare uppgifter, som ej äro LINNÉS egna. Men även en del fynd, som sakna ursprungs-beteckning, ha sannolikt meddelats honom av andra.

pressus voro samma art. Detta meddelade han LINNÉ, som givetvis blev förvånad, men också övertygad.

Senare publicerade EHRLHART sina iakttagelser från Uppsalavistelsen, tyvärr dock endast en ringa del. Man kan emellertid härav se att han besatt en kännedom om denna trakts flora, som få efter honom ha ägt. Han upptäckte bl. a. åtskilliga för densamma nya arter,¹ och på upsaliensiskt originalmaterial grundade han två nya *Carex*-arter (*C. heleo-nastes* och *microstachya*, den senare en hybrid av *C. canescens* och *dioica*).

Huruvida EHRLHARTS botaniska kvarlåtenskap i övrigt kan skänka oss något nytt, känna vi ej. Måhända kunde i tyska bibliotek och museer uppbringas anteckningar eller herbariematerial med ej publicerade uppgifter.² Deras utnyttjande vore i så fall av största intresse, ej blott för »Flora upsaliensis» utan kanske också för Linnéforskningen.

* * *

I ovanstående noter ha följande arbeten (förutom av LINNÉ själv utgivna) citerats:

O. DAILL, Carl von Linnés Forbindelse med Norge. — Utg. av Det K. Norske Videnskabers Selskap. Trondhjem 1907.

TH. M. FRIES, Linné. — Stockholm 1903.

O. GERTZ, Olof Celsius d. ä. och Flora uplandica. — Sv. Linné-Sällskapets års-skrift 1920.

Spolia botanica } I Carl von Linnés ungdomsskrifter, samlade av Ewald Ährling,
Vita Caroli Linnæi } utg. av K. Vetenskapsakademien. Ser. I. Stockholm 1888.

¹ T. ex. *Alopecurus agrestis*, *Carex pulicaris* och *remota* (aldrig senare funnen), *Circea alpina*, *Salvia pratensis*, *Veronica maritima*. — Flera av dessa upptogs av WAHLENBERG i hans Flora upsaliensis (1820) enbart på EHRLHARTS auktoritet. Det visar vilket anseende denne förvärvat, enär WAHLENBERG var ytterligt försiktig gentemot uppgifter, som han ej själv kunnat kontrollera.

² EHRLHART var efter Sverige-vistelsen bosatt i Tyskland och dog i Herrenhausen 1795. Ur hans brev till svenskar ha viktiga upplysningar hämtats av FRIES; rent botaniska uppgifter kanske också kunde fås, vilket jag ej haft tillfälle att efterse. Beträffande EHRLHARTS samlingar omtalas i Botaniska Notiser (1850, s. 161) att de 1849 tillhörde professor G. F. W. MEYER.

LINNÉ'S EKONOMI OCH HANS KVARLÅTENSKAPS ÖDEN

Föredrag vid Sv. Linné-Sällskapets sammankomst den 12 november 1921¹

AV

CARL FORSSTRAND

I LIKHET MED MÅNGA ANDRA VÅR ANDLIGA ODLINGS stormän utgick CARL VON LINNÉ från ett fattigt eller föga bemedlat hem och hade i ungdomen att kämpa mot ekonomiska bekymmer och svårigheter. Såväl i hans egna biografiska anteckningar som i de talrika levnadsteckningarna träffas härom många meddelanden och berättelser, och fastän åtskilliga bland dessa måhända lida av någon överdrift eller under tidernas lopp förlänats en romantisk förklädnad, finns det dock intet tvivel om, att den unge CARL LINNÆUS mycket sällan under skoltiden i Växjö hade sötebrödsdagar och att han under studentåren ofta led nöd eller måste vidkännas stora umbäranden. Under den jämförelsevis korta vistelsen i Lund hade han det visserligen tämligen bekymmerfritt därigenom att han fick bostad och kost hos KILIAN STOBÆUS, men efter ankomsten till Uppsala, dit han kom med de 100 daler silvermynt, som var allt vad han hade att påräkna från föräldrahemmet, befann han sig snart i penningbrist och i så svår belägenhet, att han ej ens kunde låta halvsula sina skor utan måste fylla de trasiga bottnarna med papper.

I CARL LINNÆI levnadssaga träffas emellertid många vittnesbörd om, att han hade goda hjälpare i nöden, nämligen i främsta rummet sitt friska livsmod och sin småländska företagsamhet och vidare i vad man kallar tur. Jag behöver här blott hänvisa till berättelserna om hur han beredde sig inkomster genom att ge andra studenter lektioner, hur han i OLOF CELSIUS fann en gynnare och ett ekonomiskt stöd, hur han er-

¹ Föredraget har här tillökats med utförligare meddelanden om kvarlåtenskapen.

höll stipendier och förordnande att offentligt föreläsa i botanik o. s. v. och hur han härigenom kunde nödtorftigt klara sitt uppehälle och fullborda den utbildning, som utgjorde grunden till hans blivande världsrykte. Jag behöver också blott i korthet erinra om, hur han av Vetenskaps-societeten i Uppsala erhöll uppdrag att med understöd av Societeten göra sin Lapplandsresa, denna ryktbara färd, som väl ej gav någon ekonomisk behållning utan troligen motsatsen, men var av största vetenskapliga betydelse och ökade hans anseende, hur han i landshövding NILS REUTERHOLM fann en gynnare och vän, som gav honom ekonomiskt bistånd och

Fru Linnés »pelisse»; fröken Sophia von Linnés brudklänning; »smultronskålen» av silver; porslin och silver m. m., från Ödmanska samlingen; till vänster de två av frih. E. Cederström till Linné-Sällskapet skänkta broderade sidenvästar, som tillhört Linné.

bekostade hans resultatrika Dalaresa, och slutligen hur han i Holland, då han efter vunnen doktorsgrad hade för avsikt att återvända till fosterlandet, men fann, att den från Sverige medförda reskassan av 600 daler var slut, i sin brydsamma belägenhet först fick fritt vivre hos professor BURMANN och därefter, såsom han själv säger, »leva som en prins» hos den rike bankiren CLIFFORD. Av denne erhöll han även ansenliga penningssummor, och innan han lämnade Holland, skänkte honom hans vän och beundrare skotten LAWSON mellan 60 och 100 gyllen. Det var sålunda med en ganska välförsedd reskassa eller enligt hans egen uppgift 200 dukater, som han via Antwerpen och Bryssel anträdde färdens till Paris för att efter någon tids vistelse där företaga den definitiva hem-

resan. Uppehållet i Paris och utfärderna i omgivningarna togo emellertid så hårt på hans tillgångar, att han enligt ett brev till HALLER var alldeles pank. Hur han det oaktat kunde över Rouen klara sig med ett segelfartyg till Hälsingborg, framgår ej av hans anteckningar, liksom ej heller hur han kunde fortsätta först till Stenbrohult och besöka sin ålder-

Sergels Linné-medaljong; två appliquées av brännförgylld brons; rococobyrå.
Från Ödmanska samlingen.

stigne fader och sedan till Fahlun till den väntande fästvän och fira sin trolovning. Man vet blott, att han välbehållen, men troligen mycket fattig på mynt i september anlände till Stockholm och att han där anordnade sin första, säkerligen mycket anspråkslösa bostad i ett oansenligt hus vid Ferkens gränd nära Österlånggatan.¹ Vidare vet man, att han under de första månaderna efter sin bosättning i huvudstaden hade det

¹ Se C. FORSSTRAND. *Linné i Stockholm*, Sthlm 1914.

mycket knappt och blott ringa framgång i strävandet att »göra sin fortyn» som praktiserande läkare. Detta lyckades dock tack vare hans företagsamhet, hans vinnande sätt och hans stora skicklighet särskilt i att befria de unga Stockholmskavaljererna från sviterna av deras bedrifter »in castris Veneris». Sedan följde framgångarna slag i slag, och historien förmäler, hur han genom bekantskap med CARL GUSTAF TESSIN erhöill lönande praktik som läkare inom den högsta Stockholms societeten, hur han blev amiralitetsmedicus, hur han fick hundra dukater årligen för att hålla föreläsningar på Riddarhuset och hur han således redan på sommaren 1739 hade kommit i en så god och tryggad ställning, att han kunde gifta sig. Ett uttalande i samband med allt detta, att han hade fått större praktik än alla de övriga Stockholmsläkarna tillhopa, torde vara en överdrift; men man kan ju gott förstå, hur den unge doktorn i sin förtjusning över att hava kommit som man säger på grön kvist och att ha fått en årsinkomst av 9,000 daler kopparmynt något överskattade sin ställning vis à vis konkurrenterna.

I alla händelser finna vi doktor CARL LINNÆUS, som med sin unga maka tillbragt den första månaden efter bröllopet på svärföräldrarnas gård Sveden nära Fahlun, från och med slutet av augusti bosatt i den del av det gamla Räntmästarehuset vid Sluss-

plan, vilken av någon anledning, som jag ej lyckats utreda, kallades Oranienbad. Bostadens läge vid en av Stockholms redan på den tiden mest trafikerade punkter var säkerligen mycket gynnsamt med hänsyn till hans praktik. Om våningens storlek föreligga inga upplysningar, liksom ej heller om utstyrseln och bohaget, men det är antagligt, att fru SARA LISA hade enligt tidens sed från sitt förmögna föräldrahem fått en riklig utrustning i linne och sängkläder, kanske även i silver och husgeråd m. m. Däremot är det troligt, att hon ej förde med sig någon hemgift eller några avsevärdare kontanta medel. Hennes fader assessor JOHAN MORÆUS var nämligen en mycket sparsam man, som hyllade den av rika personer ej sällan omhuldade principen att — såsom fältmarskalken HAMILTON, en av hans ryktbara samtida plägade säga, när hans söner och mågar begärde att redan under

Fru Linnés linneskåp. Från Ödmanska samlingen.

hans livstid utfå sina blivande arv — ej kläda av sig förrän man gick och lade sig, d. v. s. avhända sig sin förmögenhet förrän efter döden. LINNÉ berättar också, hur han först tre år efter assessorns frånfälle eller 1745 begav sig till Fahlun för att lyfta sin hustrus arv, men att han då avstod största delen därav till sin svärmoder. Det var sålunda först efter dennas bortgång, som LINNÉ kom i full besittning av den förmögenhet, som hade föresvävat honom i ungdomen eller då han följde sin vän JOHAN BROWALLIUS' råd att engagera sig hos någon rik flicka och med sitt val föll på SARA LISA MORÆA. Fastän det sålunda dröjde flera år,

Urna från Delft; bål med inskrift »Interpone tuis interdum gaudia curis»; vaser eller urnor med inskr. »Dum faveat coelum», m. m. Tullbergsska samlingen; tillhöra fru F. Tullberg, f. Häggelöf.

innan han kom i åtnjutande av hennes hemgift, blev dock denna säkerligen mycket välkommen, ty det var förmodligen huvudsakligen med tillhjälp av de medel, vilka hans maka förde i boet, som LINNÉ år 1758 med 80,000 daler kopparmynt ordnade förvärvet av Hammarby och Säffa.

Emellertid hade LINNÉS ekonomi, oavsett det Moræiska arvet, väsentligt förbättrats och gjorde det allt fortfarande under de följande decennierna. Efter sin utnämning till professor i Uppsala åtnjöt han icke blott lön utan även fri bostad och åtskilliga naturaförmåner, och härtill kommo tid efter annan extra inkomster, dyrbara presenter och många hedersbevisningar även i form av kontanter. Jag vill här erinra om de anslag, han erhöll av Rikets ständer för utförandet av sina märkliga och

resultatrika resor till Öland och Gottland, till Skåne och till Västergötland, om hur han frikostigt ersattes för sitt arbete med ordnandet och beskrivningarna över konung ADOLF FREDRIKS och drottning LOVISA ULRIKAS naturaliesamlingar, om hur han 1755 av Vetenskapsakademien erhöU den Sparreska guldmaljen av tio dukaters värde, om hur han 1760 av Petersburgerakademien fick ett premium av etthunda dukater specie och följande år av de ryska furstarna DEMIDOFF 3,500 daler som arvode för enskilda föreläsningar, om hur han 1762 av handlanden BAGGE i Göteborg fick 18,000 daler för konsten att göra pärlor, om hur lord BALTIMORE 1770 skänkte honom en makalös gulddosa av 100 dukater och en präktig necessär om 6 marker silver, mäterligt utarbetad och förgyllad, av 12,000 dalers värde, och slutligen om hur GUSTAF III år 1776 tilldelade honom dubbel professorslön och förlänade honom två gårdar i Hubby.

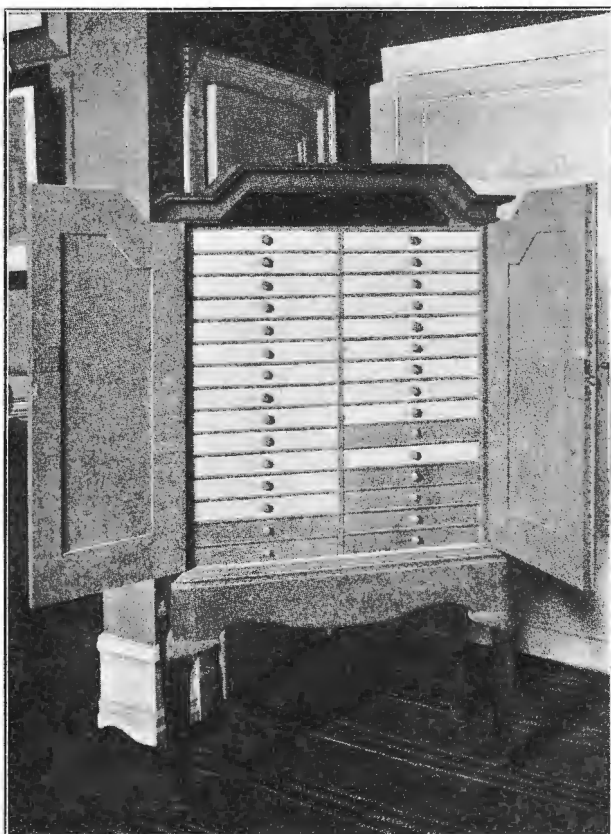
Praktpjäser ur Linnæ-servisen. Tullbergska samlingen; tillhöra fru F. Tullberg, f. Hägglöf.

Det var ju givet, att LINNÉs ekonomi med dessa ganska rikliga inkomster skulle bliva synnerligen god, och vi veta också, genom många uppgifter men isynnerhet genom T. TULLBERGS intressanta och värdefulla, på släkt- och familjetraditioner grundade, i Linné-Sällskapets årsskrift införda skildringar,¹ att hans hem såväl i Uppsala som på Hammarby icke blott var väl försett med allehanda bohag utan även ägde en ganska elegant prägel och att där ofta utvecklades stor gästfrihet. LINNÉ själv var emellertid en hushållsaktig man och hans hustru ett mycket sparsamt fruntimmer samt en duktig och praktisk husmoder. Följden härav var den att LINNÉ vid sin död kunde åt maka och barn lämna ett ganska rikt bo. Detta belyses av bouppteckningen, vilken för rättades den 6, 7 och 8 april 1778 eller ungefär tre månader efter dödsfallet. Arvingarna voro änkan, ende sonen CARL VON LINNÉ D. V., den

¹ *Linnés Hammarby*; årg. I, 1918, och *Familjetraditioner om Linné*; årg. II, 1919.

äldsta, med kaptenen CARL BERGENCRANTZ gifta dottern ELISABETH CHRISTINA samt de tre ogifta och omyndiga döttrarna LOVISA, SARA CHRISTINA och SOPHIA, vilkas rätt bevakades av professorerna JOHAN FLODERUS och EMANUEL EKMAN.

Ur den utförliga bouppteckningshandlingen må här anföras följande sammandrag.

Linnés insektskåp. Från Tullbergska samlingen; tillhör Sv. Linné-Sällskapet.

Först bland tillgångarna upptagas fastigheter, nämligen Hammarby säteri rusthåll med tillhörande augmenten Edby och Wallby, tvänne mantal kronoskatte, Säfja två kronoskatte rusthåll, bestående av fyra rustnings stam- samt ett helt hemman kronoskatte, och Edby ett helt mantal frälse, samtliga i Vaksala härad och Danmarks socken; vidare nio tunnlands frälse och hävdarätts åker med en lada vid Uppsala stad och en obebyggd tomt därstädes. Allt detta var upptaget till omkring 5,500 riksdaler. Så följa några fjärdeparter i Stora Kopparbergs gruva och i

en hytta där, upptagna till omkring 260 rdr. De kontanta medlen utgjordes av 8 guldmedaljer, ett stort antal större och mindre silvermedaljer, 548 st. dukater, diverse silver- och plåtmynt, en förgylld bröstpenning och omkring 500 rdr i banko-transportdselar.

Utestående fordringar mot reverser av bönderna ERIK ERSSON i Lilla Söderby och ERIK JOHANSSON i Tjocksta, rådmän MARTELEUR å sin frus vägnar, källarmästaren HOPPENSTEDT, vagnmakaren HOLM, rusthållaren ANDERS HALL, bergsmannen PETTER MARCUS och kapten BERGENCRANTZ uppgingo till 1,882 rdr, 5 sk. och 4 r.

Härpå följer förgyllt silver, 785 lod, och däribland märkes först och med benämningen »res-comode» lord BALTIMORE'S förut omtalade present, vägande 268 lod och värderad till 134 rdr, 12 sk.

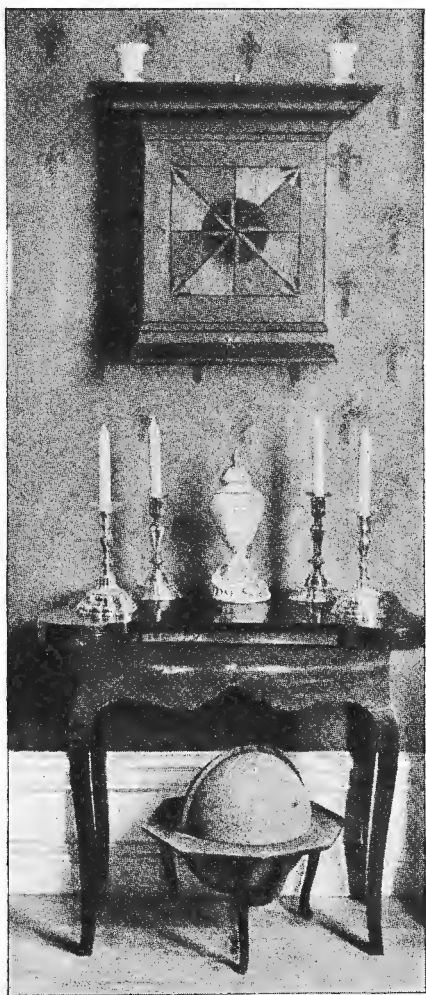
Glas med Linnæarankor, klocka av grönt glas, använd som Eolsharpa i träden vid Hammarby. Från Tullbergsska samlingen; tillhöra Sv. Linné-Sällskapet.

Den mycket rika samlingen tennsaker, vägande tillhopa 16 lispund, 13 $\frac{3}{7}$ mark, innehöll en mängd större och mindre fat, flata och djupa tallrikar, två soppskålar med lock, ett kylfat med tina, kannor och stop, ljustakar m. m.; värdet uppgavs till endast 27 rdr, 39 sk.

Även med koppar, mässing, malm- och blecksaker, köks- och annan redskap, möbler och annat husgeråd, sängkläder och linne, glas och porslin o. s. v. var huset rikt försett, men de mycket låga bouppteckningsvärdena skänka ingen föreställning om detta bohags verkliga värde. Då det allra mesta av detsamma under tidernas lopp skingrats och förbrukats, finnes ej heller anledning att nu återgiva de utförliga förteckningarna över dessa avdelningar, utan skall här nedan lämnas redogörelse för de möbler, husgeråd och andra effekter, som ännu finnas bevarade hos LINNÉ'S ättlingar och andra ägare.

Av särskilt intresse är avdelningen »Mansgångkläder», ty fastän även de flesta av dessa fått skatta åt förgängelsen, skänker förteckningen

över dem en föreställning om LINNÉs garderob och utstyrsel under den sista tiden av hans levnad. Den upptager en svart sammetsklädning med sidenfoder, en grå lystrings-dito med dito, en blå bomulls-sammets-

Linnés nyckelskåp och himmelsglob; från Tullbergsska samlingen, tillhöra Sv. Linné-Sällskapet. Spelbord, urna av Mariebergsporslin m. m.; tillhöra fru F. Tullberg, f. Hägglöf.

rock med väst, en ljusblå utskuren sammetsrock och byxor, en mörkblå sammetsväst, en blå och vit sidenväst, en svart klädesrock och väst, en melerad klädning med förgyllda knappar, en grå klädespäls med sibiriskt lammskinsfoder, en grå respäls av kläde med rävskinsfoder, ett par gula sidenbussaronger och åtskilliga andra persedlar. Man får det intrycket, att gubben var väl och prydligt klädd, vilket ju också bestyrkes av ROSLINS och KRAFFTS porträtt och de persedlar, som finnas bevarade på Hammarby och i Sv. Linné-Sällskapets ägo. Man kan blott anmärka på det ringa antalet pantalonger, men det är ju tänkbart, att flera sådana funnos, men att de voro så skrala eller nötta, att de ej ansågos böra upptagas i förteckningen.

Andra avdelningar av särskilt intresse därför att de fullständiga TULLBERGS beskrivning av Hammarby och förhållandena där äro »Diverse saker» och »Kreatur». Bland de första omtalas en frysitsig täckvagn, klädd med grått kläde, en kupé, en phaëton, klädd med vaxduk, flera slädar, en ridsadel, åtskilliga slädfällar m. m. I uppgifterna om kreaturen upptagas först »ett par utgamla bruna vagnshästar» och »en kasserad ryttarehäst», och därpå komma en tjur och fjorton kor, vilkas

namn *Fagerkinna, Rosenkinna, Stjärnros, Lilja, Blomstra, Hammarros, Stållsa (Stoltsa), Bonätte, Jungfrukinna, Sommarros, Morlik, Frökenstjärna, Gonos* och *Gullgumman* väl ej voro säregna för blomsterkonungens ladugårdsbesättning, men antagligen voro valda av honom eller

hans döttrar.¹ De vuxna kossorna hade sällskap av två kalvar samt fjorton gamla och två unga får. Härtill kommo tre gamla och två unga suggor, två galtar, sju gäss, åtta kalkoner och tjugo stycken höns. Det är uppenbart, att herr arkiaterns lantushåll var inrättat på ganska stor fot, och man kan väl förstå, att fru SARA LISA, såsom TULLBERG uppger, vid dess skötsel behövde sju pigor,² vilka givetvis i ladugård och fåhus hade hjälp av en eller flera drängar.

Bouppteckningen upptager vidare 200 tunnor råg och korn, biblioteket, enligt särskild förteckning värderat till 166 rdr, 32 sk., samt, utan angivet värde, samlingarna. Dessa voro nämligen förut disponerade — enligt LINNÉS förordnande skulle de tillfalla hans son — och »därjämte af den beskaffenhet, att de nogare eller förslagsvis icke kunde värderas». Efter CARL VON LINNÉ D. Y:S död 1783 såldes som bekant samlingarna jämte biblioteket till engelsmannen Sir JAMES EDWARD SMITH, och den därför erhållna köpesumman, 900 guineer eller omkring 19,000 rdr, blev sålunda ett tillskott till kvarlåtenskapen efter LINNÉ, som väsentligt ökade hans hustrus och döttrars arv.

Efter avdrag av några småskulder enligt räkningar, tjänstefolkets inestående löner, begravningskostnaderna samt utgifterna för hushållet efter dödsfallet, eller tillhoppa 497 rdr, 14 sk. 3 r., utgjorde behållningen i boet något över 11,000 rdr banko; men erinras bör, att bouppteckningsvärdena voro

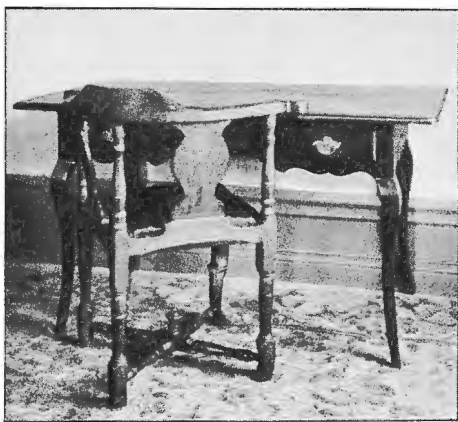

Grönmålat hörnskåp och tennsaker. Från Tullbergska samlingen; tillhöra Sv. Linné-Sällskapet.

¹ Professor ADOLF NOREEN, som härom tillfrågats, har med hänvisning till J. NORDLANDERS utredning (*Svenska Landsmålen*; b. I, h. 9) benäget meddelat, att de flesta av namnen äro sedan länge bekanta eller brukliga konamn, men anser högst sannolikt, att frökarna Linné varit med vid namngivningen.

² Efter LINNÉS frånfälle; förmodligen voro de flera under hans livstid.

mycket låga och att kvarlåtenskapen följaktligen representerade en vida högre summa. Genom inbördes testamente hade LINNÉ och hans maka stadgat, att den senare skulle sitta i orubbat bo, vadan förmögenheten först efter hennes död år 1806 skiftades. Arvingarna voro då fyra, nämligen den år 1782 avlidna äldsta dottern fru BERGENCRANTZ' enda barn, dottern SARA ELISABETH, som var gift med dåvarande majoren, sedermera överstelöjtnanten och kommandanten på Vaxholms fästning PER MARTIN, samt de ovannämnda tre yngre döttrarna. Av dessa var och förblev den äldsta LOVISA ogift, den andra i ordningen SARA CHRISTINA var sedan 1794 gift med kaptenen HANS HENRIK DUSE och den yngsta SOPHIA hade redan 1781 äktat akademiombudsmannen SA-

Linnés skrivbord och skrivstol. Tullbergsska samlingen; tillhöra advokaten T. Tullberg.

MUEL CHRISTOPHER DUSE. Vid arvskiftet delades löseegendomen i fyra lotter, och så var även fallet med Hammarby med underlydande, men fru MARTIN utlöstes snart av sina mostrar, vilka sedermera enligt den redogörelse TULLBERG lämnat¹ innehade och förvaldade Hammarby under »gemensam ego» till år 1828. Vid då förrättat skifte tillföll Hammarby fröken VON LINNÉ och kaptenskan DUSE. Efter den sistnämndas död upphävdes emellertid denna fördelning och en ny uppgjordes, varefter kaptenskan DUSES tredjedel skiftades mellan hennes arvingar,

fröken LOVISA VON LINNÉ, fru SOPHIA DUSES dotter JOHANNA ELISABETH, som var gift med överdirektör F. M. RIDDERBJELKE, och fru MARTIN. Härvid kom Hammarby till fru RIDDERBJELKE och hennes man. Denne hade allt sedan början av 1820-talet förvaltat egendomen för arvingarnas räkning. Efter hans död 1841 förvaltades densamma av hans äldste son, ingenjör MAURITZ RIDDERBJELKE, till dess den vid arvskiftet efter fru RIDDERBJELKE 1846 tillföll yngste sonen, jägmästaren CARL RIDDERBJELKE. Denne ägde och brukade den till dess försäljning 1879, då svenska staten inköpte boningshusen och LINNÉS museum med ett dem omgivande mindre område och Uppsala universitet den övriga delen av egendomen.

Härmed äro Linnés Hammarbys ägaeskiften klarlagda. Vida omständligare och svårare ställer sig utredningen av löseegendomens öden, och i själva verket torde det numera vara omöjligt att för desamma

¹ I den ovannämnda Hammarby-beskrivningen.

lämna någon fullständig eller fullt exakt redogörelse. Det har därför befunnits lämpligast att först erinra om, hur lösegendomen efter fru LINNÉS och hennes närmaste arvingars bortgång kom att tillhöra två släkthuvudgrupper av LINNÉS ättlingar, nämligen den från hans äldsta dotter härstammande *Bergencrantz-Martinska* och den från yngsta dottern härstammande *Duse-Ridderbjelkeska*,¹ samt därefter redogöra för de minnen av LINNÉ och från hans hem, som blivit bevarade till våra dagar, och för deras ägare.

Matsalsstolar, serveringsbord med porslinskiva, tallrikar m. m. av fajans.
Tullbergska samlingen; tillhöra prof. T. Tullbergs sterbhusdelägare.

Här må emellertid påpekas, att den Bergencrantz-Martinska andelen i arvet till följd av den vittutgrenade släktgruppens stora talrikhet varit underkastad många flera skiften och större delning än den Duse-Ridderbjelkeska, vilken efter att ha innehafts av fru JOHANNA ELISABETH RIDDERBJELKE, född DUSE, delades mellan ingenjör MAURITZ R. och hans syster SOPHIA LOVISA CHRISTINA, gift med professor OTTO FREDRIK TULLBERG. Dessa två blevo sålunda ägare av lösegendomen, medan Hammarby tillföll deras broder jägmästaren CARL RIDDERBJELKE. Efter professorskan TULLBERGS död delades hennes andel, som ökats med åt-

¹ Angående släktgruppernas sammansättning och medlemmar hänvisas till O. M. FLODERUS' och C. FORSSTRANDS *Linnés ättlingar*, Sv. Linné-Sällskapets årsskrift, II, 1919.

skilliga MAURITZ RIDDERBJELKE tillhöriga föremål, mellan hennes son professor TYCHO TULLBERG och dottern LINNEA T., gift med lektor N. P. ÖDMAN. Största delen av fru ÖDMANS andel i arvet förvärvades år 1919 genom köp från hennes arvingar av Svenska Linné-Sällskapet.¹ För professor T. TULLBERGS rika och pietetsfullt vårdade samling av Linnéana och en del av densammans överlåtande till Linné-Sällskapet skall redogörelse lämnas här nedan.

Ännu bevarade Linné-minnen och deras ägare.

I. Hos fru Sara Elisabeth Martins, f. Bergencrantz, ättlingar:²

Fru doktorinnan J. ÖHRN, f. FOUGBERG, Uppsala:

ett sybord av mahogny; en ridikyl;
 två matskedar, den ena märkt med Smålands vapen samt P. M. -- troligen Per Martin, då skeden även varit i hans ägo; den andra, ett arv från fru v. Linné, är märkt med S. L. och B 3.;
 två teskedar, den ena märkt C. v. L. (övriga märken oläsliga), den andra L. L. (Lovisa v. Linné?) och T.;
 två solfjädrar (en av trä, trasig, den andra av elfenben och målat papper);
 tre parfymflaskor; tre dosor (en av papp med lock av målat glas, en med botten och lock av agat, en liten rund av trä);
 en liten pennkniv med pärlemorskaft;
 en liten träask med ytorna av strån;
 tre runda nåletuier (två av trä, ett av elfenben);
 två fyrkantiga nåletuier av rött skinn;
 ett trådetui av elfenben;
 två saxar i gröna skinnetuier;
 en handsknäppare med pärlemorskaft;
 en brynsten för nålar;
 en nystpinne (ituskruvbar på två ställen) av trä med elfenbensknopp;
 en schalnlål av ebenholts med en sten av bergkristall (tre andra stenar fattas).

Fru J. M. STRANDELL, f. ÖHRN, Göteborg:

en spinnrock av små dimensioner, till större delen av ek; ekpartierna bonade, övriga partier svartbetsade; hjulet belagt med metall (troligen tenn) å snörbanan. Har enligt traditionen ägts av fru v. Linné;
 ett sidentäcke av samma slags siden som överdraget på en länstol i salongen på Hammarby, enligt traditionen härrörande från Linnés mors brudklänning;
 en guldring med initialerna S. E. M. (Sara Elisabeth Moræa), L. v. L. (Lovisa von Linné) och S. Å. (Sophia Årre, f. Martin, Linnés dotterdotters dotter); ringen har enligt en dock osäker tradition varit Linnés förlovningsring;
 en kråsnål av guld med en ametist;

¹ Se E. FÖRBERGS redogörelse i *Våra Linnéminnen*; Sv. Linne-Sällsk. årskr., III, 1920.

² Uppgifterna ha benäget lämnats av lektor O. M. FLÖDERUS, vilken erhållit dem av medlemmar av släkterna ÖHRN, FOUGBERG m. fl.

ett par örhängen av guld med filigransarbete;
 ett halsband med fyra rader pärlor (imiterade) samt lås av guld med en ametist i mitten och små äkta pärlor omkring; halsbandet äges nu av fru Strandells dotter, fru Elisabeth (Lisa) Winzell;
 en medaljong med glasboett (med hår inuti) och filigransarbete av guld med en krans av äkta pärlor;
 en prydnadshårnål med runt huvud av svartpolerat horn, besatt med fyra stenar;
 ett par ljusstakar av malm.
 Enligt uppgift ha alla dessa saker gått i arv från Linnéska huset.

Fru doktorinnan M. PETERSEN, f. ÖHRN, Uppsala:

en större mahognybyrå i empirestil med grå marmorskiva (troligen från någon av Linnés döttrar);
 en mindre mahognybyrå i empirestil;
 en brosch och ett armband med infattade agatstenar;
 tre berlocker, av vilka en består av en brun sten med infattad medaljong (med hår uti), den andra av agat med guldornament och den tredje (trasig) med blott guldets kvar föreställer övre delen av ett koger;
 ett mosaikspänne; en större väggspegel.

Fägmästaren C. A. M. FOUGBERG, Piteå:

Linnés sigill;
 två glas.

Studeranden T. B. M. FOUGBERG, Piteå:

en pendyl (förvaras hos ägarens farmor, fru M. Fougberg, f. Schwieler, Stockholm).

Fru L. M. MÖLLER, f. FOUGBERG, Stockholm:

en rococobyrå av mahogny;
 en guldklocka, som tillhört fröken L. von Linné;
 en ring med Carl och S. J. von Linnés porträtt;
 fyra tallrikar (förvaras hos ägarinnans moder, fru M. Fougberg, f. Schwieler, Stockholm).

Fröken D. A. M. FOUGBERG, Norrköping:

ett par ljusstakar av ljus marmor med runda stolpar på fyrkantiga plattor och med mässingshylsor för ljusen (ha tillhört fröken Lovisa von Linné);
 ett örngott, sytt av ett lakan, som tillhört Linné, märkt 1826 av fröken L. von Linné.

Doktorinnan HILMA C. KELLBERG, f. MARTIN, Stockholm:

en rococospegel.

Fru LISA JOHANSSON, f. LUNDEQVIST,¹ Norrköping:

ett schatull i halmmosaik;
 en bordduk av hemvävd damast.

¹ Styvdotters dotter till fru S. L. ÅRRE, f. MARTIN

Bokhandlaren S. FOUGBERG, Norrköping:

en chiffonier, förfärdigad på Säfte av virket från några av Linné på gården planterade men under 1860-talet nedhuggna almar.¹

På 1870- eller 1880-talet försålles å auktion i Bukowskis konsthandel några från Martinska släkten komna Linnéminnen. En del av dessa förvärvades av professor T. Tullberg; de övrigas öden äro obekanta.

II. Den Duse-Ridderbjelkeska släktgruppens Linné-minnen.

Samlingarna på Hammarby.

På Linnés Hammarby förvaras möbler, prydnadsföremål, pretiosa, klädespersedlar m. m., som dels varit kvar där från Linnés och hans makas tid, dels blivit skänkta av deras ättlingar och andra personer. Se redogörelsen härför och förteckningarna i T. TULLBERGS Hammarby-beskrivning.²

Ödmanska samlingen.

Genom överenskommelse med fru LINNÉA ÖDMANS, f. TULLBERG, arvingar förvärfvade Sv. Linné-Sällskapet såsom förut nämnts det allra mesta av hennes arv av Linnéminnen. Den rika och värdefulla samlingen, som tills vidare och intill dess sällskapets planer och förhoppningar om upprättande av sitt Linnémuseum hunnit förverkligas förvaras i universitetsbiblioteket i Uppsala, är ganska rik på fajanspjäser från Marieberg och Rörstrand (31 n:r) samt ostindiskt porslin (115 n:r), varibland den ytterst rara Linnæaservisen (26 n:r). För övrigt innehåller den möbler, silver- och tennsaker, kuriosa o. s. v. Samlingen har enligt intyg av professor T. TULLBERG med visshet tillhört det Linnéska huset, medan det däremot numera ej är möjligt att med bestämdhet säga, att alla tillhört LINNÉ personligen. »Detta vet man dock om en del av dem. Så är förhållandet med de föremål, som finnas upptagna i bouppteckningen efter LINNÉ och kunna identifieras, såsom skåpet, byrån, silversakerna, fajanserna, porslinet och tennet. Alldeles särskilt är detta förhållandet med de föremål, vilka, såsom en del ljusstakar och skedar, utgöra honorariesilver, skänkt av smålands nation till sin inspektor och försett med nationens vapen, samt porslin och glas med linnæarankor. Angående en del saker finnes också en bestämd tradition, som gör dem linnéanska.»

Samlingen innehåller enligt förteckning av d:r E. FÖRBERG följande föremål:

möbler: ett stort skåp, från 1700-talets förra del, svenskt arbete; en byrå, rococo, med brännförgyllda beslag (med blommotiv), svenskt arbete; ett fyrkantigt bord med skiva av alrot;
fajans: en urna (blomkruka) med inskriften »Dum faveat Coelum», Stockholm 1750; en terrin med fat och lock (Nordstjärne-mönstret); två saladierer; ett ovalt fat, fjorton flata

¹ Se M. FLODERUS: *Några traditioner från det Linnéska huset*; Sv. Linné-Sällsk. årsskr. 1919, och R. SERNANDER: *Linnés Säfte*; Sv. Naturskyddsfören. årsskr. 1910.

² Sv. Linné-Sällsk. årsskr. I, 1918.

och åtta djupa tallrikar (Nordstjärne-mönstret); fyra djupa tallrikar med adlig krona och monogram C. L.; ett tefat, dekorerat i kinesisk stil, Stockholm 1759;

porslin (kinesiskt): Linnæaservisen: kaffekanna, med å locket inskriften »Tantus amor florum»; en spillkum; fyra större och två mindre koppar med grepe och fat; en stor skålförmig kopp; fyra tekoppar, fyra koppar och ett fat; en liten kopp; ett lock;

porslin («ostindiskt»): en tekanna, ett sexkantigt fat, en sockerdosa, tre koppar med fat, allt i svart och guld; två koppar med fat, annat mönster, trasiga; en kopp med fat, vitt och guld; två koppar, d:o, i annat mönster; fem koppar av olika storlek med fat, i vitt och blått; två små koppar med fat, i rött; två små skålförmiga koppar, blått och vitt; ett fat med liknande dekoration; en stor chokladkopp med fat, brunt och guld; tio lock, polykrom dekoration; en bål i d:o; tre mindre tefat i blått; en liten kopp och en liten spillkum i blått (äggporslin); två vita krämkoppar; en såsterrin med lock och fat; fem tallrikar med Psilanderska vapnet; fem flata och åtta djupa tallrikar, blått och vitt; fyra flata och fem djupa d:o med uddad kant; ett »ovalt-fyrkantigt» fat; två assietter i färger; en assiett i blått och vitt; elva japanska tallrikar i rött och guld;

glas: en större pokal med lock; två mindre d:o; två glas med Linnæarankor och inskrift; två höga champagneglas; två större och två mindre s. k. suppglas;

guld och *pretiosa*: en klockkedja av guld, märkt å låset C. v. L.; en d:o av d:o, »Linnés enda arv efter sin far»; en ring av guld med silhuetter (Linnés och hans fars porträtt); en d:o av d:o med karneol; Linnés signet med vapnet och d:o med Linnæa och devis; snusdosa av skinn (gåva av Gustaf III); käpp med yxa (bergsmanskäpp av spankt rör); Linnés tobakspipa; ett etui med brodersax; ett d:o av sköldpadd med sax och sybehör; ett d:o med luktfaskor, marokäng; ett d:o med syringar och fingerborg av emaljerat guld; Linnés och hans frus porträtt i silhuett med ram av brännförgylld brons; käpp och krycka till lysningen (original-dedikationen?); en liten rund spegel;

silver: dopskål (»smultron-skålen»), gåva av A. Bäck?; en gräddsnäcka; ett par ljusstakar, rococo; en tesked, märkt C. v. L.; nio matskedar, märkta I.L. och Smålands vapen; två d:o, märkta C. v. L. och d:o, två d:o, märkta S. C. v. L. och d:o; en d:o utan märke (»af Linné använd»); en d:o, märkt S. D. S. L.; en sockertång; en större statyett, föreställande Linné i yngre dagar (gåva av advokat T. Tullberg);

brons: ett par appliquéer (lampetter), rococo, av brännförgylld brons;

tenn: två stora runda fat; åtta tallrikar med uddad kant; sex d:o med slät kant;

kläder och *linne*: fru Linnés sidenpils med krage; fröken Sophia von Linnés brudklänning av sidenbrokad; en bit brokad; åtta par lakan, tre dukar och aderton servietter av linne.

Tullbergska samlingen.

Professor T. TULLBERG hade i sitt hem i Uppsala, först i det gamla Duseska huset, nr 12 Svartbäcksgatan, och sedan i nr 20 Sysslomansgatan å Luthagen, talrika Linné-minnen, vilka han hade erhållit de flesta i arv efter sin moder och några efter morbrodern M. RIDDERBEJKE. De utgjordes av möbler, porträtt och andra konstalster, silver- och tennsaker, porslin, fajanser, glas och diverse annat husgeråd, duktyg, pretiosa och kuriosa, manuskript, brev och böcker o. s. v. och voro särskilt i bostaden vid Sysslomansgatan överskådligt och smakfullt ordnade samt tillgängliga, så att de skänkte en både instruktiv och fängslande föreställning om LINNÉS personlighet och om inrättningen av hans hem.¹ Efter professor TULLBERGS frånfälle 1920 ha dessa

¹ Se C. FÖRSSTRAND, *Linnéminnen*, Bonniers Månadshäften, 1907, h. 5.

samlingar övergått till hans maka, fru FANNY TULLBERG, f. HÄGGLÖF, och barn, advokaten TORSTEN T. och INGEGERD T., gift med statssekreteraren E. A. BESKOW. En betydande del av desamma och särskilt porträtten, silver, porslin, fajanser, pretiosa och andra föremål med särskilt affektionsvärde ha behållits av arvingarna och förvaras nu i professorskan TULLBERGS hem i Stockholm. Genom tillmötesgående av fru TULLBERG och hennes barn har emellertid Sv. Linné-Sällskapet medelst köp förvärvat den övriga samlingen, bestående av följande föremål:

kopparstick, föreställande Linné, av Bervic, med namnteckningar och sigill;

en byst av Linné (av Dahlbom), i lera;

en " " " (" "), i parian;

en " " " (» T. Tullberg), i trä;

en " " " (» J. Börjesson), i gips;

en plakett av Linné;

en daguerrotyp av C. v. Linné d. y.;

en profil av C. v. Linné, i ram;

en oljemålning, föreställande Sveden, fru v. Linnés barndomshem i Falun, målad 1828;

en oljemålning, föreställande Råshult, av J. Way, 1821;

guld: en medalj av dukatguld; en Linné-chatelain, inlagd med emalj och pärlor; en ring med hårmatta; en ring med porträtt av C. v. Linné d. y., en solfjäder, inlagd med guld;

silver: en sockertång märkt C. L.; en matsked, som Linné alltid använde; en tesked, märkt C. L.; sex gafflar; två skospännen; en ragoutsked, som tillhört fru v. Linné; ett synnerligen vackert fat i drivet renässansarbete;

glas: tre glas med Linnæarankor; en glasklocka (den enda, som finnes kvar av dem, som hängde i träden på Hammarby); fem brännvinsglas; sju vinglas; en bunke; en plunta; en brännvinsflaska; en glasklocka; en bordssurtout av försilvrad koppar med kristallflaskor;

keramik: två ostindiska tallrikar i färger; två koppar med fat av porslin (med guldornament; en d:o med brun kant; en d:o med rosenknoppsdekorerings; två d:o med pagodmönster);

tenn: en stor dryckeskanna; en kaffekanna (begagnades av Linné på Sätja); en sängvärmare;

möbler, husgeråd m. m.: Linnés nyckelskåp; ett målat hörnskåp; ett målat insektskåp med påskrifter å lådorna av Linné; ett mindre d:o; ett stort gult skåp; fru v. Linnés bokskåp; en soffa (säng); sex stolar, klädda med skinn; fem rococostolar; ett toalettbord av syren; ett knyppebord med pinnar; två gueridoner; en spegel (Linnés rakspegel); två ljushållare (den ena eftergjord); ett köksbord; ett mindre bord; två marmorbägar; en figur (kinesisk) i bly och lergods; ett resapotek med recept; ett flaskschatull av valnöt med sex kristallflaskor; ett teskrin; ett skrin i halmmosaik; ett mindre d:o; ett skrin med järnbeslag; en liten glasbyrå; ett damspel i ek; en rund koffert; en koffert av korg, klädd med skinn och med järnbeslag; en nystkrona med klocka; ett lås med nyckel och beslag; tre eldgafflar; en skinnfäll klädd med rött kläde; en vävspännare; en duk och sex servietter av damast; en duk av damast, märkt med kunglig krona och M. C. K. 14; två dukar och tio servietter av dräll (rosenmönster); två dukar och sex servietter av dräll (»lilla stjärnan»); tre dukar och fyra servietter av dräll (spjälmmönster); tre par lakan, två handdukar och en nösduk, märkta C. L.; en sidenduk; en bomullsduk; tre medaljer av koppar (år 1746); två medaljer av d:o (Tessin och Härleman); ett sigill (vapnet); ett d:o (Linnæa i etui); ett brudgumsstrumpeband med invävt »Carolus Linnæus» — motsvarande det med »Sara Lisa Moræa», som erhöles med Ödmanska samlingen —; en snusdosa av masur med namnplåt av silver; ett etui för insektnålar; två par vantar; två par handskar; tre bröderbågar; ett bakbord; två par glasögon i fodral; ett glasögonfodral; tre förstoringsglas; åtta vävskyttlar, av vilka en är

märkt C. L.; en fällkniv med benskaft; en slidkniv; elva bordsknivar, några med silverbeslag; en kniv och en gaffel av förgylld metall; två saxar; en sax i fodral; en plånbok med broderi av en av Linnés döttrar; en plånbok av skinn; en karta, tryckt på siden; stycken av grönrutiga sidengardiner; en avbruten värja; två silhuettklipp på svart papper; tio knivar; en karta öfver Uppsala 1770; en kompass i fodral; ett elfenbensplån; ett plån av sköldpadd; två kinesiska figurer i specksten; Linnés marklåda i halmmosaik; två tuber (kikare); en medaljong; en liten bricka av elfenben; två små brickor av trä; en kammdosa, från Spaa och present av Gustaf III; en påse med stål och flinta; ett cylindriskt elfenbensfodral; en ringklocka av metall och silver, som alltid hade sin plats på Linnés bord; dosor, svarvade av konung Adolf Fredrik; en bågare av horn och en av trä och glas; en atrapp; en rund lackerad dosa; en målad dö; tre ljussaxar, den ena med bricka; ett vaxstapelställ av järn; ett stort runt tennfat; två mellanfat och två tallrikar av tenn; en medaljong av järn och en av brons med Linnés bild; en dö av brons med Thunbergs bild; en ljuskärna, en kittel, en kastrull, en kaffeppanna, en munkpanna, en flaska med lock och en liten skål av koppar; fyra ljusstakar av mässing; en gryta av malm; en dö av svart lergods; en bricka av mässing; två lodbetsman; en sked av trä, att skumma grädd med; en limpanna av järn; *diverse manuskript* och en liten samling *böcker*, bland vilka märkas fru Linnés psalmbok, tryckt år 1724 och med anteckningar av Linné, några andaktsböcker, hushållsböcker o. s. v.

Genom förvärvet av denna samling har Linné-Sällskapet väsentligt ökat och fullständigt sina med den Ödmanska samlingen erhållna Linnéana. Då härtill kommer att sällskapet även från några andra håll inköpt sådana och att åtskilliga personer, såsom professor och fru TULLBERG, doktor E. FÖRBERG, friherre E. CEDERSTRÖM, kammarherre E. VON EHRENHEIM, advokaten T. TULLBERG, handlanden N. ROSEN m. fl., ihågkommit sällskapet med värdefulla gåvor,¹ kan man säga, att dess strävanden för skapandet av ett Linné-museum varit resultatrika.

III. Linnéana hos enskilda personer, som ej härstamma från Linné.

v. Härads hövding H. Behm, Sicksjö,

äger en större spegel i rococo, som tillhört LINNÉ och är försedd med hans egenhändiga, med glas skyddade namnteckning. Enligt förordnande av ägaren skall denna spegel efter hans död tillfalla Sv. Linné-Sällskapet.²

Auditör C. F. von Post, Västerås,

äger en stol av alldeles samma modell som LINNÉ'S föreläsningstol i museet vid Hammarby. Denna stol skall enligt en tillförlitlig tradition inom von Posts släkt ursprungligen vara en gåva av LINNÉ, och äro alla ägarna av densamma från den förste till den nuvarande kända.³

Doktor E. Förberg, Stockholm:

En käppknapp av alrot och silverbeslag samt inskriften C. v. Linné.

¹ Se redogörelserna för dessa i sällskapets årsskrift, ärg. I—IV.

² Se *Svenska slott och herresäten*. N. F. h. 7.

³ Enligt meddelande av lektor O. M. FLÖDERUS.

IV. Linnéana hos offentliga institutioner.

Statens historiska museum.

Efter erbjudande av ingenjör M. RIDDERIJELKE förvärfvade Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-akademien år 1863 med K. Maj:ts tillstånd och för ett belopp av 10,000 rdr en samling Linnéminnen, som sedan dess förvarats i Statens historiska museum (i Nationalmuseum) och enligt riksantikvarien B. E. HILDEBRANDS inventarium består av följande föremål:

A. Skriftliga minnen.

Linnés medicine doktorsdiplom, på pergament, utfärdat i Hardervijk »d. IX Calend. Julii M.D.C.C.XXXV.

Adelsdiplom för C. von Linné, på pergament, bundet i saffiansband, dat. Stockholm d. 7 april 1757, undertecknat av Adolph Friedrich, kontrasign. av J. von Dübén, med stora rikssigillet i rött vax och svarvad träkupa med blå och gula silkessnören.

Ledamotsdiplom, utfärdade för C. von Linné av:

Kejsarl. Vetenskapsakademien i St. Petersburg, den 23 sept. 1754, undertecknat av greve Cyrillus Rasumowsky; på pergament, med akademiens sigill i rött vax, i en dosa av förgyllt silver, på snören av silvertråd samt rött och grönt silke. På dosans lock en örn svävande över vetenskapens symboler.

K. Svenska Vetenskapsakademiens d. 23 januari 1742 avlätna skrivelse med överlämnande av de av K. Maj:t stadfästade grundreglorna, undert. av Dan. Tilas och Jac. Faggot. På papper.

Diplom på papper av Het Leuwsche Genootschap der Wetenschappen i Vlissingen, dat. d. 20 september 1771.¹

Diplom på pergament av K. Preussiska Vetenskaps- och Vitterhetsakademien, dat. d. 14 febr. 1747.

Diplom (de Correspondence) på pergament från Vetenskaps-Societeten i Montpellier d. 21 aug. 1783.²

Diplom på papper av Kejsarl. Leopold-Carolinska akademien, dat. Erfurt d. 23 okt. 1736.

Diplom (som korrespondent) av Bataviska Vetenskaps-Societeten i Rotterdam, utg. d. 11 juni 1771. På pergament.

Diplom (som hedersledamot³) av K. Medicinska Collegium i Edinburgh, dat. 3 nov. 1772. På pergament. Sigillet i rött vax i en trädosa på snören av rött och gult silke.

Minnesbok i oktavformat med ett förord av Johan Brovallius och anteckningar av många berömda män inom och utom Sverige. I slutet har Linné egenhändigt antecknat titlarna på åtskilliga av sina större arbeten samt citerat lärda tidskrifter, där hans arbeten omnämnas. Bunden i franskt band.³

Medicine doktorsdiplom för Carl von Linné d. y., dat. Uppsala d. 20 juni 1765, underteckn. av fadern Carl von Linné som fakultetens dekanus och av Samuel Aurivillius som promotor. På pergament. Sigillet borta.

Svenska Psalmboken, tryckt i Uppsala 1762, samt evangelier och epistlar m. m. av samma år, med »Carl v. Linné», egenhändigt skrivet å titelbladet, samt på ett vitt blad:

¹ Deponerat på Hammarby och liksom övriga här nedan angivna depositioner i utbyte mot ett guldur, som tillhörande Hammarby-samlingen deponerats i St. hist. museum.

² Deponerat på Hammarby.

³ Minnesboken föreligger sedan 1919 tryckt, utgiven av F. BRYK.

»Danmarks kyrka» och en anteckning med utdrag av K. Resolution på Ridderskapets och adelns besvär d. 29 nov. 1680, § 4; allt skrivet med Linnés hand. Läderband.

Tre annotationsböcker om inbetalda räntor och utlagor av bönder i Hammarby, Edby och Vallby, med egenhändiga kvitton av Linné och hans änka m. fl., samt åtskilliga fullmakter för Linné, ansökningar och anteckningar av honom.¹

B. *Pretiosa och andra saker.*

Linnés skrivdon, i form av ett avlångt fyrkantigt skrin av mässing med vit, blå, grön och gul emalj i bladsirater. Med sju runda hål i locket, av vilka två äro täckta av skruvknappar.

En bokpress av vitgul marmor, i form av en korg fylld med blad, blommor och frukt. På undersidan inristat, som det tycks med Linnés hand, C. v. L.²

En oval snusdosa av guld och ornamenter i grön emalj samt miniatyrmålningar, på locket Amor sittande bland rosenbuskar och träd, på botten en urna omlindad av rosor. Vikt 34 ort, 80 korn. I fodral. Gåva av lord Baltimore till Linné.

En stor rund ölkanna av silver, slät med förgyllda blad och fruktornamenter, på fötter, med grepe och lockknapp. I mitten av locket i drivet arbete två manliga, skäggiga figurer och två kvinnliga (Ryktet och Hygiea) samt en bevingad genius, ett behornat djur, i ett landskap med träd och ruiner samt en avbruten, med lager omlindad kolonn. Vikt 3 skålpund, 85 ort, 70 korn. Förfärd till Linné av Smålands nation i Uppsala.

En fingerring av guld med en infattad åttkantig karneol, med inskrift DIOSCORIDES 209, två armar omslutande Linnéa och hållande en bok, vari läses: NUNQUAM OTIOSUS. Vikt 1 $\frac{1}{4}$ kukat.

En fingerring av guld med avlång åttkantig platt, i vilken under glas Linnés och hans frus silhuetter. Vikt 2 $\frac{3}{8}$ dukater. Omgjord till brosch.³

Linnés käpp, spanskt rör med guldknapp, varå äro graverade ornamenter i cirklar (lyra med notbok m. m.) samt doppsko av järn och mässing.

En dito käpp av spanskt rör, med lång prydligt arbetad knapp av elfenben, lejonhuvud med en ring av silver i mun; doppsko av järn och mässing.

En käpp med en liten järnyxa, i stället för knapp, med pärlemorinläggning. Doppsko av järn och mässing.

En dylik käpp med yxa av järn med ingraverade blomster- och fruktornamenter i mässing. Utan doppsko.

Tekniska skolan i Norrköping.

Ett skåp, som tillhört LINNÉ och tycks ha använts till förvaring av insekter.

¹ Två av dessa annotationsböcker äro deponerade på Hammarby.

² Deponerad på Hammarby.

³ Alldeles lika den här ovan omnämnda, fru L. M. MÖLLER, f. FOUGBERG, tillhöriga ringen.

BIBLIOGRAPHIA LINNÆANA HUNGARICA

Zusammengestellt von

Dr. ENDRE GOMBOCZ,

Dozent an der Universität zu Budapest,

herausgegeben von

FELIX BRYK.

J EDES KULTURLAND MUSSTE FRÜHER ODER SPÄTER ZU der Reformation, die Linnés systematische Gedanken weit verbreiteten, Stellung nehmen, die näher zu kennen zu einer der sehr vielen Aufgaben der modernen Linnéforschung gehört. Vieles wurde auf diesem Gebiete erschlossen, — die Namen STÖVER, PULTENEY, HJELTH, TH. M. FRIES, DAHL u. a. sprechen allein schon ein gewichtiges Wort —, aber noch mehr harrt einer breiteren wie weiteren Erschliessung.

Über die allmähliche Akklimatisierung des Linnéanismus und seine weiteren Schicksale in Ungarn berichtete sehr anschaulich wie belehrend Dr. GOMBOCZ¹, wodurch unsere Neugier für jenes ganz unzugängliche wie unbekannte Kapitel der linnéanischen Naturgeschichte nur gesteigert wurde. Zur völligen Stillung jener Neugier fehlt jedoch der nötige Wegweiser, wie es nur eine Bibliographie über das zu behandelnde Thema sein kann. Auf meinen ausdrücklichen Wunsch hatte sohin Dr. GOMBOCZ die ausserordentliche Liebenswürdigkeit für mich eine »*Bibliographia Linnæana Hungarica*« vor etwa zwei Jahren zusammenzustellen, die ich nunmehr zu veröffentlichen mir gestatte.

Meine unbedeutende Mitarbeit beschränkt sich lediglich darauf, nicht nur über alle mir zugänglichen ungarischen Linnéana ausführliche Kolla-

¹ Vgl. Id., Linné és a magyar botanika (Budapest, 1914); id. in: Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift, Vol. 4, p. [24] — 32 (1921).

tionen zu geben, sondern hier und da den Inhalt der einzelnen Schriften etwas ausführlicher, als es Dr. GOMBOCZ tat, zusammenzufassen.

Die mit einem Asteriskus (*) angemerkte Schriften, die ich weder besitze noch kenne, wurden so angeführt, wie sie mir vom Verfasser mitgeteilt wurden.

1. *[anonym]. *Linné*.

In: Magyar Növénytani Lapok, II. 1878, p. 17 (Kolozsvár).

Enthält eine kurze Erinnerung an Linnés hundertsten Todestag.

2. *[anonym]. *Linné ünnepébjek* (= Linnéfeier).

In: A Kert, XIII, 1907, p. 344 (Budapest).

Über die Linné-Feier in Stockholm, Budapest und Wien (1907).

3. [anonym], *Linné-ünnepely* (= idem).

In: Növénytani Közlemények, VI, 1907, Heft. 4, p. 136. Der

Autor ist TUZSON, J.

Über die Linné-Feier 1907 in Budapest.

4. *BENKÖ, JÓZSEF, *Téli Bokreta* (= Ein Winterkranz), Nagyszecben, 1781.

Enthält u. a. die erste populär gehaltene Rezension der Werke

VON LINNÉ in ungarischer Sprache. (Vgl. GOMBOCZ, No. 17.)

5. (DIÓSZEGI, SAMUEL und FAZEKAS, MIHÁLY) *Magyar Fűvész Könyv. | mellj | a két Magyar Hazában | találtatható Növevényeknek | megismerésére | vezet, | a | LINNÉ alkotmánya | szerént. Első Rész. | Eggyhimesek- Sokhimimesek | Készült, és nyomtatódott Debreczenben, | Nyomtatva CSATHY GYÖRGY. 1807.* (= Ungarisches Kräuterbuch, welches zur Kenntnis der in beiden Ungarländern gefundenen Kräutern führt, nach LINNÉS Systeme).

8°, 1 f., p. [III]—XVI (unterz. von SÁMUEL DIÓSZEGI und MIHÁLY FAZEKAS), p. [I]—328; 1 f. (Titelblatt zum zweiten Bande: *Magyar Fűvész Könyv. | Második Rész. | Kétföbbségek-Lopvasöszök.*), p. [331]—608.

Enthält u. a. (p. 4, nota c) eine Biographie über LINNÉ, sowie (p. 1—50) eine Zusammenfassung des Sexualsystems sowie der Terminologie aus LINNÉS, Phil. bot.

6. FLATT, ÁLFÖLDI, KÁROLY, — *Linné virágórájáról* (= Über LINNÉS Blumenuhr).

In: Természettudományi Közlöny, XXVI, 1894, p. 395—396 (Budapest).

(Über die aus LINNÉS Phil. bot. bekannte Blumenuhr.)

7. —, *Egy Linné-reklye* (= Eine Linné-Reliquie).

In: Természettudományi Közlöny, XXVIII, 1896, p. 89—90 (Budapest). (Das. Sep. besteht aus einem Einblattdrucke mit blankem »Zensurflecke« und ohne Paginierung auf der ersten Seite, auf der anderen p.: 90.)

FLATT berichtet über ein in seinem Exemplar von GISEKES, Syst. plant. recent., 1767, gefundenes Autogramm mit LINNÉs eigenhändig geschriebener Adresse »Wälborne Hr. Ryttmästare | Riddare af Kungl. M:ts Swerdsorden«; (dieses Autogramm wird in Faksimile abgedruckt).

8. FLATT, ÁLFÖLDI, KÁROLY, FRANCISCI a MYGIND, *Consiliari Caesareae et Regiae Majestatis Austro-Hungariae, Observationes Critico-Botanicae, seu Epistolae ad LINNAEUM scriptae. E genuinis, quae Londini apud »Societatem Linneanam« asservantur, manuscriptis descriptas exhibuit* CAROLUS DE FLATT. *Pars prima.*

In: Verhandl. zool. bot. Ges. Wien, XLVII, 1897, p. 473—493; Pars secunda, ibid., p. 582—609. (Vgl. ÄHRLING, C. v. Linnés brevexl., p. 95 (1885); die hier erwähnten Briefe wurden von FLATT veröffentlicht.

9. *——, *Das seltenste typographische Product Linné's.*

In: Bot. Centralblatt, LXVI, 1896, p. 216—222, Cassel.

Bezieht sich auf die von FLATT entdeckten Varianten der Seiten 89—90 von LINNÉs Spec. plant. I. (Cfr. HULTH, I. M., Bibl. Linn., p. 89 (1907); JÜNK, W., Linnés Spec. Plant., Berlin 1907.)

10. ———, *A Linnaea borealis torténetéböl.* (= aus der Geschichte der *Linnaea borealis*).

In: Természettudományi Közlöny, XXXIII, 1901, p. 776 (Budapest).

FLATT will die Priorität des Gattungsnamens *Linnaea* gegenüber SIEGESBECKS *Obolaria* beweisen.

11. ———, *Ismerte-e LINNÉ a Kolumbácsi legyet?* (= Hat LINNÉ die Kolumbács-Fliege gekannt?)

ibid., Vol. XXVI, 1894, p. 229—230 (Budapest).¹

FLATT führt die Korrespondenz zwischen M. T. BRÜNNICH und Linné im Auszuge nach SCHIÖDTE (Linnés brevexling, 1871) an und beweist, dass bereits 1769 BRÜNNICH über *Simulia columbacensis* FABR. an Linné berichtete. Es werden im Auszuge folgende Briefe mitgeteilt: BRÜNNICHs an LINNÉ vom 5. II. 1769, 2. VII 1769 (Vgl. SCHIÖDTE, l. c. p. 424—227) und LINNÉs an BRÜNNICH vom 4. III. 1769, August, 1769, 9. XI (1769) (vgl. SCHIÖDTE, l. c., p. 517, 518, 521).

¹ Wegen Kolumbács-Fliege vgl: AIGNER-ABAFI in: Allgem. Zeitschr. f. Entom., 8, p. 93—96, 124—127 (1903).

12. FLATT, ÄLFÖLDI, KÁROLY, LINNÉNEK *névtelenül kiadott apologiája*.¹
Die anonym *verfasste Apologie* LINNÉS (»*Orbis eruditi judicium de Caroli Linnaci M. D. scriptis*«).¹
In: Magyar botanik Lapok, I, 1902, p. 76—84 (Budapest).
In deutscher und ungarischer Sprache wird über die Preise jener Apologie wie über ihre Geschichte berichtet. Der Verfasser schliesst sich der Meinung von PRITZEL und WIKSTRÖM an, die den Druck dieser Apologie für ein Stockholmer Produkt halten.
13. ENTZ, GEZA, *Megemlékezés Linné Károlyról születésének kétszázadik évfordulóján*. (= Erinnerung an Karl v. LINNÉ anlässlich seiner 200-jährigen Geburtsfeier).
In: Természett. Közl., XXXIX, 1907, Heft 454, p. 345—356 (Budapest).²
Rede gehalten am 23. Mai 1907 in der Sitzung der zool. bot. Sektion der naturwiss. Gesellschaft zu Budapest.
14. GÉZA, HORVATH, *Linné mint zoologus*. (= Linné als Zoologe).
In: Állatani Közlemén., VI, 1907, Heft 2, p. 53—57 (Budapest).³
15. GOMBOCZ, ENDRE, *Adatok az újabbkori magyar botanika történetéhez*. (= Beiträge zur Geschichte der ung. Botanik der neueren Zeit.)
In: *As országos nőképző-egyesület | Veres Pálné leányiskolájának | (elemi és 8 osztályu felsőbb leányiskolájának) | Értesítője | az 1910—1911. I. iskolai évről | szerkesztették | Miller Anna — Safáry Irma | Elemi iskolai — felsőbb leányiskolai | — Igazgatók — | Budapest | Pallasrészvénytársaságnomdája | 1911 |*; p. [3]—28. — 8°.
In diesem Programm der »Veres-Pálne« werden u. a. die ersten ungarischen Kommentatoren der LINNÉschen Werke geschildert.
16. —, *Linné és a magyar botanika. (Botanika-történeti tannemény.)*
(= Linné und die ungarische Botanik).
Programm derselben Schule vom Jahre 1913—1914; 1914, p. [3]—24. Budapest.⁴
17. —, *Linné und die ungarische Botanik*.
In: Svenska Linné-Sällsk. Årsskr., IV, 1921, p. [24]—32 (Uppsala).
Enthält eine ausführliche Zusammenfassung der vorhergehenden Studie (16). (Sep. mit blanker Seite 1 (= p. [23]).

¹ Das Separatum hat ein besonderes Titelblatt gleichlautenden Titels mit der Aufschrift »Orbis etc. etc.« und Angabe des betreff. Jahrganges; ferner: Budapest, 1902. Müller Károly Könyvnyomdája; 8°, 1 f., p. [3]—12.

² Das Sep., in rosa Umschlage, hat ein eigenes Titelblatt mit gleichlautenden Titel etc. etc., 8vo; 1 f., p. [3] LINNÉS Porträt mit Facsim. Unterschrift (aus GISTLS Linnacus, 1873), p. [4]—14; Titel des Umschlags wie auf dem Titelblatte.

³ Sep. ohne Titelblatt, p. [1]—5.

⁴ Sep. mit Titelbl. und Umschl., gleichlaut. Titels.

18. * GORKA, SÁNDOR, *Linné Karoly 200-ik születésnapja*. (= Die 200-jährige Geburtsfeier von Karl von LINNÉ).
Természett. Közl., XXXIX, 1907, p. 227 (Budapest).
Über die Linnéfeier in Uppsala.
19. ISTVÁNFFI, GYULA, *Két eredeti Linné-féle növény a m. n. Múzeum növénytani gyűjteményében*. (= Über zwei Original-Pflanzen von Linné im Herbarium des ungar. National-Museums).
ibid., p. XXVI, 1894, p. 238—240 (Budapest).
Die Bestimmung der beiden Pflanzen *Struthiola glabra* L. und *Gorteria setosa* L. ist von LINNÉ eigenhändig eingetragen und wird in Faksim. wiedergegeben.
20. KARL, JÁNOS, *Benkő Ferencz Magyar Linneuszáról*. (= Franz BENKÖ als ungarischer Linnaeus).
ibid., CXXXIII—CXXXVI Pótf. . . . p. [34]—38.
Die als Entwurf erhaltenen zoologischen Fragmente in LINNÉschen Geiste von BENKÖ werden eingehend referiert.
21. MÁTYUS, ISTVÁN: | Ó és új | DIAETETICA | az az: | az életnek és egés-ségnek | fenn-tartására és gyámolgatására | istentől | adattatott ne-vezetesebb Természeti Esz- | közöknek a'szerint való elé-számlá-lása, a' mint | azokra réa kaptak, és eleitől fogva mind ez ideig ma- | gok károkra vagy hasznokra vélek éltek | az emberek. | Mellyben, | Hat Darobokra | intézve, | a' maga előbbi Diaeteticá-jának Első Darab- | ját bővebben ki-magyarázta; és sok i de tartozó | régi Szokásokkal 's jeles történetekkel meg-világosítot- | ta, s' egyszer'smind a' Természetnek Szentséges helyei- | re-is maga Feleinek sok helyeken a' jeget meg- | törte; úgy hogy, ennyi részben, e' munka | Természet' historiája | gynánt-is szobgálhasson, | K. MÁTYUS ISTVÁN. M. D. Nemes Küküllő és Maros-Székből egyesült | Vármegyének R. Physica. | Symbolum 'Sólt. CIV. | Első Darab. | Posonyban, | Fűskúti Landeres Mihály' | költségével, es betuivel. M.DCC.LXXVII. | (= Alte und neue Diätetik).
In sechs Bänden; 8°.¹
Bd. II (1787); 3 f., p. [VII]—XXXVI, 7 f., p. [1]—482.
Die Seiten XIII—XXXV enthalten allerlei Linnéana, darunter (p. XVIII—XXI) LINNÉS metaphorische Einteilung der Pflanzen nach seinen Deliciae naturae (übers. von GOMBOCZ, (Nr. 17), p. 27—28); p. 320—323 (Auszug aus Proleps. plant., Amoen. Ac., IV).²
Bd. III. (1787); 1 f., p. [III]—LVIII, p. [1]—418, 7 f.

¹ Band I enthält das Porträt des Verfassers nach M. Boér von Cl. Kohl, Wien gestochen.

² Auf p. XIV wird LINNÉ als „Oberdirektor des Stockholmer(!) Kräutergartens“ genannt.

- P. X (Mund. invisib., Amoen. ac., VII); p. XXV—XXXVI kurze Zusammenfassung der LINNÉ'schen Tiersystems.
22. MOLNÁR JÁNOS: |*Magyar Könyv-ház.*| |*Irá*| MOLNAR JÁNOS. | (Rokoko-vignette) | VI. *Szakasz.* | *Posonyban,* | *Landerer Mihály'* | *költsé-gével és betűival.* | 1873. | (= Ungarische Bibliothek).
Klein 8°; Bd, IV, 3 f., p. [7]—488, 2 f., 1 Taf. (Landkart.).
p. 232—243 Rezension des Syst. Nat., Ed. XIII. (Vindob. 1767) (Nur animalia).
23. *OTTO, LAJOS, *Linné élete.* (= LINNÉS Leben).
In: »Családi kör« (Red. Mayer Miksa), p. 135—142, 1907 (Budapest).
24. *RICHTER, ALADÁR, *Linné herbarium-, conchyliá-, insecta-gyűjtemé-nye és könyvtára Londonban.* (= über Linnés Herbarium, Conchylien- u. Insekten-Sammlung und Bibliothek in London).
In: Természett. Közl., XXVII, 1895, p. 43 (Budapest).
Flüchtige Besprechung der Linnésammlungen der Lond. Linn. Soc.
25. *—, *A növényvirsgálat és a rendszerezés elvei Linnég.* (= Die Phytographie und die Pflanzensystematik bis LINNÉ).
In: Budapesti Szemle. 1894 (Budapest).
Würdigung der Pflanzensystematik von Linnés.
26. *SCHIMERT, JÁNOS PÉTER, *Dissertatio inaug. medica de systemate sexuali. Tyrnaviae, 1776, 24 pp.* (Vgl. PRITZEL, (1851), p. 263.)
Die erste Würdigung Linnés in Ungarn.
27. SZABÓ, Z: *Linné legrikább nyomtatványa, vonatkozásban a »Seseli elatum« nomenklaturájával.*
In: Botanikai Közlemények, 1910, p. 159—163 (Budapest). (Sep. 1 f., p. 159—163, 1 f. (bl a)). (Umschl.)
- 27 a. —, *Das seltenste typographische Produkt Linnés mit Bezug auf die Nomenklatur von Seseli elatum.*
ibid., p. (66)—(70) (Sep. 1 f., p. [66]—(70)) (Umschl.) Übersetzung von Nr. 27. Bezieht sich auf p. 89—90 und 259—260 von LINNÉS Spec. plant., Ed. I, und die Namen *Seseli clatius* L. und *Seseli elatum* L.
28. *—, *Carolus Linnaeus*, in: »Nagy tudósok« (= Grosse Gelehrten) des Sammelwerkes »Karrierék« (Budapest), 1912.
p. 126—142 eine Biographie Linnés.
29. —, LINNÉ. In: A Kor, I, 1907 (p. 375—380).
30. SAJÓ KÁROLY, *Linné Károly emlékezete születésének 200-adik évfordulója alkalmából.* (= Erinnerung an Karl von Linné, anlässlich seiner 200-jährigen Geburtsfeier.)
In: Urania, VII, 1907, p. 250—269 (Budapest).
Eine ausführliche Biographie mit 10 Bildern; p. 263 wird ein

Autogramm von Linné (Vollmacht an JULIN.) aus der K. u. K. Hofbibliothek in Wien in Faksim. gebracht (Vgl. WIESNER in Umschau, XI, 21, p. 403 (1907)). Ferner Ansichten von Falun, Uppsala, Hammarby.

31. *WEDDEL, H. A., *Urticaceas herbarii Linneani recensuit* — —
In: Magyar Növénytani Lapok, I, 1877, p. 145—147 (Kolozsvar).
Eine Revision der Nomenklatur.

—

ANMÄRKNINGAR RÖRANDE LINNÉS
ENTOMOLOGISKA »PRAELECTIONES
PRIVATISSIMAE» HÅLLNA PÅ
HAMMARBY 1770.

AV

CHR. AURIVILLIUS.

PÅ UPPDRAG AV UPPSALA UNIVERSITET UTGAV PROFESSOR Einar Lönnberg år 1913 *Linnés föreläsningar över djurriket*, ett högst intressant bidrag till vår kännedom om Linné såsom zoolog.

Lönnbergs framställning grundar sig på ej mindre än 41 olika i svenska bibliotek förvarade manuskript, alla härstammande från anteckningar gjorda av Linnés åhörare och lärjungar, men några endast avskrifter av andra dylika.

Av alla dessa innehålla endast de, som i Lönnbergs förteckning äro upptagna under n:r 12, 18, 27, 33, 40 och 41 något angående insekterna. Den utförligaste av dem alla (n:r 12), som innehåller Linnés offentliga föreläsningar i Uppsala vårterminen 1751, är i sin helhet tryckt i Lönnbergs arbete (sid. 210—284). N:r 18 innehåller ofullständiga anteckningar från ett privat entomologiskt kollegium 1755. N:r 27 och 33 äro av mindre betydelse och härstamma det förstnämnda från tiden före 1758 och det senare från något år efter 1758.

Endast ett (n:r 41) härrör från Linnés senare år och bär titeln »Collegium Om Insecterne under Archiatern och Riddaren von Linné 1771. Upsala». (110 sid. i 4:o).

Enär Linné ej i tryck offentliggjort något mera omfattande arbete över insekter efter år 1767 hava nyssnämnda anteckningar hittills utgjort den enda källan för vår kännedom om Linnés uppfattning av insekternas

systematik och hans kunskaper om deras byggnad och levnadssätt under senare delen av hans levnad.

År 1908 emottog emellertid Bergens Museums bibliotek av dåvarande doktor A. APPELLÖF ett manuskript på danska, som enligt titelbladet innehöll anteckningar efter Linnés »Praelectiones privatissimae» hållna på Hammarby år 1770. Föreläsningarna behandla entomologi och botanik. Den botaniska avdelningen finnes i sin helhet avtryckt i Bergens Museums Aarbog 1910 n:r 1. Utgivaren professor JENS HOLMBOE lämnar i inledningen en intressant redogörelse för manuskriptet och ställer utom allt tvivel, att uppteckningen måste vara gjord av Linnés lärjunge, den sedermera berömda botanisten MARTIN VAHL, vilken just under denna tid vistades i Uppsala och om somrarna ute på Hammarby. Då Vahl dessutom var en intresserad entomolog passar även den omständighet väl överens med antagandet, att han är den lärjunge, som gjort anteckningarna. Dem som närmare önska känna manuskriptet och dess historia får jag hänvisa till professor Holmboes avhandling.

Genom tillmötesgående av hovtandläkaren ELOF FÖRBERG har jag fått låna en honom tillhörig avskrift av Vahls nyssnämnda anteckningar över insekterna samt från Uppsala universitetsbibliotek det här ovan omnämnda, i Lönnbergs förteckning såsom n:r 41 upptagna manuskript från 1771.

Av en jämförelse mellan dem samt Linnés av Lönnberg utgivna föreläsning över insekterna framgår omedelbart, såsom även kunde väntas, att båda väsentligt skilja sig från föreläsningen år 1751, men sinsemellan förete så stora likheter, att man har skäl antaga, att Linnés egen föreläsning varit ungefär densamma 1770 och 1771, ehuru uppteckningen i senare fallet är mycket kortare och ofullständigare.

Om man bortser från själva språket, lämnar Vahl's anteckningar utan tvivel en ganska trogen bild av innehållet i de föreläsningar över insekterna, som Linné höll på Hammarby sommaren 1770, och förtjänade därför att i sin helhet offentliggöras. Då detta emellertid för närvarande ej låter sig göra och utgivningen dessutom borde ske efter originalmanuskriptet samt genom en entomolog av samma nationalitet som Vahl själv, vill jag här inskränka mig till att lämna ett kort referat av manuskriptets innehåll och dess avvikelser från de övriga samt avtryck av några viktigare delar. För korthets skull betecknas i det följande det av Lönnberg tryckta manuskriptet med M 51 och det i hans förteckning under n:r 41 upptagna manuskriptet med M 71.

Vahls manuskript börjar med en allmän inledning, som alldeles saknas i M 71 samt är så avvikande från den i M 51 samt av så stort intresse, att jag ansett det lämpligt att här införa den i sin helhet.

»V. INSECTA.

Insecterne ere unaegtelig de minste Dyr paa Jordkloden. Deres Historie har altid blevet vandhævet¹ enda indtil vore Tider, da de dog fortiener saa meget, om ikke meere vor Opmærksomhed end de store Dyrene; thi at gjøre den mindste Myg har været ligesaa stor om ikke større Konst, end at gjøre den største Elephant. Insecter ere av Naturens Herre forordnede, at være dens Betientere til at holde Naturen i sin tilbørlige Orden; hvad er det som gör at Furren (Tall) slipper sine Qvister neden for Kronen, og at den alene staaer grøn og voxer? Jo et Insect legger sine Eg i Turiones som naar de ere udklækkede æder op al Marven i Grenene, som saaledes nødvendig maae visne, men Kronen er privilegered, den faaer de ikke röre. De Urter som staaer in solo non suo natale ere bedækkede med Insecter, som æder dem nesten aldeles op, thi eller skulde de undertrykke de andre hvis solum natale det var. Som e: g: om planter en Furre i feed Jord i en Have, faaer den aldrig staae i Fred for 1000 Tals Insecter. Hver og en Urt har sin aparte Betient, som skal skiötte og tugte den. Alle de Urter og Traee, som ey kan rækkes af Creaturene har mange fleere Insecter end de andre, saa at Insecter skaffer bort det overflödige. De tiener og at rense Theatren fra alle Slags Urenligheder, paa det den skal være snyg og reen E. G. alle de Aadsler hvortil Rovdyrene ej kan komme. 2 Flüer er i Stand til at æde et Aadsel op som en Ulv allene ved deres Eg. Silpha vespillo begraver de döde Muldvarper som findes i Mængde i Holland. Myrerne drage Bar og Straae som ligge paa Jorden sammen. Endeel renser Vandet. I gamle Verden troede de, at Vandet blev forvandlet til Blod fordi at det var rödt, men det er blot et rödt Insect som ligger 1000 Tals i Vandet. Hemiptera sætter sig paa Traeer, som har for megen Fedme, og slaaer dem Aader hvorigiennem deres Saft udsiles hvorav siden bliver Kaade, paa denne Maade skaffede Gud Israels Börn Manna, han lod en Sverm Cicadæ gjøre Hul paa de Traeer, som voxer heele Orken igiennem, der av randt Gumi i Arabicum hvormed de opholdt sig. Paa det Creaturene naar de har ædet for meget ey skulde skades av for liden Rörelse av den overflödige Föde, har Skaberen forordnet et Insect, som stikker dem at de ey faaer staae stille. Insecter tiener og til at holde Species i Orden saa at hvert og et Insect har sin Fiende paa et andet. De smaae Coccionellæ æder op alle Luus paa de udlandske Vexter. Et slags Mask skader Bien anseenligen, den ædes igien av en anden, som kaldes Atelabus Apiarius.

¹ Vål skrivfel för vanheldet.

Et Slags som gaae i gamle Kister, og har Store Kløer som en Kræfte, dog i Proportion, aeder Masken op i Ost, da han indesluttet i Kar hvor saadan en Ost er. *Cimex personatus* aeder *Vaeggeluus*. I Surinam bruges *Fulgora istaeden* for Lys i Mørket; thi hennes Hoved skinner gandske klart. Den Ild som synes i Masten paa Ostindi Farer, er ey andet end en *Scolopendra*, som stiger op i Høyden hvorifra veed man ikke. For Arch: Linnaei Tid var Insecter og Vermes en Classe, men de ere saa meget skilde fra Vermes, som nogen sinde fra Fisker. Alle Insecter har fleere end 2 Födder, de meste 6. N 2 pa: 4 og adskillige *Aptera* fleere end 6, men Vermes har ingen Födder, Insect har Hoved, Vermes ikke. Alle Insecter gaaer som Helter i Harnisk, saa at de har alle sine Been udom sig men inden i ikke. *Spiracula lateralia* sidde bakom Brystet mest paa Maven ligesom en *Porus* med hvilke de aande, om man tiltaepper dem med Olie, qvaeles de og döc allersnarest, men Vermes ikke. Dyrene har Been i Kroppen ved hvilke Musclerne ere faestede, men Insecterne har ingen Ossa uden Musclerne ere faestede ved Huden, og Huden er en *crusta dura*, *durior reliquis partibus*, hvorefter og Insecterne ere *Cataphractæ* som Krebs. Man bör kiende Insecter paa 3 Maader 1° da de ere Börn Pupæ 2° naar de ere Ynglinger Larvae 3^{tiu} da de ere Gamle og flyve som de fleste gjør. Insecter kan ey have nogen Lyd, thi da skulde de have Lunger som de ey have, uden deres Lyd bestaar blot deri at de legge deres Vinger tilsammens.

Ey heller kan Insecter höre, thi de har ingen Øren, ey heller nogen Lugt da Næse ey findes paa dem.»

Efter denna inledning följer en rätt utförlig, men enligt Linnés vana koncis och träffande redogörelse för insekternas kroppsbyggnad och de olika kroppsdelarnas terminologi. Denna del återfinnes nästan ordagrant även i M 71.

Därpå kommer slutligen den systematiska delen som noga ansluter sig till uppställningen i tolfte upplagan av *Systema Naturæ*, 1767. I Vahls manuskript saknas ett par blad, som innehållit början på den systematiska delen, vilken därför där börjar mitt i beskrivningen av släktet *Scarabæus*. Det felande eller åtminstone ett sammandrag därav återfinnes däremot i M 71.

Släkterna äro alla upptagna och deras kännetecken angivna. Av arterna anföras både svenska och utländska till ett antal av omkring en tredjedel av dem, som upptagas i *Systema Naturæ*. I M 71 omnämnas endast helt få och nästan uteslutande blott svenska arter. Detsamma är förhållandet i M 51, där likväl artantalet är större.

Det viktigaste av innehållet i den systematiska delen äro de uppgifter Linné lämnar om många insekters levnadsvanor samt hans anmärkningar rörande deras ställning i systemet. De flesta av dessa meddelanden

återfinnas nämligen ej eller endast i ytterst sammanträngd form i *Systema Naturae*. Jag har därför ansett lämpligt att här återgiva några av dessa uppgifter.

Scarabaeus. »11. *Carnifex*¹. Thorax skrumplet och förgylt staaer op med Thorax i en vinkel med Bagenden. Af Skarn gör den Pillere som er större end den selv; paa framfödterne har den Kloer som tiener till att rulle Skarnet till Axlerne[?]. Heele Dagen arbeyder han med disse Pilleres forfaerdigende och ruller dem till ett Hul, som han tilforn har gjordt, möder han en Gröft har han meget svaert for att komme over, meget meere om Pillen falder ned i, da Hornen maae tiene til Tang og fleere maae giøre Bistand. Naar Pillen er kommet paa behørigt Sted legges Eggene i dem og Hullet taepes til.»

Enär uppgiften om äggläggningen ej återfinnes i de av Linné i *Systema Naturae* anförda tryckta arbetena och naturligtvis ej kan vara grundad på iakttagelser gjorda av Linné själv, härstammar den sannolikt från GARDEN², som sänt arten till Linné från Carolina och synes hava varit en skarp iakttagare av insekternas levnadsvanor. Uppgiften är intressant på grund av dess överensstämmelse med de iakttagelser, som FABRE³ i våra dagar offentliggjort rörande vissa sydeuropeiska pillerbaggars levnadsvanor.

Dermestes. »4. *Capucinus*⁴. Thorax gibbosus. [Linné] har klaekket ud sin selv paa den Maade at da han i en Krydkraemer Bod saa en Russins Tynde som var søndertaeret og tillige at Mask Meel staendig udstaenktes av Maskhulle toeg Arch: en Bid av Traeet og fik denne frem; findes ikke i Sverrige.»

»*Ptinus fur* er slem at faae caracteer paa, thi Thorax er quadratus som paa en *Cerambyx*. De bygge og boer har Form som *Dermestes*: Antennae Ptini til apart Genus at före den er ey nogen sufficient nota. Der findes 2de fures en som er guulere og mygere, men om det er et species eller varietet er svaert at sig. Kandskee Calocynt draeber den, graver ellers Hul i Traee og lægger saa sine Eg halvdelen ovenfore og halvdelen nedenfore og klisterer den derpaa igjen, har hviide puncter som kan afstryges. Den gjør stor Skade paa Insect Samlinger om man end ligger Moschus i saa bryder den sig dog ikke stort derom, da den dog fordriver og draeber andre Insecter. De legger end og sine Eg i selve Moschus Kuglen, som der udklaekkes. President Carlson havde turcisk Snuus i en Blikdaasse, da ha kom hjem fra Turquet, hvor han havde

¹ *Phanaeus carnifex* L. från Norra Amerika.

² GARDEN, ALEXANDER, botanist och zoolog, f. i Skottland 1730. Vistades omkring 20 år såsom praktiserande läkare i Charlestown i Syd-Carolina och stod i brevväxling med Linné.

³ FABRE, J. H., *Souvenirs Entomol.* Vol. 6.

⁴ *Bostrichus capucinus* L. är senare några få gånger anträffad i södra Sverige.

bevaret det nogle Aar; engang vilde han smage paa dette rare snuus aabnede derfor Daasen han fandt det klumpet, og da han nøjere saae efter, fandt han at der overalt var av disse Giester, som havde opaedet Snuset, som var raet underligt at de ey döde deraf, hvarav dog andre Insecter ligevel döe. Aphides döer av infusam tabaci. Paa herbarier gör den stoer Skade, for dennes Skyld nödes man at gaae sit herbarium hvert Aar igiennem, aeder op Skindvarer, Klister paa Böger. At draebe dem er best Alumen ustum og $\frac{1}{3}$ Deel Arsenic stödde til ♂ og ströe paa derav döer de.»

Man har stundom förebrått Linné, att han i samma släkte sammanfört arter, som tydligen ej varit närmare besläktade med varandra. Av flera yttranden i dessa föreläsningar framgår emellertid, att Linné själv haft klart för sig, att många sådana arter framdeles måste föras till skilda släkten, men att han så länge deras levnadssätt och utvecklingshistoria varit honom obekanta, ej velat för dem grunda nya släkten. Ett sådant blandsläkte är släktet *Attelabus*. Av släktbeskrivningen i Vahls manuskript framgår tydligt, att Linné betraktar *coryli* och dess närmaste släktingar såsom de typiska arterna och att en del andra såsom *formicarius* och *apiarius* m. fl. endast provisoriskt fått plats i släktet. Om de båda sista arterna i Systema Naturae säges: »*Buprestoides*¹ och *Ceramboides*² har Arch. mod sin Villie fört till dette Genus; thi aliena er dens Facies; Metamorphosis er ubekandt, men kan man ey faae nogle characterer som kan skille dem fra Attelabi: vil nogen gjøre endring heri staaer det ham frit fore; begge ere store og sorte».

En mycket utförlig redogörelse för byggnaden av framfötternas fästskivor hos Dytiscus-arternas hanar samt dess verksamhetssätt och betydelse förbigås här, när den kräver avbildningar för att rätt kunna förstås. En dylik avbildning förekommer även i manuskriptet och torde vara en kopia av någon figur, som Linné förevisat vid föreläsningen.

Om sköldlössen säges: »Et slags Insect kaldes Coccus, et Palme Traee kaldes Coccus og granen³ heder paa Graesk Coccum. Dette Navn på Insecten har Archiatern derfore beholdet fordi Auctorerne almindelig taler om Coccus polonicus og Coccus opuntiae, men Palme-Traetet som giver de almindelige bekante Coccus Nödder forandrer Archiatern till Cocos paa det at Distinction maa vaere mellem disse til Navnet och da man aldrig faaer have 2 diverse Ting i Naturens Historie under ett Navn. Faeminae ere apterae, men mares dipteri og en har 4 Vinger. I Ordine naturali höre de positivt hid men bör maerkes at til Hemiptera ey just behöves 4 vinger; thi ellers skulde nogle Cimices som have 2 Vinger

¹ *Spondylis buprestoides* L.; en longicorn.

² *Upis ceramboides* L.; en heteromer.

³ Troligen felskrivning i stället för gryn eller korn.

saa og nogle grylli marchere herifra. Alle ere meget smaae. De har rostrum paa Brystet som de forrige och har som en Borste i Stierten. Naar Hunnen er frugtssommelig borer hun sitt rostrum i Lövet saa at hun ey meere naer det ud; da svulmer hun og bliver stoer og ligner et Baer; naar nu Ungerne blive udklaekkede i henne saa aede de op Moderen og kommer ud. Af Chermes paa Apotequet giöres confectio alkermes; draeber man Ungerne förend de ere fuldvuxne saa bliver det den skiönne Farve av Karmesin Farve. Paa Scleranthus, uva ursi etc: findes en del Masker som ere som Gryn mod St: Hans Dags Tider paa Rödderne; ere lyse, naer de törres bliver det den höyeste Coccionel Farve som kaldes Coccus polonica men da de ere saa smaae saa skulde det blive dyrt at samle dem. Av samme Slægte er den coccionelle som er i America på Cactus opuntia; de föröge sig utroeligen bare man har Tag over at det ikke regner paa dem; naer de vil draebe dem saa röge [de]; da falde de av».

[*Coccus*] 4. *Ilicis*. En Ek i Provence og heele Orienten giennem ligesom har de mindste Blad i dette Genus; taggede i kanten kaldet Plex [*Ilex*?]. Paa denne ved alae foliorum sidde röde folliculi lignende Tyttebaer men större, som de bruge at farve Carmosin med og paa Apotequet til Confectio alkermes. OLREICH¹ [M 71 har Oelrich] som fik viide at Carmosin tages av disse fik nogle Quister med Folliculi tilsendt og gjorde megen Tale derom og ved Brev vovede at tentere Archiatern ved at spørge hvad det var for en Frugt og paa hvad Maade den skulde propageres; men Arch: som indsaae heele Planen svarede paa det ene efter det andet passelig Maade [M 71 har »på ett oförväntadt sätt»]. De Insecter, som giöre disse folliculi ere nästen usynlige men parres da hunnen siden faester sig med sit rostrum paa denne quercus».

Fjärilarne synas vid föreläsningen hava behandlats på annat sätt än de övriga insektordningarne, enär endast få arter omnämnas, varemot en utförligare redogörelse lämnas för deras allmänna kroppsbyggnad samt skillnaden mellan släktena och undersläktena. Därjämte redogör Linné utförligt för anledningen till artnamnen inom vissa grupper och betonar att han helst skulle givit dem namn efter larvens näringsväxt, men ej kunnat det, då den i de flesta fall varit okänd. Såsom prov må här lämnas följande utdrag:

»Geometrae ere different fra andre saavel i Anseende i Larven som til Skabningen. Naar de sidde har de flade udsprede Vinger. Da der iblandt dem er mange saa har Arch: deelt dem i 2de Flokker, nemlig i dem som har antennae setaceae og de der har antennae pectinatae alle disse har Arch: för at hielpes Hukommelsen givet deres Navn en egen Termination saa at alle pectinicornes slutte sig paa aria og alle seticornes

¹ Sannolikt N. VON OELREICH, professor i Lund, slutligen statssekreterare.

paa ata. Tortrices paa ana, Tinea på ella for saa vidt de ere smaa. Pyralides endes på alis och Alucitae paa Dactyla, hvorav man i en hast kan vide til hvilken Ordo en föres saasart man hörer en Phalaen nævnes. Attaci, Bombyces og Noctuae har ey saadan termination; man hör saa snart man finder nogen nye give den samme termination som den Ordo har hvortil han hörer. Tortrices har ofte Navn av Insect Samlere men NB av saadane som ey giordt sig navnkundige ved noget Vaerk, men Tineae derimod av saadanne som givet ud noget om Insecter».

Härefter följer korta, men intressanta upplysningar om nästan alla de författare efter vilka Tineiderna n:r 425—450 i Systema Naturae, ed. 12., blivit uppkallade. Följande prov må lämnas:

»*Reaumurella* av Reaumur, som givet ud 6 Tomer om Historia Insectorum, et ypperligt Vaerk; kom ud med sit Vaerk strax efter Archiaten; han har slette figurer men var sjelv meget indtaget i dem fordi hans Maitresse havde avridset dem; hands Observationer ere artige».

»*Sulzella* av SULZ¹ en Sveitsere. I sit Fortal har han mange naragtige Indfald og taler om en Officeer som beskylt ham at vaere en Compilerator av Arch: hvori den samme har havt Raet endskiöndt Sulz ey vil tillstaae det».

»*Schaefferella* av SCHAEFFER² som har givet praegtige figurer insectorum Ratisbonensium. Ulykke er at han vil vaere stoer og veed og at han er det. Nimia loquacitas ejus quod plerumque commune vitium et germanicorum summum».

»*Albinella* efter ALBINUS³ en Engelsmand har udgivet om en Deel Insecter saa og om Spindler med illuminerede figurer; er ey stort betydende».

Att Linné hade en ganska god föreställning om fikonsteklarnes betydelse för fikonens utbildning framgår av följande:

Cynips »*Sycomori* er den som er i de store Figen i Aegypten; disse Sycomori har Hasselqvist skikket Archiaten og ere ret rare. Figenet seer saaledes ud ituskaaret [här en liten hjärtformig figur]; paa heelt faae ere stamina oppe i og pistiller nede i, og paa nogle ere stamina nede i og pistiller op i, men paa heelt faae er det saaledes, uden mest er de apart saa at bare stamina i den ene og Pistiller i den andre. De har en liden Aabning ovenpaa; naar nu disse Sycomori krybe ind og komme till Pollen blive de heelt meelige saa at naer de komme ud seer de ud som Möllere siden gaar de i de nedre Figen og kommer paa Pistillerne og ryste av sig Stövet og saaledes bliver faecundation».

Mången har nog undrat, varför Linné givit en av arterna i släket

¹ SULZER, J. H., f. 1735; d. 1813.

² SCHAEFFER, J. Ch., f. 1718; d. 1790. Theol. Doktor i Regensburg.

³ ALBIN, E., Målare i London.

Sirex namnet *spectrum*, då den ej kan sägas vara mera spöklik än andra arter av släktet. Linné berättar emellertid i sin föreläsning följande lilla anekdot, som förklarar saken.

»En Kiaering i Österbotn vaevede men hver Nat var Traaerne ligesom avbidne; hun menede at noget Spøgelse gjorde det; en Nat passede hun paa men saae ingen Ting; da blev hun endnu meer bestyrket i sin Troe, men da hun toeg ned Vaeven fandt hun Vaevstokken var fuld av Huller og inde i fult av Masker av hvilke nogle skikkedes Archiaten som udklaekte dem og derav blev disse spectra som der av faaet sit Navn. Naar de ere Larver aede de sig i Traerne saa at det bliver Meel»¹.

Hur ytterst viktigt det är för varje insektbiolog att noga känna de arter, vilkas levnadssätt han vill skildra, framgår av den uppgift Linné lämnar rörande levnadsvanorna hos *Vespa muraria*. Han säger därom: Bygger sit Boe av Leere i Hörnerne av Murer ey större end et Galaeble og observeres ey thi det seer ud som en Kalk-Klump, er gandske igiennem smurt[?], naar de aabnes findes der 20 à 30 Fluer av hvilke Ungerne skal leve til des de kan udarbeyde».

Linnés *Vespa muraria* kan enligt hans beskrivning svårligen vara någon annan art än den solitära geting, som nu allmänt går under namn av *Odynerus murarius* L. Denna art bygger emellertid ej bon av lera och infångar ej heller flugor utan larver av *Melasoma papuli* till föda åt sina larver. Uppgiften om levnadssättet passar ej heller på någon annan svensk geting och härstammar troligen från någon utländsk källa.

Ehuru endast få utdrag här kunnat lämnas ur Vahls's anteckningar efter Linnés föreläsning i entomologi år 1770, torde de vara tillräckliga för att giva läsaren någon föreställning om, hur Linné på äldre dagar undervisade sina lärjungar i läran om insekterna.

¹ Berättelsen återfinnes på latin i *Miracula insectorum*.

LINNÉANSKA HERBARIEVÄX- TER I DOMPROSTEN CELSII HERBARIUM

AV

OTTO GERTZ

FLORA UPLANDICA, OLOF CELSIUS D. Ä:S Å RIKSMUSEUM förvarade herbarium, utgör en viktig typsamling till hans år 1735 utgivna arbete: *Catalogus plantarum circa Upsaliam sponte nascentium*. Herbariet ifråga, 4 mäktiga folianter jämte därtill hörande handskriven katalog, omfattar 719 av CELSIUS i Uppland anträffade växtarter, ordnade i det stora hela efter TOURNEFORTS system. Mindre bekant torde vara, att ett till detta herbarium fogat supplement innehåller åtskilliga växter från Skåne, Småland, Öland, Hälsingland och Medelpad. Bland de senare erbjuda särskilt växterna från Skåne och Småland intresse. En närmare undersökning ger nämligen vid handen, att dessa ej kunna härröra från CELSIUS, utan sannolikt insamlats av LINNÉ och utgöra dublettexemplar ur det herbarium, denne hopbragt såsom skolyngling i Småland samt såsom ung student under studieåren i Lund från skilda trakter i Skåne, huvudsakligen slättbygden.

Det är nämligen bekant att CELSIUS icke genom egna undersökningar gjort sig förtrogen med Skånes flora. Först år 1729 lärde han i någon mån känna densamma, då han fick se LINNÉs och dennes studiekamrats, den tyske studenten DAVID SAMUEL KOULAS' i Skåne insamlade herbarier.¹ Detta framgår av ett brev, som CELSIUS den siste no-

¹ KOULAS började år 1728 studera läkarvetenskapen i Lund under arkiater KILIAN STOBÆUS. Studierna fortsattes i Uppsala åren 1728—1730. När LINNÉ den 5 september 1728 kom till Uppsala, hade KOULAS redan vistats där någon tid. KOULAS reste sedermera från Uppsala till Halle, där han år 1731 tog medicine doktorsgraden. 1732 var han åter i Sverige och kallades följande år till stadsphysicus i Malmö. Han avled där 1743.

vember 1730 sände till arkiater KILIAN STOBÆUS i Lund, LINNÉ och KOULAS' tidigare lärare. CELSIUS tackar där denne »för thet han sändt . . . en så snabb discipel i botaniciis, som hr LINNÆUS är», och tillägger i fortsättningen av brevet: ». . . wore mycket angenämt att weta, hwilka örter på then Skånska orten kunna finnas, som icke tohla vårt kalla klimat. LINNÆUS och hr KOULAS hade några fåa med sig, hwaraf dock kan dömas, att i Skåne torde wäxa största dhelen af them som Danmark och Tyskland producerar. Stode thet att begära, så önskades intet högre, än att någre hrr studiosi ther på orten beordrades wid sommartiden, att sammanplocka the örter the finna kunna, och inpräsa, samt wäl optorka, och man theraf wid tillfälle finge.» (STOBÆI av FÜRST utgivna brevväxling, p. 78.) När CELSIUS skrev detta brev, förelåg emellertid redan hans herbarium, *Flora Uplandica*, färdigt; detta skänktes som bekant av CELSIUS den 13 maj 1730 till drottning ULRIKA ELEONORA, och de där insatta växtexemplaren från Skåne och Småland måste sålunda härröra från någon annan än CELSIUS. Att de varit, åtminstone övervägande, LINNÉ och ej KOULAS' synes mig vidare framgå därav, att samtliga dessa växter, undantagandes två, återfinnas i LINNÉ arbeten *Catalogus plantarum rariorum Scaniæ* item *Catalogus plantarum rariorum Smolandiae* och *Spolia Botanica*, arbeten, vilka härröra från åren 1728 och 1729 och författats på grundvalen av de botaniska exkursioner, LINNÉ anställt i Skåne och Småland åren närmast förut, och det därunder insamlade växtmaterialet. Anmärkningsvärt är vidare, att så gott som fullständig överensstämmelse råder med avscende på nomenklaturen mellan de av CELSIUS i katalogen till herbariesupplementet meddelade namnen och de benämningar, LINNÉ använt i ovan anförda skrifter.

CELSIUS hade lärt känna LINNÉ våren 1729, kort innan han påbörjade det slutliga utarbetandet av sin *Flora Uplandica*¹. Detta arbete, vari LINNÉ tog verksam del,² förelåg, som ovan blivit nämnt, färdigt den 13 maj 1730. I sina självbiografiska anteckningar nämner LINNÉ visserligen icke, att han skänkt CELSIUS några exemplar av de växter, han

¹ Av ett brev från KOULAS till KILIAN STOBÆUS framgår, att CELSIUS redan hösten 1728 haft för avsikt att utge *Flora Uplandica*. Det heter nämligen i berörda brev, daterat den 27 september samma år (STOBÆI brevväxling, p. 101): »Hl. Doct. CELSIUS hat mich ersucht den Hl. Doctor um dessen Catalogum Plantarum Scanensium zu bieten, weil Er im Begriff ist Floram Uplandicam instehendes Jahr zu ediren.» Det var tydligen CELSIUS uppdrag såsom ledamot av den ecclesiastiske Kommissionen i Stockholm som föranledde honom att uppskjuta det slutliga utarbetandet av *Flora Uplandica* till följande år. Vilken *Catalogus Plantarum Scanensium* CELSIUS åsyftat i ovanstående brev har icke kunnat utredas. Måhända avses en katalog över STOBÆI herbarium. Det kan nämligen ej ha varit fråga om den dagbok eller de växtförteckningar, som uppgjordes vid den på STOBÆI initiativ anställda resa, som företogs genom Skåne av STOBÆI lärjungar MATTHIAS BENZELSTJERNA, JOHAN FJELLSTRÖM och NILS RETZIUS, enär denna resa kom till stånd först på följande år.

² Se härom den utredning jag lämnat i Linnésällskapets Årsskrift III (1920).

samlat i Skåne och Småland. Tager man emellertid i betraktande, att Flora Uplandica tillkommit genom ett särdeles ingående samarbete mellan CELSIUS och LINNÉ och att ett stort antal av de växter från skilda trakter i Uppland, som finnas i herbariet insatta, bevisligen samlats av LINNÉ och av honom lämnats till CELSIUS, torde föga tvivel råda, att så även skett med de i herbariets supplement meddelade skånska och småländska växterna.¹ Av allt att döma utgöra ifrågavarande växter relikter från LINNÉs äldsta herbarium, kanske de enda, som därav ännu äro i behåll, vilkas värde blir så mycket större, som de representera en om ock ofullständig typsamling till LINNÉs båda ovan nämnda ungdomsarbeten. Såsom anmärkningsvärt kan ytterligare påpekas, att CELSIUS låter ifrågavarande supplement avslutas med de tre specifikt Linnéanska orden: Tantus Amor Florum, samma sentens, som LINNÉ begagnar i ett år 1731 författat arbete, Adonis Uplandicus, där den står att läsa å titelbladet.

Liksom CELSIUS herbarium i sin helhet utmärka sig de där insatta växtexemplaren från Skåne och Småland genom sin goda kondition.² Att de ännu äro så väl bibehållna får säkerligen tillskrivas den ändamålsenliga preparation herbarieväxter på den tiden fingo undergå. Exemplaren äro nämligen med hela undersidan fastklistrade vid pappersarken; därjämte synes limningsmedlet vara försatt med något giftigt ämne, kanske koloqvin, som hindrat växterna från att förstöras av insekter. Preparationsmetoden torde nog i det väsentliga ha varit densamma, som beskrives i HOFFBERGS »Anvisning til Wäxt-rikets Kännedom». Det heter där »om växternas samlande och inläggning» (p. 458): »Då örten är torr, bestrykes den på sin afwoga sida med et klister af Husblås (Ichtiocolla), uplöst och kokat i watten och litet bränwin, hwartil är lagt

¹ Bland ifrågavarande herbarieexemplar företer i detta hänseende särskilt ett, *Viola palustris*, intresse. Detta har nämligen utklippts ur ett ark papper, vid vilket det med sin undersida ännu är fäst. Exemplaret har sålunda redan före insättandet i Flora Uplandica varit uppklistrat.

² Tack vare det höga anseende, CELSIUS åtnjöt som botanist, fick han från skilda håll mottaga växtsändningar. Enligt egna anteckningar erhöll han år 1738 växter från Finland. H. ABRAH. THAUVOXUS, Rect. Sch. i Carleby, hwarest Mag. KULLBERG är Sacellanus, sände mig örter 1738, æstate», heter det i en dylik anteckning. Den 15 oktober 1741 fick han av LINNÉ »24 st. Gothlandicæ et Ölandicæ», uppenbarligen herbarieväxter, som LINNÉ insamlat under sin öländska och gottländska resa. Lundabotanisten JOHAN LECHE sände honom år 1736 en samling sällsynta skånska växter, för vilken sändning CELSIUS uttryckte sin tacksamhet och därvid gav LECHE rådet att ägna Skånes flora en närmare undersökning. »Hvem kunde tro», skriver han, »att så många slags växter skulle framlockas ur den skånska jorden. Jag antager att Ni nu har för afsigt att göra dem bekanta för den lärda världen.» (LECHE i företalet till Primitivæ Floræ Scanicæ, översättning.)

något Coloqwent (*Cucumis Colocynthis*) att afhålla malen (*Tinea*), limmas härmed på et halft ark rent papper och prässas . . . »

Som ovan nämnts, återfinnas CELSI *Plantæ Smolandicæ* och *Scannenses* i tvenne LINNÉs ungdomsarbeten. Härvid undantagas dock tvenne, *Humulus Lupulus* och *Lolium perenne*. Att LINNÉ ej upptager dem förklaras väl därav, att han, som företalen till ifrågavarande arbeten upplysa, i sin förteckning uteslutit sådana växtarter, som äro allmänna såväl i Skåne som i Småland.

Då LINNÉ omnämnt fyndorterna för åtskilliga bland de växter han anfört, kan man i flera fall sluta sig till varifrån exemplaren i Flora Uplandica torde härröra. Man finner sålunda från Stenbrohult: *Plantago uniflora*, *Anthericum ossifragum*, *Viola palustris*, *Aphanes arvensis* och *Panicum viride*; från trakten av Diö gästgivaregård: *Eupatorium cannabinum*; från Växjö: *Antirrhinum repens* [»... såg jag 1725 wid Wexjö, men förstod ej lägga dett på sinnet . . . Prope Wexioniam invenit Mag. LANNERUS¹ mihi que ostendebat . . . »]; från Lund: *Inula Pulicaria* [»på Lunds sumpige gator»], *Veronica hederifolia* [»wid Spetalet (Hospitalet)»], *Reseda Luteola* [»på wallarna kring Lund»]; från Malmö: *Stellaria Holostea*, *Cardamine hirsuta* [»utanför Malmö»]; mellan Malmö och Lund: *Silene Armeria*; mellan Malmö och Landskrona: *Gentiana Centaurium*; mellan Hörby och Hufvda: *Lunaria rediviva*, *Corydalis cava* och *Astragalus glycyphyllos*; från Widtsköfle: *Anemone ranunculoides*.

Växtexemplaren från Öland och från Norrland — Hälsingland och Medelpad — kunna emellertid knappast härröra från LINNÉ. Vad angår de sistnämnda, *Rubus arcticus* och *Aconitum Lycoctonum*, ha de sannolikt insamlats av domprosten CELSIUS själv eller möjligen dennes fader, mathescos professorn, senare kyrkoherden i Gamla Uppsala MAGNUS CELSIUS. Enligt vad OLOF CELSIUS vid dessa växter antecknat, upptäckte MAGNUS CELSIUS dem i sin fädernebygd och sände på 1650-talet exemplar därav till OLOF RUDBECK D. Ä., som införlivade dem med akademiska trädgården i Uppsala. Bägge arterna upptagas i den katalog, RUDBECK upprättade över trädgården 1658. *Rubus arcticus* levde emellertid kvar där endast tre eller fyra år, och 1695 gjordes genom OLOF RUDBECK D. Y. åter försök att inplantera växten i trädgården, dock även denna gång förgäves.² År 1730 förefanns emellertid såväl *Rubus arcticus* som *Aconitum Lycoctonum* i Uppsala akademiska trädgård. De anföras näm-

¹ DANIEL LANNERUS, LINNÉs lärare, var rektor vid Växjö skola, senare kyrkoherde i Nöbbelad och kontraktsprost.

² Se närmare härom uppgifterna i DANIEL KELLANDERS disputation, 1716, p. 45.

ligen därifrån i LINNÉ'S det året sammanskrivna Hortus Uplandicus (samtliga fyra editionerna) och Adonis Uplandicus. Enligt anteckning i Hortus Uplandicus III (p. 238) synes emellertid *Rubus arcticus* ha vuxit i CELSIUS egen trädgård (»In Helsingia sponte, unde in hortum Celsianum translatus»). Sannolikt härröra bägge herbarieväxterna från i Uppsala odlade exemplar.

Vad vidare angår växtexemplaren från Öland — även dessa endast två, *Euphorbia palustris* och *Potentilla fruticosa* —, är det likaledes ovisst, varifrån de härröra. Båda arterna förekomma i OLOF RUDBECK D. Ä:s katalog från år 1685, och ännu år 1730 funnos de växande i Uppsala botaniska trädgård enligt LINNÉ'S Hortus och Adonis Uplandicus. Troligen ha herbarieexemplaren av dessa båda växter hämtats från botaniska trädgården. Möjligen kan *Potentilla fruticosa* ha insamlats vid någon resa, som anställdes till Öland i och för NICOLAUS O. VALLINIUS' disputation De Oelandia (1703), där nämligen för första gången omtalas såsom på Öland förekommande »Took» (*Potentilla fruticosa*).¹ Anmärkas bör att LINNÉ i Appendix till Spolia Botanica upptager *Euphorbia palustris* [Tithymalus oelandicus s: frutescens] jämte en annan typisk ölandsväxt, *Cistus oelandicus*. När LINNÉ gjorde detta tillägg — det förskriver sig med säkerhet från en senare tid än Spolia Botanica och i vilket syfte anteckningarna tillkommit är obekant.

Då sålunda Flora Uplandica innehåller ett antal växtexemplar, som utgöra en om ock ofullständig typsamling till LINNÉ'S båda ungdomsarbeten Spolia Botanica och Catalogus plantarum rariorum Scaniae etc. och som, enligt vad jag ovan sökt leda i bevis, torde representera tidigare okända originalexemplar ur LINNÉ'S äldsta herbarium, meddelas här en förteckning över växterna ifråga. Till CELSIUS huvudsakligen efter TOURNEFORTS Institutiones anförda namn ha inom parentes bifogats motsvarande benämningar enligt LINNÉ'S senare nomenklatur.

¹ Sju år senare, 1710, besöktes Öland av botanisten JOHAN LINDER (LINDESTOLPÉ). Denne omnämner i sin »Swenska Fäрге-konst» (p. 22), att han 1710 i April Månad wid Ahlböke kyrkia norr om Borekholms slott funnit »ächta Violer (*Viola odorata*) och Helleborus niger (*Adonis vernalis*) wäxa ther i myckenhet. *Potentilla fruticosa* och *Euphorbia palustris* nämnas emellertid ej i detta LINDERS arbete, som däremot upptager från Öland ytterligare *Genista tinctoria* (pp. 82, 85: »Preengräs wexer på Öhland») och *Anthemis tinctoria* (p. 84: »Oxeöga, Buphthalmum foliis Millefolii, kallas på Öhland Gåseblommor»). LINDER tillägger (p. 22): »Och wore thet för hela Rijket högst nödigt och angeläget om någon god Botanicus finge ther på öön uptekna alla the örter ther wexa...» Anmärkningsvärt är, att LINDER i sin »Swenska Fäрге-konst» omnämner förekomsten av *Rhamnus cathartica* vid Bosjökloster i Skåne (p. 74: »Thetta Wahlbiörke eller Wägiorna-Träd kallas i Skåne Wäreltorn och finnes mycket kring Ringsjön wid Bösiö-Closter.» Denna LINDERS uppgift är en av de allra tidigaste, som avse skånska fyndorter.

Stirpes quædam rariores, in variis
Sveciæ provinciis, extra Uplandiam lectæ,
nempe

In Smolandia XIII

In Scania XXX

In Oelandia II

In Helsingia c

Medelpadia II.

Plantæ Smolandicæ.

1. Pnevmonanthe. Tabern. 11. 470. [Gentiana Pneumonanthe L.]
Plantago palustris, gramineo folio, monanthos, parisiensis. Tourn. 128. [Plantago uniflora L.]
Linaria arvensis, cærulea. Tourn. 170. [Antirrhinum repens L.]
Sempervivum majus. Dill. 142. [Sempervivum tectorum L.]
5. Hydrocotyle vulgaris. Tourn. 382. [Hydrocotyle vulgaris L.]
Lychnis sylvestris, quæ Behen album vulgo. Tourn. 335. [Cucubalus Behen L.]
Phalangium Anglicum, palustre, Iridis folio. Tourn. 368. [Anthericum ossifragum L.]
Viola palustris, rotundifolia, glabra. Tourn. 420. [Viola palustris L.]
Eupatorium cannabinum. Tourn. 456. [Eupatorium cannabinum L.]
10. Percepier Anglorum. Dill. 60. [Aphanes arvensis L.]
Lupulus fructifer, strobilis minoribus, rubicundis; Lupulus mas. Tourn. 535. [Humulus Lupulus L. ♂]
Gramen loliaceum, spica longiore, aristis carens. Tourn. 516. [Lolium perenne L.]
Gramen paniceum, s. Panicum sylvestre simplici spica. Scheuchz. 46. [Panicum viride L.]
Fagus. Tourn. 584. [Fagus sylvatica L.]

Scanenses.

15. Polygonatum angustifolium, non ramosum. Tourn. 78. [Convallaria verticillata L.]
Bryonia aspera, s. alba, baccis rubris. Tourn. 102. [Bryonia alba L.]
Sherardia. Dill: Nov: Pl[ant]: G. 96. [Sherardia arvensis L.]

- Centaurium minus. Tourn. 122. [Gentiana Centaurium L.]
 Valeriana palustris minor. Tourn. 132. [Valeriana dioica L.]
 20. Anagallis phoeniceo flore. Tourn. 142. [Anagallis arvensis L.]
 Veronica cymbalariae folio verna. Tourn. 145. [Veronica hederi-
 folia L.]
 Iberis petraea, foliis bursae pastoris. Dill. 80. [Iberis nudicaulis L.]
 Bulbonac radice rediviva, flore cinereo. Rupp. 70. [Lunaria redi-
 viva L.]
 Cardamine hirsuta minore flore. Dill. 76. [Cardamine hirsuta L.]
 25. Anemonoides flore minore, luteo. [Anemone ranunculoides L.]
 Alsine pratensis, gramineo folio ampliore. Tourn. 243. [Stellaria
 Holostea L.]
 Lychnis viscosa, purpurea, latifolia, laevis. Tourn. 335. [Silene
 Armeria L.]
 Lychnis viscosa, alba, latifolia, laevis. Tourn. 336. [Lychnis sp.]
 Cucubalus Plinii. Tourn. 339. [Cucubalus baccifer L.]
 30. Melilotus officinarum Germiniae. Tourn. 407. [Trifolium Melilotus
 officinalis L.]
 Anonis spinosa, flore purpureo. Tourn. 408. [Ononis spinosa β L.]
 Astragalus luteus, perennis, procumbens, vulgaris. Tourn. 416.
 [Astragalus glycyphyllus L.]
 Fumaria bulbosa, radice cava, major, flore rubro, dilutiore. Tourn.
 422. [Fumaria bulbosa α cava L.]
 Fumaria bulbosa, radice cava, major, flore albo. Tourn. 422. [Fu-
 maria bulbosa α cava L.]
 35. Luteola. Dill. 92. [Reseda Luteola L.]
 Elichrysum, s. Stoechas citrina, latifolia. Tourn. 452. [Gnapha-
 lium arenarium L.]
 Jacobaea aquatica, elatior, foliis magis dissectis. Mor. III. p. 110.
 sect: 7. tab: 19. fig. 24. [Othonna palustris L.]
 Aster parvus, palustris, parvo flore globoso. Tourn. 483. [Inula
 Pulicaria L.]
 Bellis sylvestris, minor. Tourn. 491. [Bellis perennis L.]
 40. Ptarmica vulgaris, folio longo, serrato, flore albo. Tourn. 496.
 [Achillea Ptarmica L.]
 Leucanthemum foliis mollioribus, flore luteo. [Chrysanthemum sege-
 tum L.]
 Mercurialis montana florifera. [Mercurialis perennis L. ♂]
 Carpinus. Tourn. 582. [Carpinus Betulus L.]
 Ossea. Cornus foemina. Tourn. 641. [Cornus sanguinea L.]
 45. Evonymus vulgaris, granis rubentibus. Tourn. 617. [Evonymus
 europaeus L.]

Oelandicæ.

Tithymalus palustris, fruticosus. Tourn. 87. [*Euphorbia palustris* L.]
Pentaphylloides rectum, fruticosum, Eboracense. Tourn. 298. [*Potentilla fruticosa* L.]

Helsingicæ.

Rubus humilis, fragariæ folio, fructu rubro. Rudb. Fil. Act. Litt: Svec. 1720. p. 99. [*Rubus arcticus* L.] — Hanc plantam, Ao: 1657, ex Helsingia, patria sua, Horto Academico Upsaliensi intulit B. Parens meus, quemadmodum et sequentem.

49. *Napellus floribus obsolete cærulescentibus*, galea angusta. Hort. Ups. Edit. 2. p. 1. [*Aconitum lycoctonum* L.] --- In Medelpadia circa Sundswaldiam, totam sylvam occupat, aliis fere herbis densa foliorum suorum umbra suffocatis.

Tantus Amor Florum.

Litteratur.

- C. M. FÖRST. Kilian Stobæus d. ä. och hans brevväxling. (Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Afd. 2. Band 2. Nr. 11. Lund 1906—1907.)
 OTTO GERTZ. Olof Celsius d. ä. och Flora Uplandica. Ett blad till Uppsalabotanikens historia. (Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift. Årg. III. Uppsala 1920. p. 36.)
 C. F. HOFFBERG. Anvisning Til Wäxt-Rikets Kännedom. Tredie Uplagan. Stockholm 1792.
 DANIEL KELLANDER. *Rubus humilis* *Fragariæ* folio, fructu rubro, Åkerbär från Norlanden. Upsalis 1716.
 JOHAN LECHE. *Primitiæ Floræ Scanicæ*. Londini Gothorum 1744.
 JOHAN LINDER (LINDESTOLPE). Svenska Färg-konst. Stockholm, Åhr 1720.
 CAROLUS LINNÆUS. *Catalogus Plantarum rariorum Scaniæ item Catalogus Plantarum rariorum Smolandicæ*. Upsal: 1728. (CARL VON LINNÉ'S Ungdomsskrifter, samlade af E. ÅHR-LING. Första serien. Stockholm 1888. p. 27.)
 CAROLUS LINNÆUS. *Spolia Botanica*. Upsal: 1729. (Ibidem. Första serien. Stockholm 1888. p. 53.)
 CAROLUS LINNÆUS. *Hortus Uplandicus I—III. Adonis Uplandicus*. Upsaliæ 1730, 1731. Ibidem. Första serien. Stockholm 1888. pp. 107 ff.
 NICOLAUS O. VALLINIUS. *De Oelandia*. Ups. 1703.
 Förklaring över de förkortade namn på författare och deras arbeten, till vilka CELSIUS hänvisar, lämnas av E. ÅHR-LING i kommentar till CARL VON LINNÉ'S Ungdomsskrifter. Första serien, pp. 49 ff.

LEKTOR ROTHMANS PLANER PÅ EN HORTUS BOTANICUS I VÄXJÖ

AV

LUDVIG LARSSON

Lektor Johan Rothman skrev 1741 följande till Växjö domkapitel:

»Högwördige H^t. Doctor och Domprost
så och
Venerandum Consistorium,

Sedan iag igenom mitt hoos Högwördige H^t. Doctorn nu afledne Sahl. Biskopen samt Vener: Consistorium insinuerade Memorial af d. 28 sidstl. Octob: Ödmiukelⁿ begärade få i stället för præbende hemanet Holstorp Östreg. tillbyta mig Primi Philosophi gierde med des tillägor här wid Staden belägna såsom närmare fast på långt när icke så fördelacktigt, har iag mig erindrat, at oansedt iag den tid iag Lectoratet tillträdde, utfäst mig willia behålla detta i Holstorp belägna præbende hemanet, så länge iag Lectionen förestodo, hwilket emedan iag då ingalunda kunde mig föreställa skulle waara hela 20 åren, utan at i medlertid blifwa hugnad med någon annor fördelacktigare mig anständig beställning: doch som detta hopp slagit mig felet, men ganska många ombyten och flyttningar till roligare och indräcktigare poster händt dem som warit Lectores sedan den tiden; Så försäkrer iag mig Högwördige H^t. Doctorn och Domprosten samt Vener: Consistorium, utj hwilket mästa delen som där nu äro Bijsittare, hafwa och warit mine Disciplar, ingalunda läre giöra någon reflexion på det den tiden gjorde löfftet, och fördenskull hindra detta bytet hälst mitt upsåt är at ingen här med förfördela, utan fast mera dymedelst på ett särdeles sätt tiena Vngdomen, som i annor händelse ej skee kan.

Högwörd: H^t. Doctorn och Domprosten samt en dehl af Vener: Consistorio lærer gunstigt påminna sig, at man offta omtalt, huru både nyttigt och hederliget det för Gymnasii Vngdom wara skulle, om en liten *hortus botanicus* anlades på *Primi Philosophi* Tomt, som nu nästan ligger för Fäfoot, och på hwilken inga wåningz hus för eldswåda skull få lof at byggas: Skulle nu mig denna tillbytning willfaras, wille iag, där iag fingo någon hielp, giöra en be-

gynnselse till några nyttiga och *rare* växters inflyttning, hwarom iag redan i sommars talade med H^r. *Professor Linnæus*, som ey allenast mycket tyckte om detta förslag, utan och låfwade sig willia dela med mig hwad han af nyttige fröön hade öfrigt, där iag öfwer denna tomt fingo *disposition*. Jag har utom des gjort anstalt, at iag *ex horto Stenbrohultensi*, får hijt i vår hwad *rart* där kan wara först af *Patre*, men mycket mehr af *filio* inflyttadt och sådt af sällsynte fröön och wexter, hwaribland en utlandsk ört finnes, hwilken om den som iag hoppas, här hoos oss låter sig fortplanta, kan mehr gagna *publicum* än hela *Primi Philosophi* gierde med Tomt och Haga *in decuplo* är wärd. Jag afbidar en rättwijs resolution, och med wördnad förblifwer

Högwärdige H^r. Doctorns och Domprostens

samt

Venerandi Consistorii

Ödmuke och hörsame

tienare

Joh. Rothman.

Det område, som Rothman ville använda till sin botaniska trädgård, var helt litet och beläget norr och nordost om nuvarande stifts- och gymnasiebiblioteket, f. d. gymnasiehuset, omedelbart utanför stadens gamla kyrkogård, i vars ringmurs norra sida gymnasiehuset ingick. Det bildade en fyrkant med sned nordsida och begränsades i väster av Lilla Kyrkogatan, i norr av Storgatan och landsvägen åt Telestad, i öster av en tomt, där domkyrkans syssloman, oekonomus templi, fordom haft sin ämbetsgård. Primi Philosophi eller 3:dje lektorns ämbetsgård, vars gårdstomt detta stycke fordom varit, hade rivits 1697 för att lämna rum åt det nya gymnasiehuset, nu biblioteket, och byggdes sedan icke upp igen. Den var en av de 3 domkyrkans gårdar, som tidigare varit upplåtna åt domkapitlets poenitentiarius, domskolans teologie lektor och dess konrektor, men som drottning Kristina den 18 juli 1647 anslog åt det den 30 mars 1643 inrättade gymnasietes lectores theologiæ, linguarum och physices et mathematicum, senare kallade Primus Theologus, Secundus Theologus och Primus Philosophus, »j anseende af det store arbete och besvär dhe medh Vngdomens sammestädes *information* dageligen vthstå måste». Sedan den 1 maj 1885 är denne »Scholækålgården» eller »Gymnasieträdgården» utarrenderad till staden, som därför årligen betalar lösen för 1,60 hektoliter spannmål och 5 kronor till 3:dje lektorn vid Växjö h. a. läroverk.

Vad domkapitlet svarade på Rothmans ansökan, vet man inte, ty dess protokoll för 1741 äro ej längre bevarade. Men någon botanisk trädgård blev icke av. Det synes bl. a. av ett »Ödmukt Memorial», som han 1756, sedan han i tur och ordning blivit Primus Philosophus, skrev till domkapitlet:

»Det är mig väl berättadt om en afgift, som innehafwarena af den så kallade Scholæ-Kålgården årligen böra årläggia, men af hwad Natur den är, eller til hwilka usus den bör utgiöras är mig icke så aldeles bekant: åtminstone finner jag många omständigheter wara i vägen, som ei tyckas medgifwa at innehafwarena härmed må betungas, sedan de til Befalnings Mannen betalt årlig skatt för giärdet hwarunder denna Kålgård egentligen hörer, ty

1° Hafwa innehafwarne af denna kålgård så ganska liten eller ingen nytta, at de ei kunna göra den ringesta räkning på det som uti denna kålgård sås och sättes, förmedelst den ständiga ofred som den är underkastad, ehuru

jag sökt wårda den med en stor Ståndgiårdsgård i stället för en låg som man kunde stiga öfwer, hwarmed han för min tid dåligt war försedd; emedan, fast denna kålgård är aldrig så wäl stängd, han måste dock wara öppen för Schol-Gossarne, som under Läsningstiden dageligen skola uplåta och tillsluta luckorne på norra och östra sidan om ScholæHuset: där tilmed sedan Giuthuset upbygdes, är medelst jordens upkastande, Kyrkiomuren blefwen på det stället så låg at den lätteligen kan bestigas och gifwa anledning för Tiufwar at bortstiåla det som uti kålgården kan wara til fångs; jämwäl ock är en stor grop mitt emot Giuthuset i kålgården upkastad, som nogra kålsångar til innehafwarens skada årligen borttager. Änteligen kunna innehafwarena af denna kålgård ingen nytta hafwa de år som ScholæHuset på norra sidan behöfwer nogon reparation, förmedelst stegars och ställningars upsättiande samt Materialiers frambringande, som alt måste ske på norra sidan, och således igenom Kålgården.

2° Emedan Primi Philosophi indelning och lön är uti Åsheda Sokn, som wäl til Tunnetalet af Spannemålen är drygast, men til godheten sämst och til intågten beswärligast af alla Gymnasii Statens indelningar, ja så beswärlig at ingen innehafware af denna lön nogot år kunat intaga Spannemålen in Natura utan sin stora skada, förmedelst den swaga säden däruppe wankar; warandes ock tilökningen af Moheda Spannemålen af samma beskaffenhet och Säds swaghet, som ingen rog, utan allenast Korn och Hafra præstera kan; hwilket så i sanning wara Tionde Sättnings Instrumet, som i Consistorio finnes, nogsam betyggar. Hwarföre synes hårdt och swårt wara at Primus Philosophus med nogon afgift framför de andre Lectores wid Gymnasium betungas skall.

At speculera på nogon nybyggnad til gård och wåningshus å denna tomt, tyckes wara både widlöftigt och äfwentyrligt, icke allenast för brist af penningar och Materialier, utan ock för ScholæHusets nära belägenhet skuld.

Skulle nogon Kongl. Befallning wara som thenna afgift påbiuder, och alle företrädarne den samma årlagt, samt derföre ricktig räkning wisas kan, så hwarken kan eller bör innehafwaren sig därifrån undandraga.

Wexjö d. 25 Octobris 1756.

Johan Rothman.

Det gjuthus, som här nämnes, hade uppförts 1746 för att däri gjuta nya klockor till domkyrkan i stället för dem, som förstörts vid kyrkans brand den 29 maj 1740. Det användes först av klockgjutare Anders Wetterholtz från Malmö, men uppläts senare åt klockgjutaren och rådmannen i Jönköping Elias Fries Thoresson, botanistsläkten Fries' stamfader.

Rothmans tanke på en hortus botanicus vid det gamla gymnasiehuset förverkligades i någon mån av den bekante och intresserade botanisten lektor N. J. W. Scheutz, som på 1870-talet här planterade en del ovanligare växter, så att skolynglingarna ansågo och kallade det för en botanisk trädgård. När området 1885 utarrenderades till staden, hade det återgått i den praktiska nyttans tjänst; där odlades då kål och potatis. Nu ingår det som del i stadens prydnadsanläggningar kring domkyrkan.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGE- LÄGENHETER.

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1921.

Av de tvenne ordinarie sammankomster, som Sällskapet enligt stadgarna årligen skall hålla, ägde vårsammanträdet — Sällskapets fjärde högtidssammankomst — rum i Uppsala den 22 maj i Universitetets lärosal nr IV. Sammanträdet öppnades av vice ordföranden, professor R. SERNANDER, som hälsade ledamöterna välkomna. Det från senaste höstsammanträdet vilande stadgelsesändringsförslaget antogs slutgiltigt.

Enligt detta beslut skall, om flera personer tillhörande samma familj äro ledamöter av Sällskapet, en årsavgift av 10 kronor erläggas blott av den eller dem, som vilja komma i åtnjutande av förmånen att erhålla Sällskapets årsskrift (och övriga publikationer till nedsatt pris). För var och en av de övriga, som avstå från denna förmån, är årsavgiften 5 kronor.

I enlighet med revisorernas förslag beslöt Sällskapet bevilja styrelsen och skattemästaren full och tacksam ansvarsfrihet för 1920 års förvaltning.

Föredrag hölls av pastor E. MALMESTRÖM »Om Linnés religiösa åskådning». Professor N. SVEDELIUS förevisade ett par Linnéanska glasklockor m. m. (beskrivning i årsskriften, årg. IV).

Efter sammanträdet demonstrerades restaureringsarbetena i Linnéträdgården för ledamöterna av professor N. SVEDELIUS. Gemensam middag intogs senare å Stadshotellet, varvid ett telegram upplästes från Kronobergs Läns Naturvetenskapliga Förening.

Sällskapets höstsammankomst hölls i Stockholm den 12 november i Svenska Läkaresällskapets stora sal. Ordföranden, professor E. MÜLLER, öppnade sammanträdet och hälsade ledamöterna välkomna. Vid de val, som därefter företogs, återvaldes till ordförande för 1922 professor E. MÜLLER och till vice ordförande professor R. SERNANDER. De ledamöter av styrelsen, som voro i tur att avgå, nämligen lektor E. HEMMENDORFF, livmedikus O. HULT och professor Sv. MURBECK, återvaldes för tiden 1922—1924, likasom suppleanten för dem krigsdomare J. ÅSTRÖM för samma tid. Till revisorer för 1922 valdes professor T. LAGERBERG och jägmästare M. CARLGREN samt till deras suppleanter bankdirektör M. BILLING och jägmästare C. OLROG.

Föredrag höllas av docenten J. SAHLGREN »Om Linné som predikant», av magister E. ALMQUIST »Om Linné och Flora upsaliensis» samt av doktor C. FORSSTRAND »Om Linnés ekonomi och hans kvarlåtenskaps öden».

Styrelsen har hållit sammanträden den 19 mars, den 22 maj, den 13 september, den 10 oktober och den 12 november. Vid sammanträdet den 13 september anmälde överbibliotekarien J. M. HULTH, som varit Sällskapets sekreterare alltifrån dess bildande, att han på grund av bristande tid och ökade göromål måste avsäga sig detta uppdrag. Sedan ordföranden till överbibliotekarien HULTH framfört styrelsens tack för det stora och värderade arbete han nedlagt i Svenska Linné-Sällskapets tjänst, valdes till sekreterare professor R. E. FRIES, vilken förklarade sig villig mottaga uppdraget under förutsättning, att han ej behövde inträda i tjänstgöring förrän den 1 juni 1922. Till t. f. sekreterare att tjänstgöra intill sagda dag utsågs därpå hovtandläkaren E. FÖRBERG.

Bland frågor, som varit föremål för styrelsens uppmärksamhet, må nämnas restaureringen och underhållet av den gamla Linnéanska trädgården i Uppsala, eventuellt erhållande av understöd härför av Uppsala stad, övertagande av orangeribyggnaden, utredning av kostnaden för densammas återställande och anskaffande av medel härtill. I detta syfte har styrelsen till Kungl. Maj:t inlämnat en underdånig hemställan, att Sällskapet måtte bli delaktigt av ett belopp av 190,000 kronor av de medel, som bliva tillgängliga genom första hittills ej för andra ändamål disponerade dragning i det s. k. teaterlotteriet. Av dessa medel beräknades c:a 90,000 kronor åtgå till restaurering av orangeribyggnaden. Återstoden skulle bilda en fond, vars avkastning vore avsedd för underhåll av det restaurerade Linnæanum.

Då Linnéminnena vid Råshult och Stenbrohult enligt de upplysningar, som i Sällskapets årsskrift lämnats av professorerna C. LINDMAN och R. SER-NANDER, äro utsatta för vanvård, har styrelsen igångsatt en utredning i avsikt att söka åstadkomma en mera tillfredsställande vård av dessa minnen.

Förhandlingar med representanter för professor T. TULLBERGS sterbhus om övertagandet av de till Sällskapet hembjudna samlingarna hava resulterat i, att Sällskapet erhållit full äganderätt till dessa samlingar mot det belopp — 50,000 kronor —, som Sällskapet redan inbetalat för desamma.

Bland de skrifter av Linné och hans lärjungar, vilkas utgivande stadgenligt hör till Sällskapets uppgifter, har styrelsen ansett, att i främsta rummet borde ifrågakomma några av de viktigare bland Linnés dissertationer. Sedan det lyckats styrelsen att förvärva rektor C. A. BROLÉN såsom översättare, ha — under den gemensamma titeln: »Valda AVHANDLINGAR AV CARL VON LINNÉ, utgivna av Svenska Linné-Sällskapet» — under året (på Almquist & Wiksells förlag) utkommit N:r 1 »Botaniska Exkursioner», N:r 2 »Växternas Förvandling» samt N:r 3 »Växternas Sömn».

Förteckningen över Sällskapets ledamöter upptog vid årets slut:

- 4 Hedersledamöter,
- 56 Stödjande ledamöter, av vilka 29 tillika äro stiftare av Linnémuseet,
- 85 Ständiga och
- 725 Årligen betalande ledamöter eller tillsammans
- 870 Ledamöter.

Under året hava 8 ledamöter avlidit och 28 anmält utträde ur Sällskapet.

Sällskapets inkomster och utgifter framgå av följande

Sammandrag av kassakontot:

<i>Debet:</i>	Kronor
Kassabehållning från 1920	111: 50
Stiftare av Linnémuseet	5,000: —
Avgifter av ledamöter och gävmedel	12,667: 10
Publikationer, räntebehållning m. m.	4,654: 55
Uttag på bankräkningar	46,153: 48
	Kronor 68,586: 63

<i>Kredit:</i>	
Allmänna omkostnader	2,534: 51
Årsskriften	7,136: 68
Trädgårdens restaurering	9,645: 58
Oreglerade utgifter för 1920	29,760: 71
Insättningar å bankräkningar	19,469: 55
Kassabehållning till 1921	39: 60
	Kronor 68,586: 63

Utgående balanskonto:

Trädgårdsåterställandets		Fasta fondens konto .	18,600: —
konto	44,018: 01	Museifondens konto. .	155,000: —
Samlingarnas konto . .	155,161: 20	Trädgårdsfondens konto	46,658: —
Giroräknings konto . .	1,218: 94	Dispositionsfonds konto	37,400: —
Kapitalräknings konto	84,362: 30	Frivilliga bidrags konto	27,142: 95
Kassabehållning . . .	39: 60		
Kronor 284,800: 95		Kronor 284,800: 95	

Gåvor under år 1921.

- Av H. K. H. Prins EUGEN 5,000 kr.
 » Fröken HILDA ANDERSSON 100 »
 » Grosshandlare IVAN TRAUOGOTT: »Linnés byst hyllas av Ceres, Flora och Cupido», original i olja av Opie och Russell.
 » Doktor E. O. HULTGREN: fotografi av Biards tavla »La Jeunesse de Linné».
 » Ingenjör E. I. MAGNUS: en brosch med porträtt av Linné.
 » Director C. STUART GAGER, Brooklyn Bot. Garden: ett ex av »Ecology».
 » Redaktör H. WASASTJERNA: »Finska Trädgårdsodlaren» (i fortsättning).
 » Överingenjör K. SUNSTRÖM: ett Linnéporträtt, gravyr.

ERIK MÜLLER,
ordförande.

RUTGER SERNANEER,
v. ordförande.

H. O. JUEL,
Uppsala universitets ombud.

CARL FORSSTRAND,
redaktör för årsskriften.

ELOF FÖRBERG,
skattmästare, t. f. sekreterare.

P. BELLANDER.

E. HEMMENDORFF.

O. HULT.

J. M. HULTH.

E. O. HULTGREN.

E. LÖNNBERG.

S. MURBECK.

N. E. SVEDELIUS.

J. ÅSTRÖM.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, av Svenska Linné-Sällskapet utsedda att granska styrelsens räkenskaper och förvaltning under år 1921, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Beträffande Sällskapets inkomster och utgifter samt ekonomiska ställning hänvisa vi till styrelsens berättelse. Räkenskaperna äro noggrant förda och utgiftsposterna vederbörligen verifierade. Som av styrelsens berättelse framgår, är köpeskillingen för den Tullbergska samlingen av Linné-minnen till fullo betald. Det är oss angeläget att framhålla styrelsens, enkannerligen skattmästarens stora förtjänst om detta förvärv, i det att köpeskillingen kunnat nedbringas till hälften av den ursprungligen kontrakterade summan. Med anledning därav, att styrelsen beslutat upprätta en fullständig förteckning över Sällskapets samlingar, få vi uttala oss för att en sakkunnig värdering av föremålen samtidigt kommer till stånd, så att de bokförda värdena må kunna bringas i bättre överensstämmelse med det nuvarande prisläget.

På grund av vad ovan anförts få vi tillstyrka, att Linné-Sällskapet beviljar sin styrelse och skattmästare full och tacksam ansvarsfrihet för den tid, förvaltningen omfattar.

Stockholm den 9 mars 1922.

TORSTEN LAGERBERG.

MAURITZ CARLGREN.

LINNÉTRÄDGÅRDEN 1921.

Under år 1921 hava inga större förändringar eller nyanläggningar utförts i trädgården, utan hava arbetena koncentrerats på att föröka och komplettera växtbestånden. Under de nu gångna årens lopp hava redan så många fleråriga växter till area perennis kunnat anskaffas, att deras antal nu uppgår till något över 500 arter, men ännu återstå många rutor att fylla. De under år 1921 å area annua odlade arterna ha uppgått till omkr. 450, så att om träd och buskar samt de i kärr- sjö- och floddammen odlade växterna även medräknas, så har trädgården under sommarens lopp uppvisat över 1,000 olika linnéanska växtarter.

Utefter trädgårdens sidor hava inplanterats de svenska träd och buskar, som hittills kunnat anskaffas. Redan under år 1920 insattes en oxel och en rönn å kortsidan mot Svartbäcksgatan samt vidare vid stora ingången från Svartbäcksgatan en hästkastanj som pendang till den stora åldriga hästkastanj, som står där förut och som med all sannolikhet är av linnéanskt ursprung. Hästkastanjen är visserligen icke något inhemskt svenskt träd, men försvarar ju i alla fall här sin plats.

Under 1921 inplanterades följande svenska träd och buskar:

1) på sydöstra långsidan utefter Linnégatan: apel (1 ex.), asp (1 ex.), avenbok (3 ex.), brakved, *Rhamnus frangula* (1 ex.), ek (1 ex.), hassel (1 ex.), hägg (1 ex.), klibbal (1 ex.), måbär, *Ribes alpinum* (1 ex.), olvon, *Viburnum Opulus* (1 ex.) samt try, *Lonicera xylosteum* (1 ex.).

2) på sydvästra kortsidan mot Svartbäcksgatan: hägg (1 ex.), hassel (1 ex.), slån (1 ex.), nypon (1 ex.) och tok, *Potentilla fruticosa* (1 ex.).

3) på nordvästra långsidan: bok (1 ex.), klibbal (1 ex.) samt tok, *Potentilla fruticosa* (1 ex.).

Trädens och buskarnas placering har naturligtvis ej kunnat ske i någon systematisk ordning, utan hava de i allmänhet insatts där de på grund av sin storlek o. s. v. bäst fått plats.

En hel del smärre buskväxter — svenska och utländska — hava dessutom inplanterats i respektive klasser å area perennis, där de få stå tills vidare. Skulle det i framtiden visa sig, att de där bli för stora och skrymmande eller verka vanprydande, så kunna de ju alltid flyttas, men det har visat sig, att det ej går så alldeles lätt att utfylla alla areans sängar med endast örter, så att på försök har denna anordning vidtagits. Följande buskar ha insatts å area perennis: benved (*Evonymus europaea*), häckspiréa (*Spiraea salicifolia*), kvitten (*Cydonia vulgaris*), liguster (*Ligustrum vulgare*), olvon (*Viburnum opulus*), oxbär (*Cotoneaster integerrima*), persisk syrén (*Syringa persica*), surtorn (*Berberis vulgaris*), trädgårdskornell (*Cornus alba*) och vildkaprifol (*Lonicera periclymenum*).

Under vårens lopp planterades även häckarna utefter de bågige långsidorna: på sydöstra sidan utefter Linnégatan sattes 200 plantor häckspiréa (*Spiraea salicifolia*), vilka plantor erhöles som gåva från Drottningholms slottsträdgård genom ståthållaren A. MURRAY. *Spiraea salicifolia* synes vara en häckväxt, som numera nästan kommit ur bruk. Flera försök hava gjorts att från någon handels-trädgård erhålla denna buske, men förgäves. Andra likartade spiréor, vanligen hybrider, kunna fås, men ej den äkta *Spiraea salicifolia*. När jag därför erfor, att den gamla häckspiréan så väl trivdes i Drottningholms park, att den där förvildats och nu skulle bortgallras, vände jag mig till ståthållaren MURRAY med anhållan att för Linnéträdgårdens räkning erhålla så många exemplar som behövdes för häcken. Denna min begäran efterkoms på beredvilligaste sätt, och så har nu Linnéträdgården fått sin spiréahäck planterad med plantor från LOVISA ULRIKAS Drottningholm, där LINNÉ så ofta var konungaparets gäst.

Utefter den motsatta långsidan har planterats häck av syrén, pil, schersmin och benved i enlighet med beskrivningen i »Hortus Upsaliensis».

Under vårens lopp ordnades vidare platsen framför det gamla orange-riet. Area meridionalis och de bågige smärre areorna, area vernalis och area autumnalis, utlades och markerades delvis med buxbomslister. Några vidare förarbeten för dessa areors ordnande hava i enlighet med styrelsens beslut emellertid ännu ej vidtagits.

Sjödammens cementbassin, vars tätande vållade en del svårigheter under år 1920, visade sig på våren vara fullt tät, varför jord påfördes, vatten ifyll- des och inplantering med vita och gula näckrosor verkställdes.

Under sommaren 1921 kunde för första gången egen fröskörd inbärgas, och tillvaratogs frö från omkr. 250 enåriga och tvååriga växter. Under de första åren av trädgårdens tillvaro var ju all frösamling omöjliggjord på grund av att trädgården icke disponerade några lokaler för frönas torkning och magasinering. Den lilla materialboden — trädgårdens enda dåvarande expeditionslokal — var för trång och fuktig för det ändamålet. Under sen- sommaren 1921 blev emellertid en sal ledig i den gamla orangeribyggnaden, och där bereddes nu plats för frötorkning m. m. Genom att nu trädgården delvis själv kan fylla sitt behov av frön av annueller och biennier är en stor lättnad i trädgårdens skötsel åstadkommen, ty därigenom vinnes säkerhet, att riktigt bestämda arter år från år finnas att tillgå. Vid rekvisition från andra trädgårdar riskerar man ju alltid, att oriktiga arter inkomma och tidsödande kontrollbestämningar måste utföras. Emellertid kan trädgården ännu icke helt fylla sitt eget fröbehov, utan förblir den nog ännu lång tid framåt beroende av andra botaniska trädgårdars välvilliga bistånd. Därtill kommer, att naturligtvis en hel mängd annueller aldrig sätta moget frö i trädgården. En stor del av area annua, den södra sidan, lider också av mycket stark be- skuggning.

För trädgårdens rationella skötsel var även anläggningen av egna driv- bänkar en nödvändighet. Genom Upsala universitets tillmötesgående fick träd- gården redan år 1920 dispositionsrätt till ett litet område, som ligger alldeles invid trädgårdens norra hörn, och där är nu bänkgården förlagd, och den lilla fristående byggnaden framför, som förut använts som vedbod, har förändrats till planteringsrun. På detta vis har så småningom förutsättningarna för träd- gårdens rationella skötsel alltmera ökats.

Ytterligare en stor förmån har beretts trädgården från och med ingången av detta år, därigenom att Upsala stads drätselkammare befriat trädgården

från vattenavgift till staden, varjämte trädgården även får fri sand från stadens grustag. Det tillmötesgående, som härigenom visats trädgården, vittnar om att Upsala stads kommunala myndigheter behjärta och uppskatta den uppgift Linné-Sällskapet åtagit sig i och med trädgårdens restaurering, och stadens innevånare hava också, glädjande nog, allt mer börjat uppskatta trädgården. Härom vittna de, särskilt om söndagarna, alltjämt ökade besöken. Trädgården ligger ju också i en del av staden, som för övrigt är ganska vanlottad på parker och planteringar.

Liksom under föregående år har Linnéträdgården även under 1921 från vänner och gynnare fått mottaga flera gåvor, varöver här nedan en förteckning lämnas:

Botaniska trädgården i Upsala genom prof. O. JUEL: 207 kapslar frön.

Bergianska trädgården i Stockholm genom prof. ROB. E. FRIES: 119 kapslar frön.

Lunds botaniska trädgård genom prof. SV. MURBECK: 58 kapslar frön.

Drottningholms slottsträdgård genom ståthållaren A. MURRAY: omkr. 200 plantor häckspiréa.

Arbetsförman R. CARLSSON, Upsala: levande växter, däribland *Primula farinosa*, *Campanula glomerata*, *Laserpitium latifolium*, *Polemonium coeruleum* och *Parnassia palustris*.

Kapten L. WAHLBERG, Umeå: *Calypso borealis*.

Lektor H. V. ARNELL: talrika levande växter, däribland *Alchemilla alpina*, *Adoxa moschatellina*, *Aconitum Lycoctonum*, *Carex montana* m. fl.

Överbibliotekarien J. M. HULTH: talrika levande växter, däribland *Sanicula europaea*.

Upsala stadsträdgård genom stadsträdgårdsmästaren P. BOJERTH: levande växter, däribland *Stipa pennata*, *Epilobium hirsutum*.

Upsala läns trädskola genom trädgårdsmästaren K. J. ELIASSON: diverse köksväxter, däribland *Cynara scolymus*, *Allium porrum*.

Studeranden BJÖRN MORÆUS, Upsala: levande växter, däribland 5 *Pyrola*-arter och *Polygonum viviparum*.

NILS SVEDELIUS.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE.

Professor E. MÜLLER,
ordförande för 1922.

Professor R. SERNANDER,
vice ordförande för 1922.

Vald av Större Akademiska konsistoriet i Uppsala:
Professor H. O. JUEL.

Övriga styrelseledamöter:

Valda för åren 1920—1922:

Doktor C. FORSSTRAND, redaktör för årsskriften, professorerna R. E. FRIES,
sekreterare, och E. LÖNNBERG.

Suppleant: professor N. E. SVEDELIUS.

Valda för åren 1921—23:

Hovtandläkare E. FÖRBERG, skattmästare, doktor E. O. HULTGREN,
överbibliotekarie J. M. HULTH.

Suppleant: disponet P. BELLANDER.

Valda för åren 1922—24:

Lektor E. HEMMENDORFF, livmedikus O. HULT, professor S. MURBECK.
Suppleant: krigsdomare J. ÅSTRÖM.

Revisorer:

Professor T. LAGERBERG och jägmästare M. CARLGREN.

Suppleanter: bankdirektör M. BILLING och jägmästare C. OLROG.

NYA LEDAMÖTER.

INVALDA EFTER FÖREGÅENDE ÅRSSKRIFTS TRYCKNING.

(* = Ständig ledamot).

- *ALEXANDERSON, G., v. Häradshövding, Riddarehustorget 18, Stockholm.
ALEXANDERSON, Elsa, Fru, Riddarehustorget 18, Stockholm.
ALMBERG, R., Professor, Hamngatan 19, Stockholm.
ALMBERG, Fru, Hamngatan 19, Stockholm.
*BELLANDER, Bengt, Jägmästare, Östersund.
BELLANDER, Fru, Östersund.
Berghel, E., Doktorinna, Herkulesgatan 4, Stockholm.
BOVIN, Knut, Trädgårdsdirektör, Fagerlid, Kungsängen.
BRÖBERG, I., Disponent, Karlshamn.
Brooklyn Botanic Garden, Brooklyn, N. Y., U. S. A.
BROMAN, R., Tandläkare, Vänersborg.
CEDERSTRÖM, Anna, Fröken, Fredrikslund, Uppsala.
CEDERSTRÖM, Charlotta, Fröken, Fredrikslund, Uppsala.
*EVERLÖF, Viktor, Apotekare, Engelbrektsgränd 21, Stockholm.
FÖRSBERG, E. A., Överingenjör, Lützengatan 3, Stockholm.
FORSBERG, Magda, Fru, Lützengatan 3, Stockholm.
*FREDRIKSON, V., Direktör, Karlavägen 9, Stockholm.
FREDRIKSON, Signe, Fru, Karlavägen 9, Stockholm.
*FRIEDLÄNDER, H., Grosshandlare, Strandvägen 7 A, Stockholm.
FRIES, H., Doktor, St. Nygatan 5, Göteborg.
FRISENDAHL, A., Lektor, Botan. trädgården, Göteborg.
FRÖDERSTRÖM, H., Doktor, Linnégatan 15, Stockholm.
FRÖDERSTRÖM, E., Fru, Linnégatan 15, Stockholm.
HASSELBLAD, I., Handlande, Ö. Hamngatan, Göteborg.
VON HEIJNE, S., Kapten, Vetenskapsakademien, Stockholm 50.
VON HEIJNE, Fru, Vetenskapsakademien, Stockholm 50.
HOLMBERG, Otto, Konservator, Botan. museet, Lund.
KJERULF, Maud, Doktorinna, Kungsgatan 66, Stockholm.
KNÖS, B. A., Fil. Dr, Kansliråd, Bergsgatan 43, Stockholm.
LEVIN, C. E., Direktör, Hovslagargatan 3, Stockholm.
LIDIN, E. O., Förste livmedikus, Humlegårdsgatan 20, Stockholm.
LIDIN, Walborg, Fru, Humlegårdsgatan 20, Stockholm.
LINDBERG, H., Doktor, Linnégatan 3, Stockholm.
LINDBERG, Fru, Linnégatan 3, Stockholm.
LINDSTEDT, S. E., Apotekare, Skolgatan 31, Uppsala.
LÖNEGREN, F. W., Editor, 423 Lumber Exchange Building, Portland, Oregon, U. S. A.
MALMBERG, E. Kapten, Vrå Gård, Alsike.
MOLUND, Lotten, Fru, Övre Slottsgatan 14 A, Uppsala.

NATHORST-BÖÖS, E., v. Häradshövding, Floragatan 2, Stockholm.
 NATHORST-BÖÖS, Hedvig, Fru, Floragatan 2, Stockholm.
 NORDENSON, Bertha, Doktorinna, Grevgatan 3, Stockholm.
 NORDENSTRENG, R., Fil. lic., Villa Nordenstreng, Uppsala.
 NORDENSTRENG, Ellen, Fru, Villa Nordenstreng, Uppsala.
 NYQUIST, H., Tandläkare, Växjö.
 Oriental University, 1702 Oregon Av., N. W. Washington, D. C., U. S. A.
 PLEVEL, H., Professor, Brunnsgatan 2, Stockholm.
 RANDEL, S., Fru, Birger Jarlsgatan 100, Stockholm.
 RIDDERBJELKE, Fredr., C. G. A., Grosshandlare, Stocksund.
 RIDDERBJELKE, Polly, Fru, Stocksund.
 RIDDERBJELKE, Eva Charl., Fru, Engelbrektsgatan 19, Stockholm.
 RIDDERBJELKE, E. H. C., Fröken, Engelbrektsgatan 19, Stockholm.
 SJÖGREN, Josef, Läroverksadjukt, Vänersborg.
 STELIN, Walborg, Fru, Observatoriegatan 12, Stockholm.
 Stockholms Arbetarebibliotek, Folkets Hus, Stockholm.
 SUNDELL, H., Direktör, Klemmings Antikvariat, Stockholm.
 SUTTHOFF, Agnes, Doktorinna, Vasagatan 40, Stockholm.
 SVEDELIUS, Lisa, Professorska, Uppsala.
 THORNBLAD, Hj., Direktör, Klarabergsgatan 21, Stockholm.
 TURESON, G., Fil. lic., Ärftlighetsinstitutet, Åkarp.
 WENGSTRÖM, G., Amanuens, Sveavägen 110, Stockholm.
 WOLLERT, C. O. A. E., Kapten, Västerås.

De ledamöter, som ej erhållit medlemsdiplom, torde benäget underrätta

Dr C. Forsstrand.

Adr. Saltsjö-Duvnäs.

I dr E. GOMBOEZ' uppsats förekomma några tryckfel, som på grund av korrektorets betydligt försenade återkomst från Ungern ej kunnat rättas.

UPPSALA 1922
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

21396